

Rakettskjoldet i Europa – økt sikkerhet for Tyskland og Polen?

Tom Sturla Sjem

Masteroppgave ved Institutt for statsvitenskap

Universitetet i Oslo

Oktober 2009

Forord

Jeg vil benytte denne anledningen til å takke de som på ulikt vis har hjulpet meg i arbeidet med oppgaven. Jeg vil takke alle mine gode venner; Inge, Håkon, Kent, Lars, Eirik, Cloe og Remi for tålmodig å ha holdt ut med meg under skriveperioden. Takk også til Janne og Tor Håkon for gjennomlesing og konstruktive innspill.

Spesielt vil jeg takke min veileder John Kristen Skogan ved NUPI (H-08/V-09), som med stor tålmodighet, faglig innsikt og entusiasme har hjulpet meg gjennom arbeidet.

Antall ord i oppgaven: 34 804

Oslo, 26.oktober 2009

Tom Sturla Sjem

1	Innledning.....	4
1.1	Problemstilling	5
1.2	Begrepsavklaringer.....	8
1.2.1	Begrepsavklaring - Nasjonal sikkerhet	8
1.2.2	Begrepsavklaring - Trussel.....	11
2	Teoretisk tilnærming	14
2.1	Realisme	14
2.2	Sikkerhetsdilemmaet	16
3	Metode.....	23
3.1	Metodisk tilnærming	23
3.2	Data og kilder – validitet og reliabilitet	26
3.3	Disposisjon	27
4	Empirisk kartlegging	28
4.1	Trusselbildet i USA og planene om rakettskjold	28
4.2	Trusselbildet i de europeiske NATO-landene	31
4.3	Russisk respons på planene om rakettskjold i Europa	33
5	Tyskland	39
5.1	Prosessen frem til rakettskjold-avtalen og Tysklands offisielle tilslutning.....	39
5.2	Tysklands geopolitiske situasjon og forholdet til Russland	44
5.3	Sikkerhetspolitisk utvikling i Tyskland etter den kalde krigen.....	46
5.4	Betydningen av USA og NATO.....	48
5.5	Innenrikspolitiske hensyn bak uttalelser om rakettskjoldet	52
5.6	Oppsummering	56
6	Polen.....	58
6.1	Prosessen frem til rakettskjoldavtalen og Polens offisielle tilslutning.....	58
6.2	Polens geopolitiske situasjon og forholdet til Russland.....	66
6.3	Sikkerhetspolitisk utvikling i Polen etter den kalde krigen.....	68
6.4	Betydningen av USA og NATO.....	71
6.5	Innenrikspolitiske hensyn bak uttalelser om rakettskjoldet	73
6.6	Oppsummering	75
7	Konklusjon	79
	Litteratur.....	82

1 Innledning

Formålet med denne oppgaven er å studere sikkerhetspolitiske sider ved den amerikanske utplasseringen av det som er blitt kalt et *rakettskjold* i Polen og Tsjekkia. Den 20. august 2008 ble det etter 15 måneders offisielle forhandlinger mellom USA og Polen, signert en avtale om utplassering av ti avskjæringsraketter på polsk jord (Dylla 2009:1). Disse ville være tilknyttet det globale amerikanske rakettforsvaret mot angripende ballistiske raketter. Dette besto alt av et mindre antall avskjæringsraketter som var utplassert i California og Alaska. I tillegg til de planlagte rakettene i Polen, ville systemet også vært avhengig av en radarstasjon som skulle bygges i Tsjekkia.

Det amerikanske rakettforsvaret har som målsetting å fungere som et globalt forsvarsverk, med kapasitet til å avskjære et begrenset antall interkontinentale ballistiske raketter. USA anser det derfor som sentralt å ha radarinstallasjoner og rakettutskytingsbaser plassert på strategiske punkter, blant annet i Europa, for å gi systemet best mulig dekningsgrad.

Formålet med den planlagte utplasseringen var i følge amerikanerne å kunne avskjære raketter på et tidlig tidspunkt, før de var i stand til å nå mål i USA. I tillegg skulle rakettforsvaret beskytte de fleste NATO-landene i Europa. Det var forholdsvis begrenset i omfang, og den europeiske delen av systemet var primært rettet mot eventuelt fremtidige trusler fra Midt-Østen, i hovedsak Iran.

Irans raketter antas allerede å ha kapasitet til å nå mål i deler av Europa (Missile Defense Agency 2008), og det fryktes at rekkevidden etter hvert kan økes, slik at også det amerikanske kontinentet vil bli utsatt (Missile Defense Agency 2007). Det er uklart om Iran har til hensikt å produsere kjernefysiske våpen, og det blir anslått at landet først er i stand til å produsere et slikt våpen i perioden 2010-2015, dersom iranerne velger å forfølge en slik målsetting (Washington Post 2009). Da Iran sendte opp sin første egenproduserte satellitt i begynnelsen av januar 2009, ble det klart at Iran er i besittelse av sivil rakett-teknologi som også kan utnyttes militært (Philips og Spring 2009). Det fremstår som følge av dette ønskelig både for USA og Europa å redusere faren dette kan utgjøre. Likevel var det et uavklart spørsmål om et begrenset rakettforsvar av den typen amerikanerne ønsket å utplassere er den mest egnede måten å møte truslene på.

Et av problemene som kunne oppstå som en følge av en utplassering var at den kapasiteten systemet utgjorde kunne oppfattes som en trussel av andre stater. Utplasseringen kunne oppfattes å ramme disse statenes avskrekkingsevne, og derved forrykke deres etablerte

strategiske balanse vis-à-vis USA. Som følge av dette oppfattet russerne systemet som en trussel, og så det som spesielt problematisk at rakettskjoldet var planlagt utplassert i Polen, tett opp mot Russlands grense.

Russland reagerte på avtalen både ved å protestere, og ved å true Polen direkte. Den russiske generalen Anatoly Nogovitsyn uttalte for eksempel umiddelbart etter at avtalen ble signert følgende: "If Poland allows elements of the U.S. missile shield to be placed in its territory it will expose itself to a strike [...] and that's a hundred percent sure" (ABC News 2008). Uttalelser av denne typen, kombinert med trusler om å ruste opp for å møte det Russland så som problematisk for sin egen nasjonale sikkerhet, bidro til å skape usikkerhet både i Polen og Europa forøvrig. Polen befant seg derfor i en situasjon der det på enkelte hold var knyttet stor usikkerhet til hva som tjente polske sikkerhetsinteresser best.

En økt uvisshet med hensyn til hvordan Russland oppfattet en slik utplassering, og konsekvensene av det, kunne også ha innvirkning på de andre europeiske NATO-landenes sikkerhet. Det var med andre ord ikke slik at den planlagte utplasseringen kun dreide seg om forholdet mellom de landene som var direkte involvert, materielt sett, i planene. Et usikkert Russland kunne også berøre de europeiske NATO-landene sikkerhetsmessig.

Jeg vil på basis av den situasjonen som forelå i tiden etter undertegnelsen av avtalen mellom Polen og USA i august 2008, forsøke å se saken fra et europeisk perspektiv, og fokusere på Polen og Tyskland som to utvalgte NATO-land. Årsaken til dette er at Polen anses å tilhøre gruppen av nye NATO-land fra det tidligere Øst-Europa, mens Tyskland er et av de tradisjonelle NATO-landene som helt siden midten av 1950-tallet har basert sin sikkerhet på tilknytning til alliansen. Etter Berlinmurens fall i 1989 ble også det tidligere Øst-Tyskland integrert i NATO. I tillegg anses de to landenes ulike geografiske beliggenhet som sentralt. En mer utfyllende begrunnelse for valget av de to landene presenteres i kapittel 1.1.

1.1 Problemstilling

Jeg har valgt å studere rakettskjoldets sikkerhetsimplikasjoner for Europa fordi den planlagte utplasseringen på mange måter kan sies å representere en ny måte å håndtere trusselen fra interkontinentale¹ og andre langtrekkende ballistiske raketter på. I forholdet mellom NATO og Russland ble det lenge antatt at partenes dels selvvalgte sårbarhet skulle heve terskelen for bruk av kjernefysiske våpen.

¹ Interkontinentale ballistiske raketter blir definert som raketter med en rekkevidde lenger enn 5500 km (National Intelligence Council 1999).

Den strategiske balansen mellom partene under den kalde krigen gikk blant annet ut på å hindre at en av partene skulle skaffe seg så store militære fortrinn at et angrep mot den andre part kunne fremstå som en mulighet som ikke ville innebære en for avskrekkende risiko for å bli utsatt for gjengjeldelse. En eventuell utplassering av et effektivt forsvarssystem mot interkontinentale ballistiske raketter fra en av partene, ville kunne svekke motstanderens evne til å gjengjelde et angrep, altså *annenslagsevnen*. Vissheten om at begge parter hadde kjernefysisk annenslagsevne, har vært et av de sentrale punktene i den strategiske balansen mellom Russland og NATO-landene. Frem til oppsigelsen av *The Anti-Ballistic Missile Treaty* (ABM-avtalen) i 2002, hadde ikke NATO utplassert noe forsvar mot langtrekkende ballistiske raketter. ABM-avtalen var en avtale som ble signert mellom Sovjetunionen og USA i 1972, der det ble lagt begrensninger på utplasseringen av forsvarssystemer mot ballistiske raketter (ABM-Treaty 1972). Under den kalde krigen sørget avtalen som nevnt for å opprettholde den strategiske balansen mellom USA og Sovjetunionen, og for å hindre et våpenkappløp.

Jeg vil fokusere på den planlagte etableringen av det amerikanske rakettskjoldet i Europa, og hvilken innvirkning dette kunne fått for europeisk sikkerhet. Jeg har i den forbindelse valgt å fokusere på to utvalgte land, henholdsvis Polen og Tyskland, og oppgaven vil dreie seg om i hvilken grad rakettforsvaret økte eller undergravde følelsen av sikkerhet i Polen og Tyskland.

Valget av Polen gjøres først og fremst fordi det er her rakettenes var planlagt utplassert, og fordi landet er et relativt nytt NATO-medlem fra det tidligere Øst-Europa. Disse landene antas å ha andre sikkerhetspolitiske prioriteringer enn de tradisjonelle NATO-landene (Godzimirski 2005:90). Polen anses av historiske årsaker å være spesielt utsatt både for sanksjoner, politisk press og direkte militært angrep. At Polen grenser til Russlands Kaliningrad-region gjør også landet mer geografisk utsatt enn hva tilfellet er for Tyskland. Det vil her være interessant å se på om polakkene oppfatter det som om de hadde mer å vinne eller tape på en utplassering av missilene enn tilfellet var for Tyskland.

Valget av Tyskland² ble gjort på grunnlag av landets geografiske plassering sentralt i Europa, dets størrelse, og at landet tradisjonelt har fulgt en sikkerhetspolitisk linje som har lagt stor vekt på tilknytningen til USA og NATO. Det er verdt å merke seg at Tysklands forhold til Russland er særlig følsomt, og landet står slik sett i en særstilling blant de vesteuropeiske statene.

² Med Tyskland mener jeg Vest-Tyskland frem til samlingen i 1990. Etter samlingen videreførte det samlede Tyskland i all hovedsak Forbundsrepublikkens sikkerhetspolitikk (Hyde-Price 2003:185-186).

Etter at USA trakk seg fra ABM-avtalen i juni 2002 (Väyrynen 2009:6), og planene om å utplassere raketter i Polen ble formalisert, ble det åpnet for at både USA og Europa kunne få et forsvarssystem mot langtrekkende ballistiske raketter. Utplasseringen av ti silobaserte avskjæringsraketter i Polen ble i utgangspunktet ikke ansett å true Russlands sikkerhet, ettersom disse ville være uegnet mot russernes arsenal av strategiske raketter, og siden størrelsen på dette arsenalet i alle tilfeller ville gjøre landet i stand til å gjengjelde et eventuelt angrep. Likevel oppfattet russerne utplasseringen som en trussel.

Vi vet nå at rakettskjoldet kort etter midten av september 2009 endte med å bli skrinlagt av Obama-administrasjonen, og det er ikke lenger aktuelt for USA å utplassere avskjæringsrakettene i Polen. Fra amerikansk side har det blitt vektlagt å i større grad fokusere på Irans kortdistanse- og mellomdistanse-raketter, fordi slike raketter anses som den største trusselen i den nærmeste tiden fremover. Dette vil bli gjort ved at USA bruker ulike typer sjø- og landbaserte avskjæringsraketter lokalisert nærmere Iran (BBC 2009). Som følge av at denne oppgaven i all hovedsak ble skrevet i forkant av beslutningen om å kansellere rakettskjoldets europeiske del, og fordi det i alle tilfeller ville vært nødvendig å sette en sluttdato for empirien oppgaven baserer seg på, er oppgaven basert på det empiriske materialet som forelå frem til 15. september 2009.

Også for å unngå at det skal virke som om problemstillingen legger opp til en diskusjon om ”pavens skjegg”, som det heter, vil den derfor forbli formulert i presens slik den var formulert før 15. september. Basert på de fakta som forelå inntil da, vil min problemstilling være følgende:

Vil et amerikansk rakettskjold lokalisert i Polen bidra til en følelse av økt sikkerhet i Polen og Tyskland, og mer særskilt, hvordan påvirkes landene av et eventuelt sikkerhetsdilemma i forhold til Russland?

For å besvare den siste delen av problemstillingen vil jeg søke å finne spor av sikkerhetsdilemma-tenkning fra polsk og tysk side.

Sikkerhetsdilemmaet går ut på at en stats handlinger, som tar sikte på å bedre statens egen sikkerhetssituasjon, kan oppfattes som truende for en annen stat. Denne staten kan da ved opprustning forsøke å bedre sin egen sikkerhetssituasjon som følge av den oppfattede trusselen, og derved gjøre at begge parter får mindre sikkerhet, til en økt kostnad for dem begge. En grundigere redegjørelse for sikkerhetsdilemmaet vil bli presentert i kapittel 2.2.

Det vil vektlegges hvilke sikkerhetsutfordringer Polen og Tyskland står overfor i dag, og hvordan utplasseringen av rakettforsvaret kunne antas å bidra til å øke eller svekke de to landenes sikkerhet.

Analysen vil i hovedsak bli gjennomført ved å studere foreliggende rapporter, artikler og offisielle uttalelser³. Det vil ikke bare bli sett på i hvilken grad rakettforsvaret bidro til å øke eller svekke følelsen av sikkerhet i Polen og Tyskland. Det vil også være relevant å se på hvordan den planlagte utplasseringen ble oppfattet i Russland, og hvilket inntrykk den skapte i Moskva. Dette kan bidra til å fortelle hvorvidt et eventuelt sikkerhetsdilemma sett fra polsk og tysk side var ubegrunnet eller ikke. Det vil blant annet bli sett på om Russland med vikarierende motiver søkte å utnytte den planlagte utplasseringen for andre, og for polsk og tysk sikkerhet også uheldige formål, ved at Russland brukte den planlagte utplasseringen av rakettskjoldet som et påskudd for å nå andre politiske målsetninger. Denne muligheten kan skape et nært beslektet dilemma, som kan ramme Polens og Tysklands interesser på andre områder enn kun de sikkerhetspolitiske.

Det vil med andre ord også bli studert hvordan Russland reagerte på den planlagte utplasseringen. Videre vil dette bli stilt opp mot de fordelene Polen og Tyskland kunne ha av å tilknytte seg rakettforsvaret. Hvilken innvirkning krigen mellom Georgia og Russland hadde på prosessen vil også bli tillagt vekt.

1.2 Begrepsavklaringer

I det følgende vil jeg operasjonalisere to sentrale begreper som har bæring for oppgaven videre, og besvarelsen av problemstillingen. Først vil jeg ta for meg begrepet *nasjonal sikkerhet*, og begrunne hvorfor jeg i denne oppgaven hovedsakelig fokuserer på det subjektive aspektet ved nasjonal sikkerhet. Deretter vil jeg presentere begrepet *trussel*, og hvilke betingelser som må ligge til grunn for at en trussel kan fremføres effektivt og troverdig.

1.2.1 Begrepsavklaring - Nasjonal sikkerhet

Oppgavens avhengige variabel er *nasjonal sikkerhet*. I følge John Kristen Skogan (2007:101) dreier kjernen i et lands sikkerhetspolitikk seg om: "[...] å oppnå beskyttelse for eget land mot fysisk maktbruk og vold utenfra, i praksis oftest væpnet, militær maktbruk. Slik maktbruk kan bli rettet mot eget land fra en annen stat eller fra en ikke-statlig organisasjon eller gruppe".

³ For mer om metode, se kapittel 3.

Skogan (2007:106) sier videre at ikke all fysisk maktbruk nødvendigvis behøver å være væpnet, men velger likevel først og fremst å behandle begrepet fysisk maktbruk som om den var væpnet. Dette er den tradisjonelt forankrede definisjonen av sikkerhetspolitikk. Videre kan definisjonen utvides i flere ulike retninger, og bare deler av disse utvidelsene vil være relevante i forhold til oppgavens problemstilling. Sikkerhetspolitikken kan: "[...]utvides til å gjelde mer enn beskyttelse av det enkelte land og derved også ses som et kollektivt anliggende" (Ibid:102). Dette ser jeg som spesielt relevant i denne sammenhengen, fordi både polsk og tysk sikkerhetspolitikk baserer seg på nettopp slikt samarbeid. Jeg har avgrenset begrepet til kun å innbefatte trusler om bruk av vold, og faktisk bruk av vold, i den hensikt å tvinge en stat til å handle på en spesiell måte, og derved hindre det aktuelle landets faktiske handlefrihet. Sikkerhetsspørsmål som omhandler miljø sikkerhet, økonomisk sikkerhet og intern sikkerhet vil falle utenfor rammen av oppgaven. Det samme gjelder trusler fra ikke-statlige aktører.

Den i sin tid anerkjente amerikanske utenriksjournalisten Walter Lippmann (sitert i Wolfers 1952:484) hevdet at: "[...] a nation is secure to the extent to which it is not in danger of having to sacrifice core values, if it wishes to avoid war, and is able, if challenged, to maintain them by victory in such a war". Arnold Wolfers (Ibid.) oppfatter dette som at nasjonal sikkerhet er evnen til å avskrekke et angrep eller å bekjempe det, og mener at dette er den vanligste måten å oppfatte begrepet på. Han ser også sikkerhet som en verdi, der det er mulig å ha sikkerhet i større og mindre grad, på lik linje med makt og velstand. Objektiv sikkerhet er fraværet av trusler mot tilegnede verdier, mens subjektiv sikkerhet er fravær av frykt for at verdiene skal bli angrepet. "In both respects a nation's security can run a wide gamut from almost complete insecurity or sense of insecurity at one pole, to almost complete security or absence of fear on the other" (Ibid:484-485). Det kan også skilles mellom begrepene sikkerhet og makt. Det ville etter hans syn vært stor likhet mellom begrepene dersom det var slik at sikkerhet kun var mulig å oppnå ved akkumulasjon av makt. Han mener at dette ikke er tilfelle når det gjelder subjektiv sikkerhet. "The fear of attack – security in the subjective sense – is also not proportionate to the relative power position of a nation. Why, otherwise, would some weak and exposed nations consider themselves more secure today than does the United States?" (Ibid:485).

Robert Jervis (1978:174) tar også for seg begrepet subjektiv sikkerhet, og mener at den sårbarheten en stats beslutningstagere føler kan avvike fra den reelle situasjonen. Det er derfor nødvendig å studere deres krav til sikkerhet ut fra et subjektivt perspektiv. Subjektiv sikkerhet har ifølge Jervis to dimensjoner. For det første er det slik at beslutningstagere kan være uenige

om hvor mye sikkerhet de ønsker, selv hvis de er enige om den objektive situasjonen. Det er med andre ord snakk om i hvilken grad sikkerhet skal prioriteres. Det antas at jo mer stater prioriterer sikkerhet på bekostning av annet, jo større sannsynlighet er det for at de blir sensitive selv overfor minimale trusler, med påfølgende krav om å ruste opp. Dette kan bidra til å øke mulighetene for at det som er blitt kalt sikkerhetsdilemmaet gjør seg gjeldende (Ibid.). Den andre dimensjonen av subjektiv sikkerhet dreier seg om oppfattelsen av trusler.

A state that is predisposed to see either a specific other state as an adversary, or others in general as a menace, will react more strongly and more quickly than a state that sees its environment as benign. Indeed, when a state believes that another not only is not likely to be an adversary, but has sufficient interests in common with it to be an ally, then it will actually welcome an increase in the other's power (Ibid:175).

Det er med andre ord ikke slik at opprustning i stat A nødvendigvis medfører bekymring i stat B. Dette vil avhenge av en rekke faktorer, både med hensyn til oppfattelsen av hvilken potensiell trussel stat A utgjør, og hvilken form for opprustning det er snakk om. Dersom de aktuelle statene inngår i en forsvarsallianse, kan stat As opprustning også bidra til at stat B oppfatter det som et bidrag til sin egen nasjonale sikkerhet.

I denne oppgaven vil jeg hovedsakelig fokusere på det subjektive aspektet ved nasjonal sikkerhet, som også er det sentrale elementet innenfor sikkerhetsdilemma-tenkningen, der aktørenes oppfattelse av trusler står sentralt. Jeg vil undersøke om det i Polen og Tyskland eksisterte en følelse av at det planlagte amerikanske rakettskjoldet medførte økt sikkerhet for de to landene, og om det var interne meningsforskjeller i forhold til dette. Fortrinnsvis vil jeg studere offisielle uttalelser fra sentrale aktører på regjeringsnivå, og medlemmer av parlamentet i Polen og Tyskland. Jeg vil også se på hvordan opinionen reagerte på planene. Det søkes å studere hvordan *oppfattelsen* av sikkerhet ble påvirket av planene om en utplassering av rakettskjoldet. Her vil det være interessant å se hva som var landenes offisielle politikk, og i hvilken grad det hersket tverrpolitisk enighet om denne politikken. Jeg vil også undersøke om politikken samsvarte med oppfattelsen opinionen hadde i de to landene. Med dette vil jeg søke å besvare første del av problemstillingen.

1.2.2 Begrepsavklaring - Trussel

En trussel må ikke nødvendigvis være av militær eller økonomisk art. Den kan også ramme andre former for samarbeid, og kan i visse tilfeller være betingede konsekvenser (Hovi 2007:66). I denne oppgaven vil jeg fortrinnsvis fokusere på militære trusler, og begrepet vil i det følgende kunne betraktes som dette, forutsatt at det ikke eksplisitt nevnes at trusselen er av en annen art.

Jon Hovi (Ibid:67) definerer trussel på følgende måte: ”En trussel signaliserer en betinget intensjon om å påføre andre skade. Skaden vil bare bli påført hvis motparten unnlater å handle slik den som truer foreskriver”. Om trusselen er effektiv eller ikke, avgjøres av om staten som truer oppnår det den ønsker. Det er ikke gitt at resultatet oppnås selv om trusselen iverksettes. I enkelte tilfeller kan kostnaden det innebærer å trosse trusselen bli vurdert som lavere enn kostnadene ved å gi etter. Dette gjelder spesielt hvis det pålegges en stat å gi slipp på noe som verdsettes høyt. Det kan dreie seg om alt fra avståelse av landområder, materielle gjenstander eller saker av høy prinsipiell betydning. At en trussel fremsettes betyr derfor ikke at den automatisk fører til gjennomslag. Når en stat likevel går til det skritt å fremsette en trussel, er det ønskelig at den oppnår den ønskede effekt. Jon Hovi (Ibid:68-70) opererer med fire teoretiske betingelser for at en trussel skal være effektiv.

Den første betingelsen er at trusselen er *relevant*. Dette betyr at staten som trues er i stand til å endre adferd dersom den ønsker å gi etter for truslene. Ellers blir trusselen meningsløs (Ibid:68).

Den andre betingelsen er *troverdighet*. Hvis stat A fremsetter en trussel overfor stat B som ikke har den nødvendige troverdighet, vil det gjøre den mindre effektiv. ”Trusselens troverdighet er normalt en funksjon av As incentiver. For at en trussel skal være troverdig, må det således være fordelaktig for A – alt tatt i betraktning – å iverksette trusselen dersom B ikke bøyer av” (Ibid:68). Troverdigheten kan økes ved å benytte seg av ulike teknikker. Hovi (Ibid:70-76) mener det er flere måter å styrke troverdigheten bak en trussel. En av disse teknikkene er å *endre belønningen* den som fremfører truslene har ved å gjennomføre dem. Her er det et mål å maksimere de fordelene staten kan få ved å gjennomføre truslene, eller å gjøre det kostbart å unnlate å gjennomføre dem. ”Ved å gjøre det mer attraktivt å iverksette trusselen, eller mer kostbart å la være, kan troverdigheten styrkes” (Ibid:71). Fordi det som oftest er kostbart for begge parter hvis en trussel gjennomføres, er det nødvendig å styrke troverdigheten. Dette er i tråd med hvordan Thomas C. Schelling (1980:187) argumenterer: ”Making a credible threat involves proving that one would have to carry out the threat, or creating incentives for oneself or incurring penalties that would make one evidently want to”.

En annen metode for å styrke troverdigheten bak en trussel er ifølge Hovi (2007:73) å ”skape og utnytte usikkerhet om intensjoner eller belønninger”. Dette er hensiktsmessig når det ikke lar seg gjøre å overbevise motparten om at truslene vil bli gjennomført hvis ikke kravene blir innfridd. I denne sammenhengen kan det være tilstrekkelig å overbevise motparten om at det i alle fall er en mulighet for at truslene blir iverksatt, slik at dette er noe den truede staten må ta inn i betraktningen når det skal avgjøres om kravene skal innfris. At staten som truer har de nødvendige kapasitetene til å gjøre alvor av dem, er med på å styrke troverdigheten⁴.

En trussel må også være *betinget* for å være effektiv. Dette er den tredje av Jon Hovis betingelser. Det sentrale elementet her er at trusselen kun iverksettes hvis kravene ikke etterkommes. Dersom den i alle tilfeller blir gjennomført, har det ingen hensikt å etterkomme kravene. ”For å være effektiv må en trussel således følges av en troverdig forsikring om at straffen unngås ved å bøye av” (Ibid:69).

Den fjerde og siste av Hovis betingelser (Ibid:69) er at en trussel må være *tilstrekkelig alvorlig* til at den truede part gir etter for kravene som fremmes. Alvorlighetsgraden i truslene må ses opp mot kravene som stilles, slik at den truede stat foretrekker å etterkomme dem fremfor å møte konsekvensene.

En annen form for trussel kalles *the threat that leaves something to chance* (Schelling 1980:187-188). Ofte ligger det en potensiell fare for eskalering i en spent situasjon, som kan søkes utnyttet til egen fordel. Under gitte forutsetninger kan en mindre konflikt ende i full krig, og partene kan forsøke å utnytte vissheten om dette.⁵ Bak dette ligger en antakelse om at ingen av partene ser seg tjent med en slik eskalering.

En metode er å etablere en *trip wire* (ibid.). Hensikten er at motparten skal vite at en overskridelse av en viss grense *kan* utløse en potensielt farlig situasjon, som til en viss grad er utenfor statenes kontroll. Et eksempel på en *trip wire* er stasjoneringen av amerikanske tropper i Europa under den kalde krigen. Noe av hensikten var da å øke sannsynligheten for at USA ville bli involvert i et eventuelt angrep mot Vest-Europa. Amerikanske styrker ville etter all sannsynlighet kunne bli direkte involvert, og det ville være vanskeligere for en amerikansk president å ikke unnsatte USAs allierte i Vest-Europa, og egne styrker. “The acknowledged purpose of stationing American troops in Europe as a ”trip wire” was to convince the Russians that war in Europe would involve the United States whether the Russians thought

⁴ Under den kalde krigen ble det for eksempel jevnlig gjennomført øvelser der de ulike NATO-landene trente på å unnsatte hverandre. Dette var viktig for å opprettholde troverdigheten av NATO-traktatens artikkel 5, der medlemslandene forpliktet seg til å unnsatte hverandre hvis ett eller flere medlemsland ble angrepet. Dette var en trussel i form av avskrekking, der hensikten var å øke troverdigheten av artikkel 5 forpliktelsene.

⁵ Thomas Schelling tar for seg noen slike forutsetninger i sin bok *The Strategy of Conflict* (Schelling 1980: kapittel 8).

the United States wanted to be involved or not – that escape from commitment was physically impossible” (ibid.). Hensikten var å øke troverdigheten bak trusselen om å unnsette de vesteuropeiske NATO-landene. En *trip wire* er med andre ord en form for mekanisme som automatisk utløser en fare for eskalering.

Trusler kan også deles opp i to hovedkategorier: *Avskrekking* og *press*. ”Forskjellen er at den første typen sikter mot å bevare status quo, mens den siste innebærer å endre tingenes tilstand” (Hovi 2007:67). Som vi skal se senere i analysen, har Russland fremsatt trusler mot de europeiske NATO-landene som faller inn under begge kategoriene. Dette ble gjort i et forsøk på å stanse den planlagte utplasseringen av det amerikanske rakettforsvaret i Polen.

I denne oppgaven, som i stor grad vektlegger persepsjonsperspektivet hos sentrale aktører, vil det også være interessant å studere om den planlagte utplasseringen av rakettskjoldet ble oppfattet som en reell trussel fra Russlands side, og om uttalelser kan spores fra russisk side som kan indikere at faren for fysisk maktbruk var økende. I hvilken grad rakettskjoldet ble oppfattet å gi Polen og Tyskland økt sikkerhet, må ses i lys av de russiske reaksjonene. Samtidig må dette ses opp mot ulike andre hensyn Polen og Tyskland måtte ta for å ivareta sin nasjonale sikkerhet, ikke minst i forhold til sin alliansetilknypning.

2 Teoretisk tilnærming

I det følgende vil jeg redegjøre for det teoretiske rammeverket oppgaven bygges på. Jeg vil først presentere *realismen*, fordi det er dette perspektivet som legges til grunn for oppgaven. Videre vil jeg presentere *sikkerhetsdilemmaet*, fordi dette er en situasjon Tyskland og Polen kunne tenkes å komme i som følge av den planlagte utplasseringen av rakettskjoldet i Europa.

2.1 Realisme

I analysen vil jeg bruke en realistisk tilnærming for å besvare problemstillingen. Den realistiske tradisjonen i studiet av internasjonal politikk ser på stater som suverene enhetlige aktører. De har hierarkiske og statiske preferanser, der sikkerhet og territoriell integritet rangerer som de fremste. Realismen antar også at statene agerer i et anarkisk statssystem der det mangler en overordnet myndighet som kan regulere deres adferd og garantere statenes sikkerhet. I tillegg er maktbalanse et viktig aspekt ved realismen, og det ligger en forventning i at stater søker sammen i koalisjoner, dersom de på egenhånd ikke er i stand til å balansere militært mot en annen sterkere stat.

I oppgaven vil jeg analysere problemstillingen ut ifra de grunnleggende forutsetningene i realismen. I dette tilfellet vil det i hovedsak være at Polen og Tyskland er to suverene stater som søker å ivareta eller øke sin egen sikkerhet i et anarkisk statssystem, der begge statene har valgt å basere sin sikkerhet på alliansetilknytning. Medlemskapet i NATO innebærer at statene inngår i et sikkerhetskollektiv der de ulike medlemslandene garanterer hverandres sikkerhet i henhold til NATO-traktatens artikkel 5 (NATO 1949). Der garanteres medlemslandene i NATO unnsetning fra sine alliansepartnere dersom de skulle bli angrepet. En implikasjon av dette er at ett medlemslands handlinger kan bidra til å skape, eller forsterke en konflikt, og derved påvirke alle medlemslandenes sikkerhet. Den planlagte utplasseringen av et rakettskjold i Polen kan slik sett sies å ha hatt et potensial til å påvirke hele alliansens sikkerhet, dersom den medførte mottiltak eller trusler som økte spenningsnivået mellom et eller flere NATO-land og Russland.

Det eksisterer flere former for realisme, og de bygger dels på noe ulike forutsetninger. De mest fremtredende teoriene er den klassiske og den strukturelle realismen.

Den klassiske realismen blir blant andre representert ved Hans J. Morgenthau, som i 1948 skrev boken *Politics among nations* (Morgenthau 1948). Den menneskelige natur ble vektlagt av Morgenthau. ”Han antar at politikken styres av faste lovmessigheter, og at

forskningen søker innsikt i disse lovmessighetene. Grunnlaget finner han først og fremst i maktmotivets som en del av den menneskelige natur. Trangen til selvhevdelse er maktmotivets politiske uttrykk, enten som et universelt trekk eller i det minste som en vedvarende mulighet” (Østerud 2007:88). Skillet mellom innenrikspolitikk og utenrikspolitikk er ikke så skarpt i den klassiske realismen (Ibid:90). Det tas hensyn til at det er et samspill mellom de to delene i større grad enn hva tilfellet er i den strukturelle realismen som beskrives nærmere nedenfor. I denne oppgaven vil jeg i tråd med dette derfor ikke bare se på hvordan statene agerer i forhold til hverandre. Jeg vil også se på hvilken innvirkning opinionen har i forhold til hvordan Polen og Tyskland forholder seg til og oppfatter det planlagte rakettskjoldet.

Den strukturelle realismen ble lansert av Kenneth Waltz i hans bok *Theory of International Politics* (Waltz 1979). Her ble det vektlagt at stater opererer ut fra maktmotiver. ”Dette betyr ikke at makt i ulike former (økonomisk, strategisk, militær) er det eneste av betydning i forholdet mellom stater, men det betyr at sikkerhetspolitikken er primær fordi internasjonal politikk utspiller seg i et selvhjelpssystem der de statlige enhetenes overlevelse står på spill” (Østerud 2007:89). I tillegg kommer forutsetningen om den anarkiske strukturen i statssystemet, der ingen overordnet makt regulerer statenes adferd. ”Innenfor Waltz` strukturelle realisme kan endringer i aktøradferd forklares ut fra trekk ved selve det globale systemet snarere enn ut fra kjennetegn ved aktørene” (Ibid:89). Med det globale systemet menes systemet av stater i et anarkisk system. At stater anses som suverene enhetlige aktører innebærer at statene er de grunnleggende enhetene. Den strukturelle realismen er derfor en systemteori, der forklaringskraften ligger i det internasjonale statssystemet, og ikke i den menneskelige natur.

Statenes preferanser kan variere med hensyn til hva som er det viktigste utenrikspolitiske målet. Realismen ser på sikkerhetsbehovet og egeninteressen som statenes fremste prioritet, og andre hensyn blir derfor underordnet dette.

Felles for Morgenthau og Waltz` variant av realisme er at den internasjonale politikkenes vilkår nødvendigvis gir statlig egeninteresse og sikkerhetsbehov forrang fremfor moralske hensyn. Fred og sikkerhet er de grunnleggende spørsmål i internasjonal politikk. Militær sikkerhet er til syvende og sist det viktigste for de enkelte stater, og maktbestrebelse står sentralt som retningslinje for politisk handling. Alliansebygging og maktbalanse gir sikrere garantier for stabilitet enn normverk og rettsregler (Ibid:89).

K. J. Holsti (1995:5) poengterer at anarki ikke nødvendigvis betyr kaos i statssystemet. Anarki kan også innebære at det hersker orden, stabilitet og regulerte former for samhandling.

Det sentrale i denne sammenhengen er at statene til syvende og sist kun har seg selv å stole på når det gjelder egen sikkerhet, som følge av mangelen på en overordnet myndighet som kan regulere forholdet mellom dem.

Mangelen på en slik myndighet fører til at statene føler usikkerhet og frykt med hensyn til hva andre stater kan komme til å gjøre som truer deres interesser og eksistens. De søker derfor ofte å øke sin egen sikkerhet ved hjelp av militære maktmidler. En opprustning som i utgangspunktet er ment som et defensivt tiltak, kan utløse frykt hos andre stater som fører til at de ruster opp for å imøtekomme det de oppfatter som en trussel. Det er med andre ord slik at statene kan misforstå hverandres intensjoner. Frykten som oppstår som følge av at ingen overordnet myndighet garanterer for statenes sikkerhet, kan føre dem inn i et sikkerhetsdilemma. I det følgende vil jeg se nærmere på sikkerhetsdilemmaet, og hvorfor det er aktuelt å studere problemstillingen i lys av dette.

2.2 Sikkerhetsdilemmaet

Sikkerhetsdilemmaet handler om hvordan en stats behov for sikkerhet kan føre til et handlingsmønster som kan oppfattes av en eller flere andre stater som en trussel. Dette kan igjen føre til ulike former for respons fra disse statene, og medføre at den førstnevnte stat ender opp med mindre sikkerhet enn tilfellet var i utgangspunktet. Ken Booth og Nicholas J. Wheeler (2008:4) definerer sikkerhetsdilemmaet på følgende måte:

The security dilemma is a two-level strategic predicament in relations between states and other actors, with each level consisting of two related lemmas (or propositions that can be assumed to be valid) which force decision-makers to choose between them. The first and basic level consists of a dilemma of interpretation about the motives, intentions and capabilities of others; the second and derivative level consists of a dilemma of response about the most rational way of responding.

Jeg vil forholde meg til denne definisjonen i oppgaven, men fortrinnsvis konsentrere meg om forholdet mellom stater. I internasjonal politikk er det umulig for beslutningstagere i en stat å ha full oversikt over hva beslutningstagere i andre stater tenker, både med hensyn til motiver og intensjoner. I tillegg er det vanskelig å vite hvordan man skal tolke tilstedeværelsen av våpen hos den andre parten. "The policy-planners of one state can never predict with complete certainty when and how weapons may be employed by other states" (Ibid:4).

Noe av kjernen i sikkerhetsdilemmaet er usikkerheten som til enhver tid eksisterer i mellommenneskelig samhandling, der den ene part aldri fullt ut kan vite hva den andre parts

motiver er. Det samme kan sies å være tilfellet i mellomstatlig samhandling. I tillegg til problemene knyttet til uvissheten rundt en stats motiver, kommer problemet med at motiver og preferanser kan endres over tid. At en stat oppfattes som, og kanskje også er, ærlig når den presenterer sine motiver, gir ingen garanti for at disse forblir uforandret. Når det skal vurderes i hvilken grad et våpensystem som i utgangspunktet er utplassert ut i fra defensive hensyn, også kan tenkes å ha en offensiv funksjon, kan det derfor bli tatt høyde for at en stats preferanser kan forandre seg. Et våpensystem som i øyeblikket ikke oppfattes truende, er like fullt en materiell realitet, og kan derfor oppfattes som en potensiell fremtidig trussel. Usikkerheten beslutningstagerne i en stat møter når de skal vurdere både nåværende og eventuelt fremtidige motiver hos en annen stat, er derfor et kjernepunkt i sikkerhetsdilemmatenkningen. Det er viktig at statenes beslutningstagere er klar over faren for at sikkerhetsdilemmaet kan gjøre seg gjeldende, selv hvis hensikten med å utplassere et våpensystem er defensiv. Det er ingen selvfølge at de er klar over dette, og en stats søken etter militær sikkerhet kan derved virke mot sin hensikt. Utplassering av våpensystemer kan også medvirke til å undergrave sikkerhetsarbeid på andre arenaer, for eksempel etablerte avtaleverk og nedrustningsavtaler. En stats sikkerhet kan slik sett reduseres på sikt. Robert Jervis (1978:182) beskriver utfordringen beslutningstagerne møter på følgende måte:

Since they do not understand that trying to increase one's security can actually decrease it, they will overestimate the amount of security that is attainable; they will think that when in doubt they can "play it safe" by increasing their arms. Thus it is very likely that two states which supports the status-quo but do not understand the security dilemma will end up, if not in a war, then at least in a relationship of higher conflict than is required by the objective situation.

I det følgende vil jeg bruke begrepet *status quo* om den tilstanden som eksisterer i forkant av at en stat gjør et aktivt tiltak for å bedre sin egen sikkerhetssituasjon. En status quo-stat er opptatt av å bevare tingenes tilstand, og ønsker ikke å forandre på disse.

Begrepet sikkerhetsdilemma i studiet av internasjonal politikk ble først introdusert av John H. Herz i artikkelen *Idealist Internationalism and the Security Dilemma* (Herz 1950). Omtrent samtidig som Herz's artikkel, publiserte den britiske historikeren Herbert Butterfield boken *History and Human Relations* (Butterfield 1951). Der introduserte Butterfield sikkerhetsdilemmaet under betegnelsen *the irreducible dilemma*⁶. Butterfield var opptatt av

⁶ Boken ble skrevet uavhengig av Herz' artikkel, men omhandlet det samme temaet; forekomsten av usikkerhet i internasjonal politikk (Booth og Wheeler 2008:26).

problemene som oppstår når ulike aktører skal tolke hverandres intensjoner i forsøket på å oppnå sikkerhet.

For you know that you yourself mean him no harm, and that you want nothing from him save guarantees for your own safety; and it is never possible for you to realize or remember properly that since he cannot see inside your mind, he can never have the same assurance of your intentions as you have. As this operates on both sides [...] and neither party sees the nature of the predicament he is in, for each party only imagines that the other party is being hostile and unreasonable (Ibid:21).

Dette samsvarer godt med det første nivået i den tidligere nevnte definisjonen til Booth og Wheeler; fortolkningsdelen i sikkerhetsdilemmaet.

Til tross for at både Herz og Butterfield skrev om det samme fenomenet samtidig, er det Herz som i dag blir ansett som opphavsmannen til sikkerhetsdilemma-tenkningen. Booth og Wheeler (2008:27) mener likevel at Butterfields bidrag til sikkerhetsdilemma teoretiseringen var av grunnleggende betydning.

Herz beskrev den nye situasjonen som oppsto da de kjernefysiske våpnene ble introdusert som en ny variant av et gammelt problem. Den nye våpentypen gjorde krig farligere, men sikkerhetsdilemmaet hadde alltid vært et problem uavhengig av hvilket teknologiske nivå aktørene har befunnet seg på. Det samme kan sies om aktørnivået. Problemet som tidligere befant seg på individ- og gruppenivå, befinner seg nå på statsnivå. Individenes og gruppenes sikkerhetsbehov blir garantert av staten, mens staten selv mangler en myndighet som garanterer for dennes sikkerhet (Herz 1950:157). Herz argumenterte med andre ord i tråd med et av hovedargumentene i den realistiske tradisjonen, der mangelen på en overordnet myndighet er med på å forme statenes bilde av seg selv som sårbare i en anarkisk verdensorden. Dette har medført at statene, i likhet med hva individer og grupper gjorde tidligere, søker å øke sin makt for å sikre egen eksistens og egne interesser. Ved å operere på en slik måte kan de samtidig bidra til usikkerhet hos andre stater, og det er dette som er essensen i sikkerhetsdilemmaet. Herz (Ibid:160-161) avviste at den politiske idealismen har noen mulighet til å finne løsninger på dette, og søkte heller å identifisere mulige løsninger på problemet ut fra et realistisk perspektiv. Han begrunnet dette med at det ikke eksisterte noen ideell verden der statene opererte fredelig side om side i en verden preget av harmoni, og mente at tilfellet heller var det motsatte.

På slutten av 1970-tallet publiserte Robert Jervis artikkelen ”*Cooperation Under the Security Dilemma*” (Jervis 1978). Han tar her for seg under hvilke betingelser

sikkerhetsdilemmaet normalt oppstår, og leter etter muligheter stater har for å unngå at dette skjer. Jervis identifiserer tre problemer som vanskeliggjør samarbeid mellom stater som har ivaretagelse av egen sikkerhet som første prioritet.

Det første problemet omhandler usikkerheten som alltid vil være til stede med hensyn til fremtiden. Selv hvis det skulle oppstå en situasjon der hver part har full tillit til at den andres intensjoner er fredelige, kan som tidligere nevnt disse intensjonene like fullt forandre seg over tid. Med vissheten om dette, står man igjen med materielle militære kapasiteter som *potensielt* kan utgjøre en trussel. Det er med andre ord ikke nok å opparbeide tillit mellom partene på et gitt tidspunkt, fordi fremtiden er uviss (Ibid:168).

Det andre problemet er at stater ofte søker å øke sin sikkerhet ved å kontrollere landområder utenfor sine egne territorialgrenser. Dette gjelder både for å sikre statens territorielle integritet, og for å sikre tilgang på ressurser. Kontroll over landområder i nærheten av egne grenser anses å bedre staters sikkerhetssituasjon. "In order to protect themselves, states seek to control, or at least neutralize, areas on their borders. But attempts to establish buffer zones can alarm others who have stakes there, who fear that undesirable precedents will be set, or who believe that their own vulnerability will be increased" (Ibid:169).

Det tredje og siste problemet er ifølge Jervis sikkerhetsdilemmaet. I det følgende vil jeg hovedsakelig fokusere på dette, men vil også inkludere de to andre problemene fordi de anses som en forutsetning for at sikkerhetsdilemmaet skal kunne oppstå. Sikkerhetsdilemmaet omhandler som tidligere nevnt de problemene som kan oppstå når stat A forsøker å forbedre sin egen sikkerhetssituasjon ved å styrke sitt forsvar. Spørsmålet som reiser seg er hvordan stater kan ivareta sin sikkerhet uten å utløse sikkerhetsdilemmaet, og under hvilke betingelser dette skjer.

Dersom stat A samarbeider om å opprettholde status quo, og stat B ikke gjør det, utløses frykten for å bli utnyttet. Stat A blir sårbar, og jo mer sårbar en stat er, desto større incentiver har den for å iverksette tiltak. Dette er ofte å tilslutte seg en allianse, eller å ruste opp. For mindre sårbare stater er ikke dette like viktig. De har muligheten til å opprettholde en lav beredskap, og de kan avvende situasjonen uten å sette statens sikkerhet på spill. I et slikt tilfelle reduseres faren for å utløse et sikkerhetsdilemma ved at den mindre sårbare staten ikke iverksetter defensive tiltak som kan oppfattes som truende. "When the cost of C/D⁷ are tolerable, not only is security easier to attain but, what is even more important here, the

⁷ C/D (Cooperation/Defection) beskriver en situasjon der det er stat B som bryter med status quo.

relatively low level of arms and relatively passive foreign policy that a status-quo power will be able to adopt are less likely to threaten others” (Ibid:172). En stat kan være mindre sårbar av en rekke årsaker. Geografisk plassering kan for eksempel bidra til å gjøre en stat mindre sårbar. Det samme kan et lands størrelse, og eventuelt avstanden mellom staten og en potensiell fiende.

Hvis stat A som følge av sin styrke oppnådd med opprustning i praksis blir usårbar overfor andre stater, kan dette senke kostnadene for stat A ved å forlate status quo. Det er imidlertid flere fordeler ved at begge parter samarbeider om å opprettholde status quo. Ikke bare elimineres kostnadene ved en eventuell opprustning, men statene kan også dra nytte av å samarbeide fremfor å bli dratt inn i det som i verste fall kan bli et unødvendig våpenkappløp eller til og med krig. Jervis (Ibid:176) beskriver det på følgende måte: ”The main cost of a policy of reacting quickly and severely to increases in the others` arms are not the price of one`s own arms, but rather the sacrifice of the potential gains from cooperation[...]and the increase in the dangers of needless arms races and wars [...]”. De høye kostnadene stat A kan regne med å få ved å bryte status quo, kombinert med eventuelle fordeler ved å opprettholde eller utvikle et samarbeid med stat B, kan derved bidra til å redusere faren for et sikkerhetsdilemma.

Sikkerhetsdilemmaet vil heller ikke virke inn like sterkt dersom opinionen i staten motsetter seg at for store ressurser legges inn i forsvaret, eller at det eksisterer en frykt for hvilke mottiltak stat B kan iverksette. I demokratiske stater spesielt, må beslutningstagerne ta med i betraktningen hvilke innenrikspolitiske konsekvenser det kan få om det legges for mye av samfunnets ressurser i sikkerhet. Jervis (Ibid:175) argumenterer for at sikkerhetsdilemmaet i mindre grad vil være tilstede når innenrikspolitiske hensyn øker oppportunitetskostnadene ved å ruste opp. En annen begrensning oppstår dersom det militære fortrinnet stat A eventuelt kan oppnå, ikke lar seg overføre til politiske fortrinn.

Jervis vektlegger forskjellen på offensive og defensive våpen, og mener dette er sentralt for å forstå sikkerhetsdilemmaet. Hvis situasjonen er slik at defensive våpen har et klart fortrinn, slik det for eksempel hadde under den første verdenskrig, vil en stats opprustning kunne kombinere to hensyn som reduserer faren for et sikkerhetsdilemma. Stat A kan da øke sin sikkerhet, uten at det samtidig reduserer stat Bs sikkerhet i tilsvarende grad (Ibid:187). En forutsetning for at dette skal lykkes er at det er mulig å skille de defensive fra de offensive våpnene, og at beslutningstagerne i begge statene har de samme oppfatningene av hvilke våpen som er defensive. I de tilfellene der begge statene har de samme oppfatningene av situasjonen, og de defensive våpnene har et fortrinn, minimeres også

sannsynligheten for at en av partene skal gå til forkjøpsangrep. ”Relatively small and weak states can hold off larger and stronger ones, or can deter an attack by raising the cost of conquest to an unacceptable level” (Ibid:190). Stater som frykter å bli angrepet vil i en slik situasjon ikke gå til forkjøpsangrep fordi de vil anse dette som bortkastede militære ressurser. I stedet vil statene forberede seg på et angrep (Ibid:190).

I den grad offensive våpen antas å ha et fortrinn, vil et slikt fortrinn ha en negativ effekt på forholdet mellom stater. I søken etter sikkerhet vil statene prioritere anskaffelse av offensive våpen, og faren for at sikkerhetsdilemmaet utløses vil øke. Visse faktorer kan likevel bidra til å redusere faren. Geografisk beliggenhet kan som tidligere nevnt bidra til å dempe usikkerheten en stat opplever. Hvis stat A ligger geografisk langt unna stat B, vil det gi bedret varslingsstid hvis stat B planlegger å angripe. ”Anything that increases the amount of ground the attacker has to cross, or impedes his progress across it [...] increases the advantage accruing the defense” (Ibid:194). Naturlige hindringer som for eksempel vann, bidrar også til at en stat kan disponere forsvaret sitt på en annen måte enn hvis den ene staten grenser tett opp mot den andre staten⁸. Dette kan gjøres uten at det får større konsekvenser for den andre staten. Å skille defensive og offensive våpen fra hverandre kan ofte være vanskelig. I mange situasjoner finnes det ingen enkel måte å avgjøre dette på, og det er derfor opp til beslutningstagerne i de ulike statene hvordan de vil tolke den andre partens anskaffelser. Stater kan også tenkes å bruke de defensive våpnene sine som sikkerhet, for deretter å føre en offensiv politikk.

Når det gjelder kjernefysiske våpen, mener Jervis (Ibid:198) at forsvar er umulig. Han begrunner ikke dette med at offensive våpen har et fortrinn, men med avskrekkingspolitikken som føres av stater som er i besittelse av kjernefysiske våpen. Avskrekkingen er basert på statenes annenslagsevne. Angrep vil ikke ha noen hensikt, fordi angriperen må regne med å selv bli utsatt for et kjernefysisk angrep tilbake. Når det gjelder kjernefysiske våpen, vil resultatet være det samme som der de defensive våpnene har et fortrinn, og det finnes få incentiver for å slå til først. ”[...] both sides can simultaneously gain security in the form of second-strike capability” (Ibid).

Denne argumentasjonen er imidlertid basert på de forholdene som forelå på slutten av 1970-tallet, og som til en viss grad skiller seg fra dagens situasjon. På slutten av 1970-tallet var kjernefysiske våpen forbeholdt landene i NATO- og Warszawapakten, og i tillegg Kina. I

⁸ Eksempler på stater som delvis beskyttes av naturlige hindringer er Storbritannia, særlig i tidligere tider, og USA. Storbritannia har historisk sett basert sitt forsvar på opprettholdelsen av en sterk marine som forsvar mot invasjon. USA på sin side, baserte seg lenge på en isolasjonistisk politikk, og følte på den måten at det lå en viss beskyttelse i landets geografiske beliggenhet.

dagens situasjon har flere stater anskaffet kjernefysiske våpen, og dette medfører nye utfordringer. Faren for regionale våpenkappløp er en av disse utfordringene, der Pakistans og Indias utvikling av kjernefysiske våpen er et eksempel. Den teknologiske utviklingen som har foregått siden slutten av 1970-tallet har dessuten medført en rekke forbedringer med hensyn til hvordan kjernefysiske våpen kan brukes, ikke minst men hensyn til den bedre presisjonen våpnene har. Dette gjelder særlig de etablerte atommaktene⁹, og ikke India og Pakistan.

I analysen vil jeg se etter forekomsten av et eventuelt sikkerhetsdilemma for Tyskland og Polen vis-à-vis Russland, og samtidig se etter *security dilemma sensitivity* (Booth og Wheeler 2008:6-7). Med dette menes beslutningstagernes sensitivitet og oppmerksomhet på at et sikkerhetsdilemma *kan* forekomme. Booth og Wheelers (2008:7) definisjon av *security dilemma sensitivity* er:

[A]n actor's intention and capacity to perceive the motives behind, and to show responsiveness towards, the potential complexity of the military intentions of others. In particular, it refers to the ability to understand the role that fear might play in their attitudes and behaviour, including, crucially, the role that one's own actions may play in provoking that fear.

I det påfølgende kapittelet forklares hvordan jeg metodisk vil gå frem for å besvare problemstillingens to spørsmål, og hvordan den empiriske delen av analysen er disponert.

⁹ Med etablerte atommakter menes her USA, Russland, Kina, Storbritannia og Frankrike.

3 Metode

For å besvare oppgavens problemstilling har jeg brukt et *intensivt undersøkelsesopplegg* for å gjennomføre to *unike, teoretisk fortolkende case-studier* av henholdsvis Polen og Tyskland. Fordi de to statene analyseres opp mot den samme problemstillingen, og innenfor den samme teoretiske fortolkningsrammen, er oppgaven også til en viss grad *komparativ*. I det følgende vil jeg redegjøre for valget av metode, og se på hvilke fordeler og ulemper det kan medføre at jeg har valgt denne tilnærmingen. Jeg vil så kort redegjøre for validitet og reliabilitet, før jeg presenterer hvilke empiriske kilder jeg legger til grunn for gjennomføringen av analysen. Avslutningsvis vil jeg i dette kapitlet se på hvordan problemene med å skille mine egne oppfatninger fra tolkningen av det empiriske materialet har blitt taklet, for å redusere muligheten for at disse påvirker utfallet av analysen.

Problemstillingen i oppgaven er todelt. Hovedspørsmålet dreier seg om å undersøke i hvilken grad det planlagte amerikanske rakettskjoldet i Europa ville bidra til en følelse av økt sikkerhet i Polen og Tyskland. Det avledede spørsmålet omhandler hvordan man i disse to landene eventuelt ble påvirket av et sikkerhetsdilemma i forholdet til Russland. I besvarelsen av begge spørsmålene har jeg valgt å vektlegge den sikkerhetspolitiske konteksten de to landene opererte i, fordi en eventuell økt følelse av sikkerhet i Polen og Tyskland ikke kunne isoleres til bare å gjelde de tekniske aspektene ved det planlagte rakettskjoldet. Det blir antatt at både utenrikspolitiske, innenrikspolitiske og geopolitiske hensyn spilte en rolle, og dette vil også bli viet plass. Med hensyn til forekomsten av et eventuelt sikkerhetsdilemma for Polen og Tyskland i forholdet til Russland, antas også de to landenes sikkerhetspolitiske kontekst å spille inn.

3.1 Metodisk tilnærming

Analysen hviler på en kvalitativ tilnærming. Intensive undersøkelsesopplegg er en prioritering av et lite antall enheter med mange variabler (Hellevik 2000:95). Jeg vil studere i hvilken grad sentrale politiske myndigheter i Polen og Tyskland oppfattet rakettskjoldet som å bidra til å øke landenes sikkerhet. Med sentrale politiske myndigheter menes her de som har direkte eller indirekte innvirkning på Polens og Tysklands utenrikspolitikk, og dette inkluderer både beslutningstagere i de to landenes regjeringer, og parlamentsmedlemmer. I tillegg vil jeg se på holdningene i massemedia og den politiske opinionen i de to landene, som antas å ha en

forholdsvis sterk indirekte påvirkning på de valg beslutningstakerne i Polen og Tyskland tar i utformingen av landenes utenrikspolitikk. Opinionen og massemedia i de to landene vil her være en del av den innenrikspolitiske konteksten, og er et stykke på vei uavhengige variabler på lik linje med den utenrikspolitiske og den geopolitiske konteksten.

I problemstillingens avledede spørsmål har jeg undersøkt om den planlagte utplasseringen av rakettskjoldet i Europa ville skape et sikkerhetsdilemma for Polen og Tyskland, og hvordan det i så fall påvirket de to landene sikkerhetspolitisk i forholdet til Russland. Jeg har derfor valgt å gjennomføre analysen som en *teoretisk fortolkende case-studie*, ved at uttalelser fra polske og tyske beslutningstakere har blitt tolket opp mot det teoretiske begrepet sikkerhetsdilemmaet (Andersen 2003:68).

En case-metodikk er et naturlig valg når kontekst er et viktig element i studien, og dersom dette ses som relevant for det fenomenet som skal studeres, og er en empirisk undersøkelse av et samtidig fenomen der den reelle konteksten vektlegges. Spesielt gjelder dette hvis grensene mellom fenomenet og konteksten ikke er åpenbare (Yin 2003:13-14). Slike studier er anvendelige der det er behov for å inkludere mange variabler, og det søkes derfor å gjøre bruk av flere ulike datakilder. Triangulering av kilder er i denne forbindelse hensiktsmessig, og det er nyttig å inkludere tidligere utviklet teori for å guide datainnsamlingen og analysen. Yin (Ibid:97) beskriver triangulering av flere kilder under innsamlingen av data. Bruk av flere kilder er en av styrkene ved case-studier, men dette er også i større grad nødvendig enn hva tilfellet er i for eksempel survey-undersøkelser og eksperimenter. Som følge av oppgavens begrensede omfang har jeg hovedsakelig fokusert på tilgjengelige primær- og sekundærkilder, som på ulikt vis belyser forskjellige sider av polsk og tysk sikkerhetspolitikk.

Case-studier blir ofte kritisert for å være ikke-vitenskapelige, fordi denne tilnærmingen gir en begrenset mulighet til å generalisere den tilegnede kunnskapen til å gjelde et større univers enn de enhetene som er studert. Dette henger sammen med problemene knyttet til liten-'N'.¹⁰ Svein S. Andersen (2003:10) skriver at: "Når hensikten er å bruke innsikter fra et, eller noen få, caser til å si noe om det større samfunn, eller et større univers av caser er imidlertid et lite antall undersøkelsesenheter også en begrensning og en analytisk utfordring. Problemet er å håndtere liten 'N'". Han mener likevel at det til en viss grad er mulig å generalisere, og mener målet med generalisering ikke nødvendigvis må være å finne universelle lover (Ibid:14). Det er forskningsstrategien som definerer case-studiers status som

¹⁰ 'N' betyr i denne sammenhengen det antallet enheter som observeres.

forskningstilnærming. Det som skiller case-studiestrategier fra andre forskningsstrategier er at de studerer: ”contemporary phenomenon’s in their its real-life context, especially when, [...] the boundaries between phenomenon’s and context are not clearly defined” (Yin, sitert i Andersen 2003:15).

Oppgavens ambisjon er ikke å bidra til videreutvikling av teori, men snarere å analysere det empiriske materialet opp mot en allerede eksisterende teoretisk fortolkningsramme. Det er heller ikke tatt sikte på at resultatene fra analysen kan generaliseres til også å gjelde et større univers av enheter, fordi temaet for oppgaven dreier seg om å se etter forekomsten av et eventuelt sikkerhetsdilemma i to særskilte land på et bestemt tidspunkt, i en historisk prosess, som i så fall er av en uvanlig karakter. Som tidligere nevnt forekommer som oftest sikkerhetsdilemmaet i forholdet mellom stater som ser hverandre som potensielle trusler. I denne oppgaven gjelder dette forholdet mellom USA og Iran. Et eventuelt sikkerhetsdilemma for Polen og Tyskland, vis-à-vis Russland, som følge av forholdet mellom USA og Iran, vil således være for spesielt til å kunne generaliseres til et større univers av enheter, eller bidra til videreutvikling av eksisterende teori. Det er likevel ikke utelukket at innsikten som genereres i denne oppgaven kan skape forståelse utover studiens rammer. Selv om den ikke gir grunnlag for å generalisere formelt sett, kan innsiktene ha en generell verdi.

Oppgaven er derfor en *unik casestudie*, som Svein S. Andersen (2003:61) mener er ”styrt av en interesse for å forstå og forklare det spesielle case man står overfor”. Ved at oppgaven også er teoretisk fortolkende, åpnes det samtidig for at ”generell innsikt og teorier bevisst trekkes inn for å tolke eller forklare det som studeres” (Ibid:95).

Som regel er antallet enheter i komparative studier for lite til at det er meningsfylt å foreta sannsynlighetsutvelgelse av disse enhetene (Grønmo 2004:384). Strategisk utvelgelse er derfor en mer hensiktsmessig fremgangsmåte. Valget av Polen og Tyskland som analyseenheter er begrunnet i kapittel 1.1. De to statene kan sies å representere to ulike deler av Europa, ikke minst sikkerhetspolitisk, til tross for at de begge baserer sin nasjonale sikkerhet på medlemskapet i NATO og EU. Det vil likevel være å trekke det for langt å si at de to statene er representative for ulike deler av Europa, og de funn som blir gjort i analysen kan kun i begrenset grad generaliseres til også å gjelde andre europeiske land.

3.2 Data og kilder – validitet og reliabilitet

Ved valget av kilder, har jeg søkt å ivareta hensynet til *validitet* og *reliabilitet*.

Validitet innebærer at de innsamlede data er relevante for problemstillingen, og målet er at det innsamlede datamaterialet på en tilfredsstillende måte representerer det som skal måles. Validiteten handler med andre ord om datas relevans for problemstillingen. Det må også tas inn i betraktningen i hvilken grad den *definisjonsmessige validiteten* er ivaretatt. Dette innebærer at det må være samsvar mellom de teoretiske begrepene som inngår i undersøkelsen, og det empiriske materialet som legges til grunn for observasjonen av disse. ”For at forskerens anstrengelser på det ene planet skal være relevante for det som skjer på det andre, må det være samsvar mellom bruken av samme begrep på de to planene. Den definisjonsmessige validiteten uttrykker hvor godt dette samsvaret er” (Hellevik 2000:51).

Reliabilitet dreier seg om kildematerialets pålitelighet, og i hvilken grad målingen blir gjort nøyaktig nok. De ulike operasjonene i en studie skal kunne gjentas med samme resultat, og dette inkluderer prosedyrene under datainnsamlingen (Yin 2003:34).

I oppgaven har jeg brukt både primærkilder og sekundærkilder for å besvare problemstillingen. Primærkildene er nærmest hendelsene som studeres i tid, og representerer direkte produkter av disse (Moses og Knutsen 2007:120-121). I oppgaven vil dette være offisielle uttalelser fra myndighetshold i landene som inngår i analysen; Tyskland, Polen, USA og Russland.

Reliabilitetsproblemer som kan knyttes til disse kildene er at uttalelsene kan ha vært gjort ut fra vikarierende motiver. Dette er et kjent kildekritisk problem. Det kan for eksempel tenkes at uttalelsene er taktiske innspill som fremmes i den hensikt å påvirke mottakerne, inkludert opinionen i de aktuelle landene. Jeg har blant annet forsøkt å redusere reliabilitetsproblemene ved å se på om det er samsvar mellom de uttalelsene som blir fremført og de handlingene har blitt utført i praksis, i tillegg til å se etter selvmotsigelser. I analysen av Tyskland og Polen har jeg i tillegg tatt med de to landenes innenrikspolitiske kontekst fordi denne kan være en potensiell feilkilde når de offisielle uttalelsene skal tolkes. Det kan i den forbindelse tenkes at uttalelser har kommet fordi de ga gunstige innenrikspolitiske betingelser for beslutningstakerne, og derved skyldtes vikarierende motiver.

Opgaven hviler også på sekundærkilder. Disse kildene er fjernet fra den opprinnelige hendelsen og kan ta form som historier basert på primærkilder (Ibid.). Her vil det si materiale innsamlet av andre forskere i form av forskningsartikler og bøker, i tillegg til offisielle rapporter, taler, dokumenter og avisartikler. Når det gjelder forskningsartiklene og bøkene antar jeg at disse er mer objektive enn resten av kildematerialet, men dette er vanskelig å

kontrollere. Dette er derfor også en mulig kilde til reliabilitetsproblemer. Empiriske funn er dokumentert i kildehenvisningen, og kan således etterprøves. Likevel kan det utgjøre et problem at jeg i arbeidet med analysen har vært nødt til å gjøre bruk av et utvalg kilder, som kan innebære at enkelte temaer har blitt vektlagt i større eller mindre grad enn hva de faktiske forhold skulle tilsi. Jeg har i innsamlingen av data forsøkt å gjøre bruk av de funn som har blitt ansett som relevante, uten hensyn til om det ville påvirke utfallet av analysen i den ene eller andre retning. Slik sett har jeg forsøkt å håndtere utvalgsproblematikken på en objektiv måte. Når det gjelder bruken av avisartikler har jeg fortrinnsvis brukt velrespekterte kilder fra internett som New York Times, Washington Post, Der Spiegel, Financial Times, Deutsche Welle, The Guardian og Time, i tillegg til noen andre. Dette fremkommer i litteraturhenvisningen.

3.3 Disposisjon

For å besvare problemstillingens to spørsmål vil jeg i det følgende først se på USA's begrunnelse for ønsket om å utplassere rakettskjoldet i Europa, og trusselbildet slik det blir oppfattet i USA. Jeg vil også se på hvordan trusler oppfattes i Europa, og hvordan dette skiller seg fra den generelle oppfattelsen i USA. Dette har betydning for hvorfor USA ønsket å utplassere rakettskjoldet i Europa, mens de europeiske NATO-alliertes tilslutning til utplasseringen for enkelte stater del var reservert eller motvillig. Jeg vil også se på Russlands respons på planene om å utplassere avskjæringsrakettene i Polen, og hvordan russerne oppfattet planene.

I analysene av Tyskland og Polen vil jeg se på prosessen frem til de to landenes offisielle tilslutning til rakettskjoldet, og også se hvordan prosessen utviklet seg videre frem til 15. september 2009. De to landenes geopolitiske situasjon i forholdet til Russland vil også bli viet oppmerksomhet, fordi det er fra russisk side ble fremsatt trusler mot Europa som indikerer at et sikkerhetsdilemma kan ha gjort seg gjeldende. For å få frem den sikkerhetspolitiske konteksten Tyskland og Polen opererte i, blir de to landenes sikkerhetspolitiske utvikling etter den kalde krigen gjennomgått, i tillegg til de to landenes forhold til USA og NATO. Utover å se på holdninger og synspunkter som kommer til uttrykk hos myndigheter, i media og i opinionen i Tyskland og Polen angående det planlagte rakettskjoldet, ser jeg avslutningsvis også på mulige innenrikspolitiske hensyn bak offisielle uttalelser i saken. Med dette som grunnlag søker jeg å besvare problemstillingens to spørsmål.

4 Empirisk kartlegging

I dette kapittelet vil jeg se på hvordan oppfattelsen av trusler oppleves fra henholdsvis amerikansk og europeisk hold. Det antas at trusselbildet i USA er annerledes enn det er i Europa, som følge av både historiske og geografiske faktorer. I tillegg antas det at det er forskjeller innad i de europeiske landene med hensyn til hvor geografisk utsatte landene er. Historiske faktorer antas også her å spille en rolle.

Avslutningsvis vil jeg i dette kapittelet se på de russiske reaksjonene på de amerikanske planene om å utplassere deler av det globale rakettskjoldet i Polen og Tsjekkia.

4.1 Trusselbildet i USA og planene om rakettskjold

Hvordan en stat oppfatter trusler, og hvordan disse truslene best kan møtes, avhenger av flere faktorer. For USA har landets geografiske plassering historisk sett spilt en viktig rolle, og gjør det fremdeles. USAs geografiske beliggenhet, godt beskyttet av Atlanterhavet på den ene siden, og Stillehavet på den andre, ble lenge antatt å gjøre USA godt rustet til å ivareta egen sikkerhet. Oppfattelsen av hvilken betydning landets geografiske beliggenhet hadde, kombinert med en historisk erfaring som langt på vei bekreftet dette, gjorde at USAs oppfattelse av trusler skilte seg fra den oppfattelsen som preget, og fremdeles preger Europa (Skogan 2005:108).

Etter den andre verdenskrig kom USA likevel til å spille en viktig sikkerhetspolitisk rolle i Vest-Europa. USAs geografiske plassering gjorde det også mulig å føre en mer kompromissløs form for utenriks- og sikkerhetspolitikk overfor Sovjetunionen enn hva de vesteuropeiske statene kunne alene. Vest-Europa måtte i større grad ta hensyn til egen geografisk plassering, som gjorde landene mer sårbare i en eventuell konflikt med Sovjetunionen. De vesteuropeiske statene verdsatte den rollen USA på grunn av sin større grad av usårbarhet kunne spille overfor Sovjetunionen (Ibid:109).

Frem til den sovjetiske oppskytingen av Sputnik-satellitten i 1957, var den fremste trusselen mot USA angrep med langtrekkende bombefly. Forsvar mot slike fly ble utviklet med en viss suksess i løpet av 1950-tallet (Cimbala 2008:12). Etter oppskytingen av Sputnik ble det klart at Sovjetunionen hadde kapasitet til å angripe USA med interkontinentale ballistiske atomraketter, som det ikke var mulig å beskytte seg mot, og dette var noe nytt i forhold til amerikansk sikkerhetstenkning. Gjennom den kalde krigen ble dette håndtert ved hjelp av avskrekkingspolitikken (Skogan 2005:109-110). Denne politikken baserte seg på en

doktrine om massiv gjengjeldelse, der begge parter opprettholdt et stort antall kjernefysiske våpen. Vissheten om at alle de kjernefysiske våpnene til motparten ikke kunne ødelegges i et enkelt angrep, og at et kjernefysisk angrep ville bli møtt med et kjernefysisk motangrep, var fundamentet i avskrekkingspolitikken. Denne annenslagsevnen var sentral for den strategiske balansen mellom partene, og baserte seg på antakelsen om at den andre parten var rasjonell. Slik ble det antatt at terskelen for å gjennomføre et angrep ble hevet, og faren for krig senket.

Etter avslutningen på den kalde krigen kunne USA på ny basere sin nasjonale sikkerhet på landets geografiske plassering, kombinert med et sterkt forsvar og et betydelig arsenal av kjernefysiske våpen. Terrorangrepene mot New York og Washington 11. september 2001 forandret raskt på dette synet. Det ble klart for amerikanere at de kunne bli angrepet uten forvarsel på egen jord, og troen på den geografiske beskyttelsen ble svekket (Ibid:111). Spørsmålet ble stilt i USA om hvordan man kunne forhindre at noe lignende skulle skje igjen. Det forsterket også spørsmålet om USA kunne bli angrepet med masseødeleggelsesvåpen, enten fra terrorister eller såkalte *røverstater* som var fiendtlig innstilt til USA. Masseødeleggelsesvåpen er ikke-konvensjonelle våpen med potensial for å ta livet av et stort antall mennesker. Dette kan være kjernefysiske, biologiske eller kjemiske våpen.

Muligheten for at USA en gang i fremtiden skal kunne angripes av et begrenset antall interkontinentale ballistiske raketter, har helt siden 1990-tallet ligget til grunn for ønsket om å utvikle et begrenset rakettforsvar mot slike raketter (Ibid:114). Noe av det Clinton-administrasjonen la til grunn for å videreføre utviklingen av et begrenset rakettforsvar var usikkerheten ved det fremtidige trusselbildet fra masseødeleggelsesvåpen og ballistiske raketter (Cimbala 2008:13). I dag er et mindre slikt rakettforsvar allerede utplassert i Alaska og California, og den planlagte utplasseringen av ti raketter i Polen ville vært en del av dette rakettforsvaret. Ideen om rakettforsvar er ikke ny, og noe av det som skiller dagens system fra de som har vært forsøkt utviklet tidligere er at det kun tas sikte på å avskjære et begrenset antall raketter.

USA frykter at stater som Iran skal utvikle interkontinentale ballistiske raketter som kan angripe USA med masseødeleggelsesvåpen, og tradisjonell avskrekking anses ikke som tilstrekkelig for å avverge et angrep (Thränert 2009:66). Å etablere et effektivt forsvar mot Irans eventuelle, og sannsynligvis begrensede antall raketter vil samtidig gjøre det vanskeligere for landet å bruke slike våpen som pressmiddel overfor USA.

Det amerikanske rakettforsvaret mot interkontinentale ballistiske raketter tar sikte på å ødelegge fiendtlige raketter før de kan treffe mål i USA. I forsøket på å oppnå en slik beskyttelse deles forsvaret inn i tre deler, i et såkalt *layered defense* (Missile Defense Agency

2009). Dette refererer til de tre fasene en interkontinental rakett må gjennom før den kan nå mål i USA. Den første er *boost phase*, som er oppskytingsfasen. Den andre er *midcourse phase*, som er fasen der raketten oppholder seg i verdensrommet. Den tredje er *terminal phase*, som er fasen der den ballistiske raketten kommer tilbake inn i jordens atmosfære på vei mot målet (Ibid.). Ved å utplassere ulike systemer som søker å uskadeliggjøre fiendtlige raketter i samtlige av disse tre fasene, økes samtidig sannsynligheten for å stanse et angrep.

De ti rakettenes som planlegges utplassert i Polen er av typen *midcourse phase* (Ibid.). Her er målet å avskjære de fiendtlige rakettenes under perioden de oppholder seg utenfor jordens atmosfære.

Da Iran gjennomførte sin første oppskyting av en egenprodusert satellitt i begynnelsen av februar 2009, viste landet at det besitter rakett-teknologi som gjør det mulig å plassere objekter i bane rundt jorden. Den iranske oppskytingen blir fremfor alt sett på som en symbolhandling, fordi satellitten var svært liten, og derfor ikke kan sammenlignes med et adskillig tyngre militært stridshode (New York Times 2009). Likevel kan oppskytingsraketten fungere som et utgangspunkt for videre arbeid med å utvikle en interkontinental ballistisk rakett. En talsmann for det amerikanske utenriksdepartementet, Robert A. Wood, uttalte i forbindelse med den vellykkede iranske rakettoppskytingen at: "Iran's development of a space launch vehicle establishes the technical basis from which Iran could develop a long-range ballistic missile system" (Ibid.).

Til tross for bekymringene fra amerikansk side forsikrer iranske myndigheter at oppskytingen er et sivil prosjekt. Dette betviles imidlertid av vestlige eksperter, som sammenligner utviklingen av iranske raketter med den fremgangsmåten både USA, Russland og Kina brukte i utviklingen av sine interkontinentale ballistiske raketter, som også startet med satellittoppskytinger (Times 2009).

Irans kjernefysiske program er omstridt, og det er fremdeles usikkert om Iran har til hensikt å produsere kjernefysiske våpen. Den offisielle forklaringen iranske myndigheter gir på hvorfor de anriker uran, er at uranet skal brukes i sivil kjernekraftproduksjon (Global Security 2009). Inspektører fra det internasjonale atomenergibyrået (International Atomic Energy Agency 2009) har heller ikke klart å fastslå med sikkerhet om Irans kjernefysiske program også blir brukt til å utvikle kjernefysiske våpen (Ibid.). Til tross for at det ikke er klarlagt i hvilken grad Iran utgjør en reell trussel mot USA og Europa, opprettholder USA et ønske om å etablere et rakettforsvar før Iran eventuelt utvikler ballistiske raketter med kapasitet til å nå USA.

24. august 2009 ble det i Huntsville, Alabama, holdt en konferanse der de amerikanske generalene med ansvar for utviklingen av rakettskjoldet diskuterte ulike synspunkter på rakettskjoldet. Under denne konferansen ble det opprettholdt et ønske om å kombinere utviklingen av et rakettskjold med en reduksjon av USAs kjernefysiske våpen. Det ble vektlagt at opprettholdelsen av den strategiske balansen mellom USA, Russland og Kina var høyt prioritert, og det ble blant annet påpekt at Russlands sensitivitet overfor utplasseringen av rakettskjoldets europeiske del talte imot en utplassering der (Defence Professionals 2009). Under konferansen i Huntsville ble det likevel påpekt at et alternativt system for øyeblikket ikke eksisterer, og at USAs østkyst vil forbli sårbar frem til et rakettskjold er etablert i Europa. De politiske kostnadene ved å trekke seg fra avtalene med Polen og Tsjekkia talte også imot å kansellere den planlagte utplasseringen av rakettskjoldet i de to landene (Ibid.). I begynnelsen av september 2009 var det ikke tatt noen endelig beslutning om å kansellere den planlagte utplasseringen verken i Polen eller Tsjekkia.

Som dette kapittelet har vist ønsker amerikanerne å utplassere et begrenset rakettskjold mot en eventuell fremtidig trussel fra iranske ballistiske raketter. Amerikanerne ser det slik at landets geografiske plassering, i teorien, gjør det mulig for landet å forsvare seg mot et angrep med et begrenset antall ballistisk raketter. For de europeiske NATO-landenes del er ikke situasjonen den samme, som følge av landenes geografiske plassering nærmere potensielle trusler. I det følgende vil det bli sett nærmere på de europeiske NATO-landenes oppfattelse av trusler.

4.2 Trusselbildet i de europeiske NATO-landene

I motsetning til USA, mangler de europeiske statene et tilsvarende vern i form av geografisk plassering som vanskeliggjør angrep utenfra. Som følge av dette har de europeiske statene alltid måttet forholde seg til sine omgivelser på en annen måte enn USA, og frykten for å bli angrepet av andre stater har preget de europeiske statenes sikkerhetstenkning (Skogan 2005:109). Eventuelle trusler har befunnet seg relativt nær, og de europeiske statene har lange tradisjoner med å forholde seg til slike trusler.

Avslutningen av den kalde krigen, kombinert med et stadig mer integrert Europa, har ført til at sikkerhetstenkningen i Europa har forandret seg. Det anses ikke som sannsynlig at EU-stater eller NATO-stater skal gå til krig mot hverandre, og europeernes trusselbilde dreier seg derfor i større grad om andre former for trusler. Terrorangrep er ikke noe nytt fenomen i Europa, som har erfart terrorisme over en rekke år (Ibid:110). Til tross for at terrorangrepene

11. september 2001 kom som et sjokk også på europeerne, hadde det ikke den samme innvirkning på den europeiske sikkerhetstenkningen som det hadde i USA. I tillegg til terrortrusler, har Europa også sikkerhetsutfordringer som geografisk sett grenser tett opp mot Europa. Det er ikke noe verdenshav mellom Europa og Russland eller Midtøsten, og konfliktene i det tidligere Jugoslavia og Kosovo viste at Europa fremdeles ikke kan betegnes som et sikkerhetspolitisk stabilt område. Det samme viste krigen i Georgia høsten 2008, som hadde innvirkning på hvordan europeerne så på Russland som en potensielt aggressiv nabostat. Muligheten for å oppnå full sikkerhet, i form av at de europeiske statene skal være usårbare for angrep, anses som lite sannsynlig. I stedet baserer mange av de europeiske statene sin territorielle sikkerhet på medlemskap i NATO.

I forbindelse med den planlagte utplasseringen av rakettforsvaret i Europa, blir denne sett på med en viss skepsis i flere europeiske stater. Fordi det i Europa ikke er mulig å oppnå full sikkerhet overfor eksterne trusler, stilles det spørsmålsteget ved om den planlagte utplasseringen vil forbedre den europeiske sikkerhetssituasjonen (Ibid:114). Truslene som tidvis fremføres fra Russland i den forbindelse underbygger det europeiske synet, men kan også ha motsatt effekt. Dette bunner ut i at Europa ikke står samlet i synet på hvordan sikkerhetspolitiske utfordringer best kan møtes.

Til tross for at Europa som helhet kan sies å ha et annet syn på sikkerhetspolitikk enn USA, er det ikke slik at alle de europeiske statene ser situasjonen på samme måte.

På en pressekonferanse i januar 2003 ble daværende forsvarsminister i USA, Donald Rumsfeld, spurt om hvorfor Europa var imot den amerikanske politikken overfor Irak. I svaret han ga erkjente han at stater som Tyskland og Frankrike var imot den amerikanske politikken. Likevel anså Rumsfeld ikke disse statene for å representere Europa, og i så fall måtte de tilhøre *det gamle Europa*. Han sa videre at Europa nå også omfattet en rekke europeiske stater i øst, og at en rekke av de europeiske statene sto sammen med USA i Irak-spørsmålet (Godzimirski 2005:81). Bare noen dager etter Rumsfelds uttalelse, ble det såkalte *letter of eight* signert, der åtte europeiske stater, inkludert Polen, ga sin eksplisitte støtte til USAs politikk i Irak-spørsmålet (Times 2003). Dette ble etterfulgt av ytterligere ti sentraleuropeiske stater som erklærte sin støtte til USA. Det kunne slik sett se ut til at Europa var splittet i synet på hvilken politikk som skulle føres i forhold til Irak, og det ga også grunn til å tro at Rumsfeld hadde et poeng da han uttalte at Europa var noe mer enn de europeiske statene som støttet Frankrike og Tyskland (Godzimirski 2005:82). Det var likevel slik at skillet ikke utelukkende gikk mellom de tidligere østeuropeiske og vesteuropeiske statene, siden *the letter of eight* ble signert av både Storbritannia, Italia, Spania, Portugal og Danmark.

USA og EU er stort sett enige om hva som er målet med sikkerhetspolitikk, men de har forskjellige oppfatninger av hvordan dette målet skal nås. USAs sikkerhetspolitikk har vært mer preget av bruk av robuste sikkerhetspolitiske virkemidler [...] mens EU har satset sterkere på bruk av mykere virkemidler, som diplomatisk press eller lange [...] forhandlinger som viktige instrumenter (Ibid:89).

De sentraleuropeiske statene har i likhet med mange av de andre europeiske statene en begrenset militær kapasitet, og baserer sin sikkerhet på støtte fra USA og NATO. Det er derfor viktig for landene å ha en sterk atlantisk tilknytning, og å hindre at NATOs rolle som den fremste garantisten for landenes nasjonale sikkerhet svekkes. Samtidig deler de sentraleuropeiske statene USAs realpolitiske syn på at nasjonal sikkerhet best kan oppnås ved å basere seg på troverdige militære kapasiteter (Ibid:90).

Analysen av Tyskland og Polen vil komme nærmere inn på de to landenes posisjon vedrørende krigen i Irak. Før analysekapitlene er det imidlertid nødvendig først å se nærmere på Russlands respons på planene om å utplassere deler av det amerikanske rakettskjoldet i Europa.

4.3 Russisk respons på planene om rakettskjold i Europa

Frem til planene om å utplassere rakettskjoldet i Polen og Tsjekkia ble offentlig kjent, ble de russiske protestene mot rakettskjoldet i all hovedsak oppfattet som symbolske (Bauer 2007). Da USA startet arbeidet med å utplassere avskjæringsraketter i Alaska og California ble det fra russisk side ikke reagert i særlig grad. Russland foretrakk at USA fortsatte å forholde seg til ABM-avtalen, og var i prinsippet motstandere av en amerikansk utplassering av et rakettforsvar. Russland erkjente samtidig at USA i alle tilfeller ville gjennomføre planene så snart det var teknisk mulig, og valgte derfor å samarbeide med USA om forskning og utvikling av rakettforsvarsteknologi (Cimbala 2008:13-14). Det var først med USAs planer om å utplassere rakettskjoldet i Polen og Tsjekkia at Russlands reaksjoner tiltok. Til tross for amerikanske forsøk på å overbevise russerne om at rakettskjoldet ikke var rettet mot Russland, var de russiske reaksjonene mot den planlagte utplasseringen negative (Ibid.). Fra russisk side ble det også gitt uttrykk for at landet ikke var enige med USA i at det planlagte rakettskjoldet var ment å møte fremtidige trusler fra Iran, og at Iran var årevis fra å utvikle kjernefysiske våpen. De planlagte amerikanske rakettenes i Polen ble i stedet oppfattet som *trojanske hester*, der formålet var å nøytralisere de russiske strategiske rakettstyrkene (New York Times 2007d).

Under en tale 10.februar 2007 uttalte Vladimir Putin at USA var i ferd med å skape en unipolar verden, og at USA hadde trådt over en rekke grenser i forsøket på å oppnå dette. Han etterlyste samtidig en omfattende revurdering av den globale sikkerhetsarkitekturen (Lindley-French 2007a:358). Putin omtalte under talen rakettskjoldet som et trinn i det som uunngåelig ville føre til et nytt våpenkappløp. Putin (2007b) uttalte også at:

Today this system is ineffective, but we do not know exactly whether it will one day be effective. But in theory it is being created for that purpose. So hypothetically we recognise that when that moment arrives, the possible threat from our nuclear forces will be completely neutralised. Russia's present nuclear capabilities, that is. The balance of power will be absolutely destroyed, and one of the parties will benefit from the feeling of complete security. This means that its hands will be free not only in local but eventually also in global conflicts.

Dette indikerte at Putin så rakettskjoldet først og fremst som en potensielt fremtidig trussel mot den strategiske balansen mellom USA og Russland. Russerne erkjente med dette rakettskjoldets defensive karakter, men uttrykte samtidig bekymring for at rakettskjoldets defensive egenskaper kunne utnyttes av USA til å føre en mer offensiv utenrikspolitikk.

29.mai 2007 gjennomførte Russland en vellykket test av en ny type interkontinental ballistisk rakett av typen RS-24. Denne raketten hadde MIRV-teknologi¹¹ og kunne ifølge russerne trenge gjennom et eventuelt rakettskjold. Russlands vise-statsminister Sergei Ivanov uttalte at: "These complexes are capable of penetrating all existing and perspective anti-missile systems [...] so from the point of view of defense and security Russians can look at the future calmly" (Deutsche Welle 2007a). Ivanov indikerte med dette at det kunne være andre årsaker til at Russland motsatte seg rakettskjoldet enn den strategiske balansen mellom USA og Russland.

Samme dag advarte president Vladimir Putin om at rakettskjoldet kunne gjøre Europa til en kruttønne. Under en pressekonferanse i Moskva uttalte Putin at: "We think it is damaging and dangerous to transform Europe into a powder keg and fill it with new forms of weapons" (Ibid.).

3.juni 2007 ble det fra Russisk hold truet med å rette raketter mot Europa hvis USA plasserte deler av rakettskjoldet nær Russlands grense. Vladimir Putin uttalte at: "[...] we will get new targets in Europe [...] It will be up to our military experts to identify which targets

¹¹ MIRV-teknologi (Multiple Independently targetable Reentry Vehicles) vil si at en enkelt rakett bærer med seg flere atomstridshoder. RS-24 raketten har ti kjernefysiske stridshoder, og dette innebærer at et rakettforsvar må kunne avskjære alle de ti stridshodene for å hindre å bli truffet av et kjernefysisk våpen. I tillegg til dette kommer eventuelle narremidler som kompliserer prosessen ytterligere.

will be aimed by ballistic missiles and which ones will be aimed by cruise missiles” (Deutsche Welle 2007c). George W. Bush forsøkte to dager senere å berolige russerne, og påpekte at rakettskjoldet ikke var rettet mot Russland. Han inviterte samtidig Russland til å samarbeide om å utvikle rakettskjoldet (Deutsche Welle 2007d).

Fra russisk side ble et slikt samarbeid om rakettskjoldet ikke utelukket. Under et møte mellom Vladimir Putin og George W. Bush 2.juli 2007 foreslo Putin å utvide USAs tidligere tilbud om samarbeid til også å inkludere bruken av en radarstasjon i Azerbaijan, i tillegg til en radarstasjon sør i Russland (Cimbala 2008:14). Fra amerikansk hold ble det imidlertid påpekt at radaren i Azerbaijan ikke var teknisk god nok til å kunne brukes i det amerikanske rakettskjoldet.

12. desember 2007 trakk Russland seg fra CFE-avtalen (Armscontrol 2008b). CFE-avtalen er en avtale som legger begrensninger på antallet konvensjonelle våpen i Europa, og trådte i kraft 17. juli 1992 (Lindley-French 2007a:204). En av årsakene til dette var russiske beskyldninger om at USA truet Russlands nasjonale sikkerhet. Det ble fra russisk side presisert at det forelå to betingelser for at landet igjen ville tilslutte seg avtalen. For det første var det avhengig av hvilke innrømmelser USA gjorde vedrørende forandringer i avtalen, og for det andre var det avhengig av om USA ville utplassere rakettskjoldet i Polen og Tsjekkia (New York Times 2008a).

Under en pressekonferanse i Moskva i 14. februar 2008 ble Vladimir Putin spurt om hva som ville skje i forholdet mellom Russland og Polen dersom rakettskjoldet ble utplassert:

If such systems are deployed on Polish territory or attempts are made to use them to neutralise our nuclear missile potential, this would upset the strategic balance in the world and would be a threat to our national security, and we would have no choice in such a situation but to take countermeasures, including possibly retargeting our offensive missile systems against the sites we consider to pose a threat (Putin 2008).

Igjen refererte Putin til den strategiske balansen mellom USA og Russland som begrunnelse på motstanden mot rakettskjoldet. Dette samsvarte ikke med Sergei Ivanovs uttalelser 29. mai 2007, der han påpekte at Russlands RS-24 raketter i alle tilfeller ville kunne trenge gjennom et eventuelt rakettskjold (Deutsche Welle 2007a).

I etterkant av krigen i Georgia, og signeringen av rakettskjoldavtalen mellom Polen og USA 20. august 2008, kom det kraftige reaksjoner fra Russland. Fra russisk side ble det uttalt

at de planlagte avskjæringsrakettene i Polen ville bli ansett som militære mål, og at et angrep på Polen også kunne innebære bruk av kjernefysiske våpen (Telegraph 2008).

17. oktober 2008 besøkte USAs utenriksminister Condoleezza Rice og forsvarsminister Robert Gates Russland for å forhandle med Russland og rakettskjoldet. Det ble ikke fremsatt nye forslag fra amerikansk side, og russerne var skuffet over at det kun ble referert til tidligere forslag fremsatt fra amerikansk side i oktober 2007 (Pravda 2008). Forslagene omhandlet muligheten for russiske inspektører ved rakettpasen i Polen og radarstasjonen i Tsjekia. En russisk talsmann fortalte etter forhandlingene at USAs forslag, som hovedsakelig kun ble sett som et tillitsvekkende tiltak fra russisk hold, ikke var nok til å berolige Russland (Ibid.).

6. november 2008, dagen etter det amerikanske presidentvalget, annonserte president Dmitri Medvedev at Russland ville utplassere Iskander-raketter i Kaliningrad som et mottrekk til USAs planer om et rakettskjold i Europa (Cohen 2008).¹² Kort tid etter ble det fra russisk hold presisert at trusselen om å utplassere Iskander-rakettene var betinget av at rakettskjoldet ble etablert, og Russland forsøkte på denne måten å appellere til de europeiske statene som var skeptiske til USAs planer. Fremfor alt gjaldt dette Tyskland og Frankrike (Ibid.). Russland stanset senere utplasseringen av Iskander-rakettene midlertidig i påvente av Obama-administrasjonens beslutning om rakettskjoldets videre skjebne (Braun 2009:15).

Til tross for den offensive retorikken fra russisk hold umiddelbart etter det amerikanske presidentvalget, var det tegn som kunne tyde på at det spente forholdet mellom USA og Russland avtok, og at det ble tatt sikte på å finne frem til konstruktive løsninger på spørsmålet om det amerikanske rakettskjoldet i Europa. Obama-administrasjonen hadde også gitt uttrykk for et ønske om å bedre forholdet mellom USA og Russland, og refererte til å trykke på *the reset button* (Mankoff 2008). Det ble med andre ord fra amerikansk hold uttrykt et ønske om at USA og Russland la fortiden bak seg og startet med blanke ark.

Til tross for at den russiske motstanden mot rakettskjoldet ble opprettholdt, var et forbedret politisk klima mellom Russland og USA ønskelig fra begge parter side. 8. juli 2009 ble for eksempel Medvedev og Obama enige om å forhandle om en ny avtale som la ytterligere begrensninger på antallet kjernefysiske våpen. Denne avtalen blir sett på som en hybrid mellom START-1 avtalen og SORT-avtalen fra 2002, som begge omhandler begrensninger på antall utplasserte kjernefysiske våpen (Federation of American Scientists 2009).

¹² De russiske Iskander-rakettene er kortdistanseraketter som *kan* utstyres med kjernefysiske stridshoder (Cohen 2008).

I hvilken grad den uttalte russiske motstanden mot rakettskjoldet baserte seg på reell frykt er vanskelig å avgjøre. Det var imidlertid tegn som tydet på at den russiske motstanden også var motivert ut fra vikarierende motiver, og at rakettskjoldet kan ha blitt utnyttet av russerne for å nå andre målsettinger.

Russlands motstand mot utplasseringen kan ha vært preget av et ønske om å gjenvinne landets internasjonale innflytelse i større grad enn det var et militært spørsmål (Bauer 2007). I den forbindelse var det påfallende at Russland ikke reagerte på samme måte overfor Storbritannia, som også har deler av USAs rakettskjold plassert på sitt landområde¹³. Dette underbygger antakelsen om at Russlands kritikk mot den polske og tsjekkiske delen av det amerikanske rakettskjoldet i større grad var preget av en motstand mot at rakettskjoldet var planlagt utplassert i land som tidligere var medlemmer av Warszawapakten, og det som ble sett som Russlands innflytelsessfære, enn motstand mot selve rakettforsvarssystemet. De russiske protestene kan ha vært en del av en større strategi der målsettingen var å styrke Russlands internasjonale posisjon vis-à-vis Vesten (Ibid.). Under sin tale i München i 2007 gjorde daværende president Vladimir Putin det også klart at russisk innflytelse globalt ville tilta som følge av Russlands sterke økonomiske oppsving de siste årene, og at dette ville medføre en mer multipolar verdensorden (Putin 2007a).¹⁴

Russland kan også ha utnyttet rakettskjoldet som dekke for å nå andre sikkerhetspolitiske målsettinger i regionen (Overhaus 2007b). Russland uttalte bekymring for at rakettskjoldet ville føre til et økt nærvær av amerikanske og andre NATO-styrker tett opp mot Russlands grenser, og kunne føre til en ytterligere politisk og militær integrering av Polen og Tsjekkia inn i vestlige militære strukturer. Samtidig kunne rakettskjoldet fungere som en unnskyldning for Russland til å trekke seg fra CFE-avtalen og å modernisere landets eget rakettarsenal (ibid.).

Et siste argument er at det ikke kunne være tilfelle at Russlands motstand mot rakettskjoldet kunne forsvares ut fra argumenter om at Russlands kjernefysiske styrker ble truet (Braun 2009:15). Snarere kan den russiske motstanden ha kommet som følge av et inntrykk i Moskva av at Vesten forsøkte å begrense russisk innflytelse i regionen, og at Russland så på dette som en trussel.

Det er vanskelig å si med sikkerhet i hvilken grad de russiske reaksjonene baserte seg på en reell bekymring for rakettskjoldets operasjonelle kapasiteter. I alle tilfeller medførte

¹³ En radar tilknyttet USAs globale rakettskjold er utplassert i Fylingsdales Moor i England (Wilkening 2004:31).

¹⁴ Russlands økonomi og selvtilit vokste i takt med de økende olje- og gassprisene som nådde sitt høydepunkt i forkant av krigen i Georgia (Braun 2009:8).

truslene mot Europa at de europeiske statene måtte ta høyde for at russerne mente alvor, og at dette kunne påvirke de europeiske statene sikkerhetsmessig. I de neste to kapitlene vil det bli sett nærmere på hvordan Tyskland og Polen reagerte på den planlagte utplasseringen av rakettskjoldet, og om den planlagte utplasseringen bidro til en følelse av økt sikkerhet i de to landene.

5 Tyskland

I dette kapittelet vil jeg innledningsvis se på prosessen frem til rakettskjold-avtalen og Tysklands offisielle tilslutning. For å få frem under hvilke betingelser Tyskland valgte å støtte beslutningen om utplassering av rakettskjoldet, vil jeg også se på det jeg mener er av kontekstuell betydning for å forstå Tysklands beslutning. Jeg vil derfor i de påfølgende underkapitlene se på Tysklands geopolitiske posisjon og landets forhold til Russland. Jeg vil også se på Tysklands sikkerhetspolitiske utvikling etter den kalde krigen, og Tysklands forhold til USA og NATO.

Disse underkapitlene er ment å få frem de sikkerhetspolitiske dilemmaene Tyskland sto overfor som antas å ha hatt en direkte eller indirekte innvirkning på landets posisjon vis-à-vis rakettskjoldet, og formålet er å besvare de to spørsmålene i problemstillingen. Spørsmålet er om det planlagte rakettskjoldet bidro til en følelse av økt sikkerhet i Tyskland, og identifisering av sikkerhetsdilemma-tenkning fra tysk side.

Avslutningsvis tar jeg for meg den innenrikspolitiske debatten i Tyskland vedrørende rakettskjoldet. Dette siste underkapittelet er tatt med fordi det er viktig å være oppmerksom på at uttalelser fra sentrale aktører i politikken også kan ha en innenrikspolitisk dimensjon. Uttalelser kan også ha til hensikt å appellere til opinionen, og det er viktig å være oppmerksom på dette som en mulig feilkilde når uttalelsene skal tolkes.

5.1 Prosessen frem til rakettskjold-avtalen og Tysklands offisielle tilslutning

I Tyskland startet debatten rundt rakettskjoldets implikasjoner for landets sikkerhet etter Vladimir Putins tale i München 10. februar 2007. Det var da tyskerne ble ordentlig oppmerksomme på at Russland oppfattet det planlagte rakettskjoldet som en trussel i en slik grad at det kunne påvirke både tysk og europeisk sikkerhetspolitikk negativt (Bauer 2007). Putin uttalte at Russland så på utvidelsen av rakettskjoldet til Europa som innledningen på et nytt våpenkappløp, at en trussel mot Europa fra langtrekkende ballistiske raketter ikke eksisterte, og at rakettskjoldet kunne få konsekvenser for en eventuell videreføring av CFE-avtalen (Putin 2007b). Det er verdt å merke seg at Putins kritikk av rakettskjoldet begrenset seg til å omhandle den planlagte europeiske delen av det amerikanske systemet, og at det var NATO-utvidelsene og stasjoneringen av amerikanske styrker nær Russlands grenser som spesielt bekymret Putin. Han så på dette som en provokasjon, og mente det ville redusere den gjensidige tilliten mellom partene (Ibid.). Det er i så måte nærliggende å tro at Russland

oppfattet seg som en status quo-stat, og så på det planlagte rakett skjoldet som et brudd på status quo.¹⁵ Da tyskerne ble klar over at rakett skjoldet ble oppfattet slik av russerne, ble det samtidig klart at dette kunne påvirke sikkerhetssituasjonen i Europa, og dermed også Tyskland.

I månedene som fulgte etter Putins tale i München, var Tysklands posisjon i spørsmålet om det planlagte rakett skjoldet uklar. I stedet for å gi et klart svar, uttrykte Angela Merkel et ønske om at spørsmålet ble løst i fellesskap av NATO. Hun ønsket samtidig å ha åpne samtaler med Russland rundt temaet, og mente at rakett skjoldet burde diskuteres (Spiegel 2007a). Ved å være uklar, unnlot dermed Merkel å komme i en posisjon der hun måtte ta russisk eller amerikansk side i et spørsmål av sentral betydning for både Russland og USA.

Fra tysk side ble USA 18. februar 2007 kritisert for ikke å ha konsultert Russland i større grad før det ble besluttet å etablere rakett skjoldet i Europa. Tysklands utenriksminister Frank-Walter Steinmeier uttalte da: "Because the sites for the stationing are quite near Russia, one should have talked about it with Russia beforehand" (Reuters 2007a). Dette ble tilbakevist av daværende utenriksminister i USA, Condoleezza Rice, som påpekte at det hadde vært ti formelle kontakter med Russland rundt temaet siden våren 2006 (Financial Times 2007). Til tross for dette opprettholdt Steinmeier sin bekymring, og skrev 19. mars samme år at: "A missile defense system should be neither a cause of, nor a pretext for, a new arms race" (Spiegel 2007b). Dette kan tyde på at advarslene i Putins tale ble tatt alvorlig på tysk side. Steinmeiers uttalte frykt for at rakett skjoldet kunne utløse et våpenkappløp, kan også tyde på at han anså faren for at et defensivt motivert våpensystem, rakett skjoldet, kunne utløse et sikkerhetsdilemma for Tyskland. Dette ved at russernes respons kunne bidra til å øke spenningen i Europa, og derved påvirke Tysklands sikkerhetssituasjon negativt.

Russernes reaksjon på den planlagte utplasseringen tydet imidlertid på at selv det begrensede antallet raketter vakte uro fra russisk side. Fra tysk side ble det derfor vektlagt at konsultasjoner med Russland var nødvendige for å dempe russernes bekymring. Angela Merkel uttalte for eksempel i begynnelsen av mars 2007 at: "[...] Russia should also be consulted on the missile shield to calm fears the system could be used against it." (Bloomberg 2007a). Fordi Putins tale i München kunne tolkes slik at ikke bare rakett skjoldet, men også NATO-utvidelsene og stasjoneringen av amerikanske styrker nær Russlands grenser bidro til

¹⁵ Med dette menes at Russland så på den planlagte etableringen av rakett skjoldet som et brudd på den etablerte strategiske balansen mellom Russland og NATO-landene. Dette gjaldt ikke bare de ti avskjæringsrakettene, men også prinsippet om at amerikansk utstyr og soldater skulle utplasseres i Polen, som grenset nært opp mot Russland.

å skape bekymring i Russland, ble det fra tysk side oppfattet som viktig å berolige russerne. Fra tysk side ble det med andre ord erkjent at rakettskjoldet kunne oppfattes som en trussel fra russisk side, og det ble derfor gjort forsøk på å berolige Russland ved å inkludere landet i forhandlingene. Dette er *security dilemma sensitivity*, der beslutningstagerne vier oppmerksomhet til at et sikkerhetsdilemma *kan* forekomme. Tyskland oppfattet med dette at en eventuell frykt i Russland, med påfølgende mottiltak, kunne påvirke tysk sikkerhet negativt.

I perioden 22. til 23. mars 2007 ble det gjennomført en opinionsundersøkelse som viste at hele 48 prosent av tyskerne så på USA som en større trussel mot verdensfreden enn Iran. Bare 31 prosent mente at Iran var den største trusselen (Bloomberg 2007b) Jan-Friedrich Kallmorgen, direktør ved Atlantic Initiative i Berlin, mente dette hadde sammenheng med at USAs utenrikspolitikk ofte ble oppfattet som unilateral og aggressiv av europeerne. Fred Irwin, lederen ved det amerikanske handelskammeret i Tyskland, mente likevel at reaksjonen ikke kunne tolkes som anti-amerikansk, men heller som en reaksjon på George W. Bushs utenrikspolitikk (Financial Express 2007). Den samme undersøkelsen viste at 54 prosent av tyskerne så på de amerikanske planene om å etablere rakettskjoldet i Polen og Tsjekia som en trussel mot europeisk sikkerhet (Bloomberg 2007b). At mer enn halvparten av den tyske befolkningen så på rakettskjoldet som en trussel mot europeisk sikkerhet, tydet på at også opinionen tok Putins trusler på alvor. Det er samtidig interessant at mindre enn hver tredje tysker så på Iran som den største trusselen mot verdensfreden. Dette kan tyde på at en fremtidig trussel fra Iran ikke ble ansett som like alvorlig som faren for å provosere Russland med rakettskjoldet.

9. april 2007 kunngjorde Irans president Mahmoud Ahmadinejad at landet var i stand til å anrike uran i en industriell målestokk (Guardian 2007). Utenrikspolitisk talsmann for Merkels CDU, Eckart von Klaeden, uttalte dagen etter, i et intervju med radiostasjonen Info Radio Berlin, at det fra tysk side var behov for en debatt rundt landets sikkerhetsinteresser, og spesielt det planlagte rakettskjoldet (New York Times 2007c). Dette medførte et skifte i den tyske debatten, og Klaeden påpekte at det spesielt var sosialdemokratene som hadde nedvurdert trusselen Iran utgjorde, og behovet for et rakettskjold.¹⁶ Klaeden tilføyde at: “In my opinion, Iran is the biggest danger to world peace at the moment” (Ibid.).

¹⁶ Til tross for at dette kun var Klaedens personlige mening, reflekterte den godt forskjellen på de Kristeligdemokratenes og Sosialdemokratenes oppfattelse av trusselbildet fra Iran, og om det var behov for rakettskjoldets europeiske del. Se kapittel 5.2 for utfyllende opplysninger om dette.

12. april 2007 uttrykte Tysklands forsvarsminister Franz Josef Jung bekymring for at rakettskjoldet kunne føre til en deling av Europa, som følge av at systemet ikke beskyttet de søreuropeiske NATO-landene. Han mente USA burde utvide dekningsgraden av systemet til også å innbefatte de søreuropeiske landene, og samtidig å forhandle om rakettskjoldet med NATO: "We under no circumstances should split Europe on this question, but have to consider Europe in its totality", uttalte Jung (Bloomberg 2007c). Jung støttet likevel etableringen av rakettskjoldet, og avviste SPDs leder, Kurt Becks uttalelser om at rakettskjoldet ville føre til et nytt våpenkappløp. Jung mente likevel at rakettskjoldet burde diskuteres med Russland, og viste med dette at han ønsket å utvise varsomhet overfor Russland (Ibid.). Under et møte mellom Angela Merkel og George W. Bush 1. mai 2007 uttrykte også Merkel bekymring vedrørende de russiske reaksjonene, og oppfordret USA til å arbeide mer aktivt med å overbevise russerne om fordelene ved å utplassere rakettskjoldet (Radio Free Europe 2007).

Etter at Russland 26. april 2007 truet med å trekke seg fra CFE-avtalen, ble dette sett på med bekymring fra tysk side. Frank-Walter Steinmeier uttalte i den forbindelse at det viktigste var å unngå en mistillitsspiral mellom USA og Russland, og at en slik utvikling ikke var i europeernes interesse (New York Times 2007d). En måned senere, 30. mai 2007 uttalte Kurt Beck at rakettskjoldet burde diskuteres videre i NATO og i NATO-Russland rådet, og at rakettskjoldet så langt hadde skadet forholdene mellom USA, Russland og Europa. I forlengelsen av dette uttalte Beck: "That means not only informing the members of these organizations about one's own plans but also entertaining a willingness to abandon them if necessary" (Deutsche Welle 2007b). Dette tydet på at Beck åpnet for at samtaler om rakettskjoldet ikke bare måtte føres ut fra et motiv om å overtale Russland, men også åpne for andre tenkelige utfall av forhandlingene.

4. mars 2008, bare en måned før NATO-møtet i Bucuresti, uttalte Steinmeier at Russland ble sett som en strategisk partner i Europa, og sa samtidig: "It's not only we who need Russia – Russia also needs us" (Deutsche Welle 2008). Steinmeier la samtidig til at kontroversielle temaer som det planlagte rakettskjoldet og CFE-avtalens videre skjebne burde diskuteres åpent (Ibid.).

Under NATO-møtet i Bucuresti i 2.-4. april 2008, vedtok NATO-landene enstemmig å tilslutte seg etableringen av det amerikanske rakettskjoldet i Europa (New York Times 2008c). I sluttkommunikeet fra møtet sto det at medlemslandene så på trusselen fra langtrekkende ballistiske raketter som reell, og at det planlagte amerikanske rakettskjoldet i Europa ville bidra til å øke sikkerheten mot slike raketter (NATO 2008). Samtidig ble det

påpekt at det amerikanske rakett skjoldet måtte ses i sammenheng med det europeiske NATO-systemet som tar sikte på å forsvare Europa mot andre former for ballistiske raketter enn det de amerikanske rakettene er ment å møte. Kompatibilitet mellom de ulike systemene var derfor ansett som ønskelig.¹⁷ Det ble også oppfordret til samarbeid mellom NATO og Russland for å møte trusselen fra ballistiske raketter (Ibid.).

26. mai 2008 påpekte forbundskansler Angela Merkel behovet for at NATO og Russland opprettholdt en dialog både med hensyn til fremtidige NATO-utvidelser og det planlagte rakett skjoldet i Europa for å unngå misforståelser mellom partene. Merkel mente i den forbindelse det var viktig at partene: ”would appreciate each other’s fears and interests” (International Herald Tribune 2008). Samtidig understreket Merkel at hun fullt ut støttet etableringen av rakett skjoldet i Polen og Tsjekkia, og at det ville gi sikkerhet overfor *røverstater* (Ibid.). I tråd med vedtaket på NATO-møtet uttalte Merkel nå eksplisitt støtte til etableringen av rakett skjoldet, samtidig som hun holdt fast ved behovet for å berolige Russland. I tråd med realismens antakelser valgte dermed Tyskland å prioritere landets alliansetilknytning. Samtidig viste Merkel *security dilemma sensitivity* overfor Russland både ved å uttrykke et ønske om å opprettholde en dialog, og ved å oppfordre partene til å se hverandres frykt og interesser.

At Tyskland i likhet med de andre NATO-medlemmene gav sin tilslutning til etableringen av rakett skjoldet, er ikke ensbetydende med at den tyske debatten ble avsluttet. Tyskland søkte fremdeles å finne frem til en løsning som kunne forene ønsket om opprettholde et godt forhold til både Russland og landets NATO-allierte.

Under en sikkerhetskonferanse i München i februar 2009 oppfordret for eksempel Frank-Walter Steinmeier til å se etter positive signaler, og uttalte at Russlands beslutning om ikke å utplassere Iskander-raketter i Kaliningrad kunne tolkes som et slikt signal (Steinmeier 2009b). Steinmeier mente derfor at spørsmålet om etableringen av rakett skjoldet i Europa burde løses på en måte som var akseptabel både for USA, Russland og Europa, og at der det fantes felles trusler burde det også være mulig å finne frem til felles løsninger. NATOs sentrale rolle som sikkerhetsgarantist ble samtidig understreket: “the work on a new security architecture doesn’t mean calling into question what guaranteed our security over decades – our transatlantic alliance. Let’s be clear: we still need NATO in the future” (Ibid.). I tråd med realismens antakelser om at statens sikkerhet rangerer som en stats første prioritet,

¹⁷ NATO arbeider allerede med å opprette et eget rakettforsvar i Europa, men dette er av et annet omfang, og er primært ment å skulle beskytte bakkestyrker og utvalgte områder (Heritage Foundation 2009).

understreket Steinmeier behovet for å opprettholde NATOs sentrale rolle som garantist for Tysklands nasjonale sikkerhet.

Til tross for at Tyskland så på NATO som landets fremste sikkerhetsgarantist, og til slutt også valgte å tilslutte seg det planlagte rakettskjoldet på lik linje med de andre NATO-landene, ble likevel et godt forhold til Russland ansett som sentralt i tysk sikkerhetspolitisk tenkning. I det neste underkapittelet vil det derfor bli sett nærmere på Tysklands geopolitiske situasjon og forholdet til Russland, som antas å ha avgjørende betydning for Tysklands oppfattelse av sin egen sikkerhetspolitiske situasjon.

5.2 Tysklands geopolitiske situasjon og forholdet til Russland

Tyskland og Sovjetunionen signerte i november 1990 *The Treaty on Good Neighborly Relations, Partnership and Cooperation* som garanterte at ingen av statene skulle initiere et angrep på den andre, og at ingen av statene under noen omstendigheter skulle anvende militær makt overfor den andre (Haftendorn 2006:352). For å berolige Sovjetunionen i forbindelse med samlingen av Tyskland, ble det fra tysk side vektlagt at landet skulle videreføre den politikken Vest-Tyskland hadde ført. Landet har helt siden avslutningen av den kalde krigen hatt interesse av å opprettholde et godt forhold til Russland, ikke minst sikkerhetspolitisk. Den tyske regjeringen ønsket å skape et sikkerhetssamarbeid med Russland der både EU-landene og NATO-landene deltok. Dette samarbeidet skulle basere seg på NATO-Russlands-akten fra 1997 og det bilaterale strategiske partnerskapet mellom Tyskland og Russland som ble etablert i 2000 (Ibid:373).¹⁸ I NATO-Russland akten erklærte NATO-landene og Russland at de ikke lenger så på hverandre som fiender, og landene forpliktet seg til konsultasjon og samarbeid for å sikre en varig fred i det euro-atlantiske området (Nato Russia Council 2009a). Det strategiske partnerskapet mellom Tyskland og Russland går blant annet ut på å ha jevnlig konsultasjoner på regjeringsnivå, der konstruktiv og kritisk dialog blir ført innenfor både politiske, økonomiske og kulturelle saksfelter (Auswaertiges Amt 2009a). Det var dette, i tillegg til avtalen fra november 1990, som var de grunnleggende elementene i det sikkerhetspolitiske samarbeidet mellom Tyskland og Russland.

At Tyskland i dag er Russlands største handelspartner, er til en viss grad med på å opprettholde Tysklands status som en av de viktigste europeiske statene sett fra russisk side (Stelzenmüller 2009:90). Tyskland er på sin side også avhengig av et godt forhold til

¹⁸ NATO-Russland rådet overtok denne rollen i mai 2002 (NATO Russia Council 2009b).

Russland, som følge av at en tredjedel av Tysklands olje- og gassforsyninger importeres fra Russland (Ibid.).

Tysklands geografiske plassering gjør det nødvendig å forholde seg til Russland på en annen måte enn hva tilfellet er for USA. Selv om Russland ikke regnes som en supermakt på lik linje med Sovjetunionen under den kalde krigen, er Russland fremdeles en militær stormakt med et stort antall kjernefysiske våpen, og dette er noe Tyskland må ta hensyn til. Et medlem av det tyske parlamentet, Niels Annen, beskrev i september 2008 Tysklands geopolitiske plassering i forhold til Russland på følgende måte: "We just don't have an ocean between us and Russia" (Chivvis and Rid 2009:114). Denne argumentasjonen er i tråd med en ikke uvanlig oppfatning også ellers i Europa om at det må tas hensyn til at Europa ikke har de samme mulighetene som for eksempel USA til å søke beskyttelse bak geografiske barrierer og fysisk avstand til potensielt fiendtlige stater.

Sammenlignet med Polen ligger Tyskland likevel bedre beskyttet til i Vest-Europa. Tysklands størrelse og geografiske plassering gjør også landet mindre sårbart enn hva tilfellet er for mindre stater, som geografisk sett ligger nærmere Russland. Sett i forhold til de andre østeuropeiske statene fra det som tidligere ble betegnet som Russlands innflytelsessfære, rangerer Russland som den staten Tyskland ser på som viktigst, og ekstra vekt tillegges derfor forholdet til Russland (Ibid.)¹⁹. Det blir fra tysk side ansett som problematisk og lite ønskelig å føre en politikk overfor Russland som kan oppfattes som aggressiv og truende, og tilbakeholdenhet og preferanser for samarbeid og dialog preger av den grunn mye av den tyske tilnærmingen til Russland i dag (Ibid:115).

Som vi har sett anses Tysklands forhold til Russland som viktig i tysk sikkerhetspolitisk tenkning, og det arbeides fra tysk side aktivt med å opprettholde de gode forbindelsene. I det neste kapittelet vil det bli sett nærmere på den sikkerhetspolitiske utviklingen i Tyskland etter den kalde krigen, og hvordan tyskerne oppfatter landets sikkerhetssituasjon. Tyskernes holdning til bruk av militærmakt og landets arbeid med å hindre Iran i å utvikle kjernefysiske våpen antas å ha direkte relevans med hensyn til tyskernes holdning til de amerikanske planene om å utplassere rakettskjoldet i Polen.

¹⁹ Det er også historiske årsaker til Tysklands vektlegging av forholdet til Russland, som følge av erfaringene de to statene gjorde under den første, og spesielt den andre verdenskrig. Blant den tyske politiske eliten er det en utbredt oppfattelse av at Tysklands ugunstige forhold under den andre verdenskrig, og de lidelsene Nazi-Tyskland påførte Russland og den russiske sivilbefolkningen, spiller en viktig rolle i forholdet mellom de to statene (Chivvis og Rid 2009:114).

5.3 Sikkerhetspolitisk utvikling i Tyskland etter den kalde krigen

Etter Berlinmurens fall og samlingen av Tyskland var det knyttet stor spenning til hvilken utenrikspolitiske kurs landet ville føre. Rett nok har Tyskland de senere årene vist en tendens til å føre en mer selvstendig utenrikspolitikk enn landet gjorde på begynnelsen av 1990-tallet, men det samlede Tyskland har langt på vei videreført den sikkerhetspolitiske kursen Vest-Tyskland førte under den kalde krigen. Også i dag baserer Tyskland sin sikkerhet på en sterk atlantisk tilknytning og et sterkt NATO, og Tyskland anser fremdeles NATO som den fremste garantisten for europeisk sikkerhet (Belkin 2009). I tillegg er også det felles europeiske forsvarssamarbeidet ESDP sentralt for ivaretagelsen av tysk og europeisk sikkerhet.

Tysklands geopolitiske posisjon forandret seg dramatisk etter Sovjetunionens oppløsning i 1991. Tyskland ble da omgitt utelukkende av allierte og integrasjonspartnere, og ingen av disse ble ansett som en trussel mot landets territorielle integritet. For første gang i historien opplevde Tyskland å være militært sikkert (Hacke 1997, sitert av Hyde-Price 2003:185). Så sent som i 2003 skrev daværende forsvarsminister Peter Struck i Germany's Defence Guidelines: "At present, and in the foreseeable future, there is no apparent conventional threat to German territory" (Struck 2003:7).

Bruk av militærmakt til annet enn forsvar av eget og alliert landområde har fra tysk side ikke blitt ansett som et akseptabelt utenrikspolitisk virkemiddel, og dette prinsippet har vært en hjørnestein i tysk utenrikspolitikk siden 1949 (Green, Hough, Miskimmon og Timmins 2008:158). Militærmakt har likevel blitt benyttet ved flere anledninger, og Tyskland har i større grad nyttegjort seg av dette nå enn hva tilfellet var de første årene etter den kalde krigens slutt (Haftendorn 2006:408).

Tyskland hadde frem til 1994 et lovfestet forbud mot bruk av militære styrker utenlands.²⁰ Det ble da gjort endringer i det tyske lovverket som åpnet for at tyske soldater kunne stasjoneres utenlands, under forutsetning av at oppdragene var godkjent av det tyske parlamentet, og at det forelå et FN-mandat (Belkin 2009:12).²¹ Da Tyskland i mars 1999 valgte å delta i NATOs bombing av Serbia, uttalte daværende forbundskansler Gerhard Schröder at tysk utenrikspolitikk endelig hadde "blitt normal" (Stelzenmüller 2009:91). Etter dette har Tyskland deltatt i en rekke internasjonale operasjoner, og har blant annet et betydelig styrkebidrag stående i Afghanistan. Da Gerard Schröder overtok som forbundskansler etter

²⁰ Begrensningene var utarbeidet av utenriksdepartementet i Vest-Tyskland i 1976, for å hindre at styrker fra Vest-Tyskland skulle sendes til konfliktområder der de risikerte å møte styrker fra Øst-Tyskland (Haftendorn 2006:393n).

²¹ Tysklands deltakelse i NATOs luftkampanje mot Serbia i 1999 skapte stor debatt i Tyskland vedrørende det legale aspektet ved operasjonen. Denne debatten avtok da FN ga sin støtte til den påfølgende fredsbevarende KFOR-styrken i Kosovo (Belkin 2009:12n).

Helmut Kohl i 1998 skjedde det samtidig et generasjonsskifte i den tyske regjeringen. Schröder åpnet da for at tysk utenrikspolitikk i større grad kunne styres av egeninteressen, og vektla ved flere anledninger Tysklands posisjon som stormakt i Europa (Haftendorn 2006:409). Til en viss grad kan den sikkerhetspolitiske utviklingen i Tyskland i denne perioden sies å ha beveget seg vekk fra idealismen, og mer i retning av realismen, ved at Tyskland i større grad prioriterer landets egeninteresse. Likevel preges fortsatt den tyske utenriks- og sikkerhetspolitikken av en preferanse for å løse konflikter uten bruk av vold, og fortrinnsvis med en multilateral tilnærming. Dette har også vært tilfellet når det gjelder den tyske deltakelsen i forsøkene på å hindre Iran i å skaffe seg atomvåpen.

I arbeidet med å hindre at Iran skaffer seg kjernevåpen, har imidlertid Tyskland fulgt en annen linje enn den amerikanske. Der amerikanerne fortrinnsvis har gjort bruk av trusler, har Tyskland gjennom EU forsøkt diplomatiske virkemidler (Ibid:359). Siden 2003 har Tyskland, i samarbeid med Frankrike og Storbritannia, forsøkt å forhandle frem en løsning med Iran. De tre landene, ofte referert til som EU-3, fungerte som representanter for EU, og klarte slik sett å fremstå med en felles multilateral front i de diplomatiske anstrengelsene overfor Iran. De europeiske statene inntok med dette for første gang siden den kalde krigen en politisk og diplomatisk lederrolle i et sikkerhetsrelatert spørsmål med global rekkevidde (Overhaus 2007).²² Frem til 2005 gjorde EU-3-landene bruk av økonomiske incentiver overfor Iran, og hadde en viss suksess, blant annet ved å få Iran til å midlertidig innstille uran-anrikningen i perioden 2003-2004. Da Iran etter hvert gjenopptok anrikningen i august 2005, reagerte EU-3-landene med å støtte økonomiske og politiske sanksjoner mot Iran i FNs sikkerhetsråd (Ibid.). USA ble fra tysk side oppfordret til å aktivt støtte EU-3-statenes diplomatiske innsats, og forhindre at Iran ble isolert. Gerhard Schröder understreket i februar 2005 at: "We must overcome Iran's massive isolation. For Iran will only abandon its nuclear ambitions for good if not only its economic, but also its legitimate security interests are safeguarded" (Schröder 2005).

Fra juni 2006 har forsøkene på å finne en diplomatisk løsning på konflikten med Iran blitt ført i fellesskap av de fem faste medlemslandene i FNs sikkerhetsråd, i tillegg til Tyskland, og disse landene blir ofte referert til som P5+1 (Overhaus 2007). Blant de europeiske statene i P5+1-gruppen, er Tyskland den fremste motstanderen av at EU gjennomfører autonome sanksjoner mot Iran uten samtidig å ha støtte i FN (Belkin 2009:21-

²² Overhaus mente at konflikten med Iran potensielt kan utfordre det internasjonale samfunnets samhold i likhet med det som skjedde under opptakten til krigen i Irak. Videre mener han at saken berører en del kritiske spørsmål rundt den internasjonale ikke-spredningsavtalen (NPT) og det internasjonale regimet denne er bygget rundt (Overhaus 2007a).

22). Tyskland foretrekker med andre ord å fremme landets utenrikspolitiske målsettinger overfor Iran innenfor et multilateralt rammeverk, i tråd med landets tradisjonelle utenrikspolitiske linje. Dette viser for det første den tyske tilbøyeligheten til tilbakeholdenhet og til å unngå konfrontasjon. I Iran-spørsmålet hadde dermed Tyskland et annet syn enn USA, og det ble lagt mindre vekt på rakettskjoldet. For det andre viser dette at Tyskland i Iran-spørsmålet sto litt nærmere Russland enn det USA gjorde.

Tyskland baserer sin sikkerhet på USA og NATO, og det antas at dette hadde innvirkning på de beslutningene som ble tatt i Tyskland vedrørende rakettskjoldet. I det påfølgende belyses derfor tyskernes forsøk på å balansere Tysklands transatlantiske forbindelser med ønsket om å opprettholde et godt forhold til Russland. Tyskernes reaksjoner i etterkant av Georgia-krigen antas å være spesielt interessant i denne sammenheng.

5.4 Betydningen av USA og NATO

Helt siden Tyskland ble innlemmet i NATO i mai 1955, har landet basert sin sikkerhet på denne organisasjonen (Lindley-French 2007a:50). Tysklands forhold til USA har hele tiden stått sentralt, og USAs kjernefysiske arsenal sikret Tyskland og landets NATO-allierte frem til den kalde krigens avslutning. Tysklands medlemskap i NATO garanterte også at USA ville komme landet til unnsetning i en eventuell konflikt med Sovjetunionen, og NATO var derfor et sentralt element i tysk sikkerhetspolitikk under den kalde krigen (Green, et al. 2008:159).

Den permanente stasjoneringen av amerikanske styrker i Tyskland har sikret landet på flere måter. For det første bidro nærværet av amerikanske styrker til å øke Tysklands forsvarsevne, og for det andre økte det sannsynligheten for at amerikanske styrker ville bli direkte involvert i en konflikt i Europa. Dette er som nevnt i kapittel 1.1.2 i tråd med det Thomas Schelling kaller en *Trip Wire* (Schelling 1960:187), og det har øket troverdigheten bak USAs sikkerhetsgarantier. Det har med andre ord vært, og er fremdeles, viktig for Tyskland å opprettholde gode forbindelser til USA, og å bidra til at NATO fortsatt er en sikkerhetspolitisk relevant organisasjon. For øyeblikket er det stasjonert 70.000 amerikanske soldater i Tyskland (Toledoblade 2009).

Det var først etter terrorangrepene mot USA 11. september 2001 at NATOs artikkel 5 for første gang ble utløst, og tyskernes vilje til å bruke makt offensivt som et utenrikspolitisk verktøy ble satt på prøve.²³ Dette utfordret Tysklands prinsipper om ikke-voldelig

²³ Tysklands deltakelse i operasjonene mot Serbia i 1999 ble ikke ansett som offensiv, men som en humanitær intervensjon (Auswaertiges Amt 2009b).

konflikt håndtering, og landet ble utsatt for press for å delta militært under internasjonale kriser (Green et al. 2008:159). Da USA gikk til angrep på Afghanistan i oktober 2001, forsikret Tyskland at landet sto på amerikanernes side, og bidro etter oppfordring fra USA med en rekke enheter og utstyr (Haftendorn 2006:383).

Under opptakten til invasjonen av Irak i mars 2003 motsatte derimot Tyskland seg den forestående invasjonen. Det var ikke minst innenrikspolitiske årsaker til dette, som følge av en pasifistisk holdning i befolkningen (Ibid:384). Allerede i mai 2002 hadde G. Schröder forsikret George W. Bush om at den politiske uenigheten mellom de to landene ikke ville bli utnyttet politisk. Likevel var det nettopp det som skjedde noen måneder senere. "[...] when support for the governing coalition appeared to be waning during the election campaign in the fall, these assurances were forgotten [...] at a rally in August 2002 the chancellor declared that Germany would continue to follow the "German way" and not participate in the "adventure" in Iraq even if the UN Security Council should pronounce a mandate" (Ibid:385).

Til tross for at Gerard Schröder hadde lovet George Bush "ubegrenset solidaritet" i etterkant av terrorangrepene 11. september 2001, ga han under valgkampen høsten 2002 etter for de anti-amerikanske og pasifistiske delene av den tyske velgermassen (Ibid:411-412). Dette skadet relasjonene mellom USA og Tyskland, og da det ble klart at de tyske anstrengelsene ikke klarte å hindre USAs invasjon av Irak, ble det sett som en ydmykelse av den tyske utenrikspolitikken. Majoriteten av tyskerne støttet derimot Schröders Irak-politikk²⁴ (Hafez 2003:5). Tyskland brøt i forbindelse med Irak-krigen ikke bare tradisjonen med å støtte landets alliansepartner USA, men også den tradisjonelle tyske utenrikspolitikken ved at innenrikspolitiske hensyn gikk foran de utenrikspolitiske. I de senere årene har derimot det anstrengte forholdet mellom Tyskland og USA gradvis bedret seg (Haftendorn 2006:385).

I den tyske opinionen var det lenge en synkende oppslutning om NATO. Fra 74 prosents oppslutning i 2002 sank den til 55 prosent i 2007 (Transatlantic Trends 2008:13). I en undersøkelse gjennomført i perioden 4.-24. juni 2008 snudde den synkende tendensen, og støtten til NATO var i juni 2008 på 62 prosent (Ibid.). Dette kan ses i sammenheng med det negative inntrykket den tyske opinionen fikk av USAs utenrikspolitik under

²⁴ Det er verdt å merke seg at til tross for den store motstanden mot krigen i Irak i den tyske opinionen, var dette ikke tilfelle for den tyske pressen. Liberale og konservative aviser som for eksempel Die Zeit og Frankfurter Allgemeine Zeitung kritiserte Schröders regjering for å skade det tysk-amerikanske forholdet gjennom sin motstand mot Irak-krigen. Venstre-liberale aviser som Frankfurter Rundschau, var derimot gjennomgående pasifistiske. Tv-kanalene ARD og ZDF sørget også for at både tilhengere og motstandere av krigen fikk komme med sine synspunkter på en balansert måte (Hafez 2003:5).

presidentperioden til George W. Bush, spesielt som følge av krigen i Irak.²⁵ Til tross for at den tyske opinionen de senere år har vært skeptiske til USAs utenrikspolitikk, ønsket et flertall i opinionen likevel å samarbeide med USA. På spørsmål om EU bør møte internasjonale trusler på egenhånd eller i samarbeid med USA, svarte 68 prosent av tyskerne i juni 2008 at de foretrakk et samarbeid med USA (Ibid:10-11).

Tyskland har i stor grad gått bort fra å basere sin sikkerhetspolitikk på territorielt forsvar av eget og NATO-alliert landområde. Tyske politikere har likevel vært nødt til å behandle hvert enkelt av de internasjonale oppdragene Tyskland har deltatt i som eksepsjonelle oppdrag overfor den hjemlige opinionen. I følge Constanze Stelzenmüller (2009:92) har det vært vanskelig å få støtte i den tyske befolkningen dersom oppdragene ikke har dreid seg om territorielt forsvar eller å hindre folkemord. Dette viser den grunnleggende pasifistiske holdningen i den tyske opinionen. Selv om Tyskland de senere årene har engasjert seg i en rekke internasjonale oppdrag, er landets utenrikspolitikk fremdeles preget av en preferanse for bruk av *myk makt* fremfor fysisk maktbruk for å fremme tyske utenrikspolitiske interesser (Green et al. 2008:159).

Etter Irak-krigen i 2003 ønsket Tyskland å forbedre forholdet til USA. I et brev fra Frank-Walter Steinmeier til Barack Obama, levert i januar 2009, ble Irak-krigen omtalt. Steinmeier appellerte til Obama ved å skrive at: "You and I were against the war six years ago, for good reason. Today our joint task will be to go forward and help the people of Iraq to create a stable and democratic society" (Steinmeier 2009a). I brevet inviterte han også til samarbeid rundt andre saksfelter, inkludert behovet for å samarbeide med Russland om å etablere en ny sikkerhetsstruktur fri for den tankegangen som preget perioden under den kalde krigen (Ibid.).

Den tyske opinionen hadde stor tro på at forholdet til amerikanerne vil bedre seg etter at Barack Obama overtok som USAs president. Helt siden andre verdenskrig har det vært sterke bånd mellom USA og Tyskland, og det forverrede forholdet mellom de to landene ser ut til å kunne knyttes til George W. Bushs presidentperiode. Allerede i 2004 var det knyttet stor spenning til presidentkandidat John Kerry under det amerikanske presidentvalget. I en undersøkelse gjennomført av Globescan i juli og august 2004, svarte 74 prosent av tyskerne at de foretrakk Kerry som president (Globescan 2004:1). Blant USAs tradisjonelle allierte, var det Tyskland og Norge som i størst grad støttet Kerrys kandidatur.

²⁵ Den tyske opinionen har de senere årene vært skeptiske til USAs ledende rolle på den globale arenaen. Andelen tyskere som så på dette som positivt sank fra 68 prosent i 2002 til 39 prosent i juni 2008 (Transatlantic Trends 2008:6)

I perioden 29. april til 14. mai 2009 ble det gjennomført en undersøkelse som viste at 89 prosent av tyskerne hadde tillit til at president Barack Obama ville ta de rette avgjørelsene i internasjonal politikk (World Public Opinion 2009).

Tyskland sto i en situasjon der landet på den ene siden måtte ta hensyn til Russlands bekymring rundt den planlagte etableringen av rakettskjoldet, og på den andre siden USAs ønske om en utplassering (Green et al. 2008:170). I den forbindelse innså tyskerne at landet alene ikke kunne forme Russlands politikk, og søkte derfor å påvirke Russland gjennom forsøk på å institusjonalisere spørsmålet i en bredere europeisk og transatlantisk kontekst. Det spesielle hensynet Tyskland viet Russland gjenspeilet seg også ved at landet viste større forsiktighet overfor Russland, og ikke lot kortsiktige hensyn komme i veien for en mer langsiktig strategi som hadde til hensikt å opprettholde et godt forhold til Russland.

Da Russland i august 2008 invaderte Georgia, utløste dette kraftige protester både fra USA og en rekke europeiske stater. Til forskjell fra for eksempel Polen og USA, var Tyskland relativt sent ute med å fordømme Russland (Chivvis og Rid 2009:105). De tyske protestene var heller ikke så sterke som de amerikanske, og utenriksminister Frank-Walter Steinmeier forsøkte å gjenopprette de gode forbindelsene med Russland. Han forsøkte også å gjenopprette samarbeidet i NATO-Russland rådet snarest mulig, og det var en tverrpolitisk enighet om dette i Tyskland (Ibid.). Fra tysk side ble det fryktet at Russland skulle isoleres, og at en følge av dette kunne være at Tysklands muligheter for å påvirke utviklingen der ble redusert. Tysklands reaksjon på krigen i Georgia skilte seg dermed vesentlig fra reaksjonen som kom fra USA. I forholdet mellom amerikansk og tysk sikkerhetspolitisk tenkning overfor Russland, ble dette enda en sak der de to landene var uenige om hvilken tilnærming som var mest hensiktsmessig. Det var allerede uenighet rundt en eventuelt ny utvidelse av NATO, og planene om utplasseringen av rakettskjoldet (Ibid.). Etter den russiske invasjonen av Georgia økte motstanden mot en innlemmelse av Georgia og Ukraina i NATO over hele det politiske spekteret i Tyskland. Det ble i den forbindelse argumentert for at en innlemmelse av de to statene kunne få en negativ effekt på russisk innenrikspolitikk. Det ble også fryktet at Russland kunne oppfatte en utvidelse av alliansen som truende, og at det ville være vanskelig å opprettholde allianseforpliktelsene overfor Georgia og Ukraina på en troverdig måte (Ibid.:108). Under NATO-møtet i april 2008 sørget Tyskland, sammen med Italia, Frankrike, Spania og en rekke andre medlemsstater for å hindre at Georgia og Ukraina ble tilbudt MAP-

status i alliansen (New York Times 2008c).²⁶ Frykten for russiske reaksjoner førte til at det fra tysk side ble vektlagt å berolige russerne med hensyn til Georgias og Ukrainas ambisjoner om NATO-medlemskap. Dette var ment å bidra til tysk sikkerhet på sikt, i tråd med realismens overordnede målsetting som er nasjonal sikkerhet. Samtidig kan tyskernes erkjennelse av at det fra russisk hold kunne oppfattes som truende hvis Georgia og Ukraina ble NATO-medlemmer, tyde på at det også denne gangen ble vist *security dilemma sensitivity* fra tysk side.

Fra tysk side ble det forsøkt å balansere landets forhold til Russland på den ene siden, og USA og NATO på den andre. Tysklands posisjon i spørsmålet om den planlagte utplasseringen av rakettskjoldet i Polen og Tsjekkia satte derfor Tyskland i en dilemmasituasjon der landet måtte velge side i et spørsmål av grunnleggende sikkerhetspolitisk betydning for både USA og Russland. Fra tysk side ble de russiske reaksjonene tatt alvorlig, og det ble forsøkt å finne frem til løsninger som ville redusere russernes bekymring. Til tross for dette ble det fra tysk side vektlagt å opprettholde gode forbindelser til USA og de øvrige NATO-landene, og Tyskland valgte derfor å tilslutte seg rakettskjoldet på lik linje med resten av NATO-landene. Tyskland valgte med andre ord å følge landets tradisjonelle alliansepartnere og med dette videreføre den tyske sikkerhetspolitiske tradisjonen der landet baserer sin sikkerhet på medlemskapet i NATO.

Tyskernes oppfattelse av rakettskjoldets betydning for tysk sikkerhet må også ses i lys av den innenrikspolitiske debatten i landet. Det kan tenkes at opinionens holdninger har påvirket debatten om det planlagte rakettskjoldet, og det kan derfor ikke utelukkes at beslutningstagernes uttalelser også kan ha kommet som en følge av vikarierende motiver, og at beslutningstagerne slik sett har forsøkt å utnytte dette. I det følgende vil det derfor bli sett nærmere på den innenrikspolitiske debatten i Tyskland.

5.5 Innenrikspolitiske hensyn bak uttalelser om rakettskjoldet

I Tyskland har debatten omkring den planlagte etableringen av rakettskjoldet i Europa ikke bare handlet om i hvilken grad den vil øke eller minske tyskernes sikkerhet. Thomas Bauer (2007) mener tyske politikere bevisst har brukt debatten rundt en eventuell utplassering av rakettskjoldet i Europa til å markere seg innenrikspolitisk. Det kan være slik at de tyske politikernes uttalelser fremføres som følge av en innenrikspolitisk konkurranse om velgerne,

²⁶ Membership Action Plan (MAP) er et sett med forutsetninger og reformer potensielle medlemsstater i NATO må tilfredsstille for å kunne bli medlemmer i NATO (New York Times 2008c). USA, Canada og ni østeuropeiske stater støttet forslaget om MAP-status for Georgia og Ukraina (Washington Post 2008).

og således er ment å appellere til ulike deler av opinionen. Det er likevel viktig å være oppmerksom på at holdningene og uttalelsene som fremføres også kan basere seg på hva politikerne faktisk mener. Det er nærliggende å tro at også de sentrale aktørene i tysk politikk er formet av de samme holdningene som befinner seg i den tyske opinionen. Dette kapittelet er ment som et forbeholds-kapittel, som gir rom for ulike tolkninger av de sentrale aktørenes uttalelser.

Angela Merkel arbeidet lenge for å overføre spørsmålet om rakettskjoldet til NATO. Dette gjorde Merkel i håp om at uenighetene med Russland kunne løses av NATO-Russland rådet, og hun ble støttet i dette av utenriksminister Frank Walter Steinmeier og forsvarsminister Franz Josef Jung (Ibid.). Det ble med andre ord fra tysk side forsøkt å inkludere Russland i forhandlingene. Det kan tenkes at det fra tysk side ble ansett som mer hensiktsmessig at NATO overtok ansvaret for beslutningene, for derved å bringe spørsmålet ut av den politiske debatten i Tyskland. En annen mulig forklaring er at det var en måte for den tyske regjeringen å fjerne indre uenighet mellom regjeringspartiene. Dessuten var den tyske opinionen kritisk til den planlagte utplasseringen av rakettskjoldet, og det åpnet for at debatten rundt rakettskjoldet kunne utnyttes politisk av partiene for å tiltrekke nye velgere.

Innad i den tyske koalisjonsregjeringen var det i forkant av den offisielle tilslutningen i Bucuresti 2008 uenighet om hvordan landet burde forholde seg til de amerikanske planene. Kristeligdemokratene (CDU/CSU)²⁷ ønsket hovedsakelig å følge den amerikanske politikken med å utvikle og utplassere et forsvarssystem mot de truslene som kunne tenkes å komme fra Iran, før trusselen ble reell. Partiet anså det derfor å være i tysk interesse at et forsvarssystem mot slike trusler var operativt innen den tid. Kristeligdemokratene understreket også at NATO var å foretrekke fremfor EU i forhandlingene på vegne av Europa, fordi stater som for eksempel USA og Norge ikke var medlemmer av EU. Det var derfor mer hensiktsmessig å føre forhandlingene innenfor rammen av NATO, der også disse landene var medlemmer (Ibid.).

Sosialdemokratene (SPD) foretrakk hovedsakelig å møte trusler mot tysk sikkerhet ved hjelp av diplomatiske virkemidler. De så på utplasseringen av rakettskjoldet som en mulig start på et nytt våpenkappløp, og ønsket å unngå dette. SPD ønsket å fremstå som et fredsparti, etter at partiet under ledelse av Gerhard Schröder, i koalisjon med De Grønne, brøt med den tyske sivilmakt-tradisjonen da Tyskland for første gang siden avslutningen av den

²⁷ CDU (Kristendemokratisk Union) og CSU (Kristensosial Union) er to forskjellige partier. Med små nyanseforskjeller er de svært like, og har dannet en felles front i Forbundsdagen siden 1949 (Berntzen 2008:230).

andre verdenskrig deltok i offensive militære operasjoner utenlands under bombingene av Jugoslavia i 1999. En mulig forklaring på partiets posisjon i forhold til rakettskjoldet, og forsøkene på å fremstå som et fredsparti, er den økende oppslutning det nyetablerte partiet Die Linke har fått (Ibid.). Ved å appellere til den pasifistiske delen av velgermassen håpet SPD å øke partiets oppslutning på bekostning av Die Linke (New York Times 2007b). Slik sett kan SPDs posisjon også ha en innenrikspolitisk dimensjon (Bauer 2007). Regjeringen var derfor splittet i spørsmålet om det amerikanske rakettskjoldet skulle utplasseres i Europa. Det er likevel verdt å merke seg at det også var uenighet internt i de to partiene, og det fantes både tilhengere og motstandere i begge partiene. Kort oppsummert kan det sies at flertallet i CDU/CSU støttet opp om rakettskjoldet, mens flertallet i SPD fremsto som mer skeptiske.

Den tyske opinionen var hovedsakelig negativt innstilt til det planlagte rakettskjoldet. I en meningsmåling gjennomført av Harris Interactive i perioden 27. februar til 6. mars 2008 fremkom det at 71 prosent av tyskerne var motstandere av etableringen av rakettskjoldet, mens kun 19 prosent var tilhengere (New York Times 2008b). Undersøkelsen viste også at opinionsmotstanden mot rakettskjoldet var langt sterkere i Tyskland enn i for eksempel Frankrike og Spania, der motstanden lå på henholdsvis 58 prosent og 62 prosent (Gerecht 2008). Det er i denne forbindelse verdt å merke seg at undersøkelsen ble gjennomført bare uker før NATO-møtet i Bucuresti i begynnelsen av april 2008, der også Tyskland tilsluttet seg rakettskjoldet (New York Times 2008c). I Harris Interactives' undersøkelse fremkom det også at 48 prosent av tyskerne ønsket at Russland og NATO i fellesskap skulle etablere et rakettskjold (New York Times 2008b). At 48 prosent av tyskerne ønsket å opprette et rakettskjold i samarbeid med Russland, samtidig som kun 19 prosent av tyskerne var tilhengere av det amerikanske rakettskjoldet i Polen, kan tyde på at hensynet til Russland ble tillagt større vekt enn behovet for et rakettskjold i den tyske befolkningen. Fordi andelen tyskere som støttet etableringen av et rakettskjold økte til 48 prosent når det ble åpnet for samarbeid med Russland, kan dette tyde på tyskerne riktignok så et behov for å forsvare USA og Europa mot ballistiske raketter, men at rakettrusselen ikke opplevdes som like stor som konsekvensene av å provosere Russland ved å støtte etableringen av rakettforsvaret i Polen.

De tyske regjeringspartiene hadde forpliktet seg internt til å føre en multilateral tilnærming i utarbeidelsen av landets utenrikspolitikk, og i mars 2007 ble den tyske regjeringen også enig om å ikke diskutere rakettskjoldet offentlig (Gaspers 2007:3-4). Til tross for dette har både regjeringspartiene og enkeltpersoner i partiene ved flere anledninger gitt uttrykk for sine partipolitiske og personlige meninger vedrørende det planlagte rakettskjoldet.

Uttalelser fra sentrale aktører i SPD bidro for eksempel til å skape forvirring rundt Tysklands posisjon i spørsmålet om rakettskjoldet. Et eksempel er som tidligere nevnt Steinmeiers kritikk av USA for ikke å ha informert Russland før USA annonserte planene om å etablere rakettskjoldet i Europa. Steinmeier møtte kritikk fra utenrikspolitisk talsmann i CDU, Eckard von Klaeden, og utenrikspolitisk talsmann for CSU, Theodor von Guttenberg, som beskyldte Steinmeier for å tegne et misledende bilde av USA. I samme forbindelse ble Steinmeier oppfordret til å avstå fra å appellere til anti-amerikanske reflekser i den tyske opinionen (Ibid:2).

I mars 2007 erklærte Kurt Beck, partilederen i SPD, at ”det ikke var behov for noen nye raketter i Europa” (Spiegel 2007c). Beck mottok da kritikk fra både CDU, CSU og tysk presse. Uttalelsene hans ble tolket som et forsøk på å gjenopprette SPDs sviktende omdømme som et pasifistisk parti, og derved også å gjenvinne de stemmene partiet hadde mistet til fordel for Det Grønne Partiet, Die Linke, og spesielt PDS. Beck fikk i tillegg kritikk fra forsvarsekspertene i eget parti, som ønsket en mer nyansert debatt (Gaspers 2007:4).

I tysk presse ble det argumentert for at Becks uttalelser bidro til å undergrave Angela Merkels forsøk på å finne en diplomatisk løsning på de amerikanske planene som samtidig ivaretok hensynet til Russland (Ibid:4-5). Til tross for dette mottok Beck støtte fra sin partifelle Hubertus Heil, generalsekretær i SPD, som mente rakettskjoldet potensielt kunne føre til et nytt våpenkappløp. Heil foreslo at USA kunne forhandle direkte med Iran, og således gjøre rakettskjoldet i Europa irrelevant. Heils uttalelser kan tolkes som et forsøk på å gjenopplive SPDs pasifistiske tradisjon, og samtidig appellere den delen av velgermassen som frykter et nytt våpenkappløp mellom USA og Russland (Ibid:5).

Som det fremgår av den innenrikspolitiske debatten i Tyskland var det ingen tverrpolitisk enighet i spørsmålet om den planlagte utplasseringen av rakettskjoldet i Europa, og uenigheten gjaldt også innad i de politiske partiene. Det er vanskelig å si med sikkerhet i hvilken grad enkelte politikere eller politiske partier forsøkte å utnytte rakettskjoldet i den hensikt å tiltrekke seg velgere eller fremstå i et fordelaktig lys overfor opinionen. Det som imidlertid er klart er at den tyske opinionen var motstandere av rakettskjoldet, og at det lå et potensial i å nyttegjøre seg dette. Fra opinionens side var det for øvrig lite som tydet på at rakettskjoldet ble oppfattet slik at det bidro til økt tysk sikkerhet.

5.6 Oppsummering

Som det har fremkommet i dette kapittelet var det lite entusiasme å spore i Tyskland overfor det planlagte rakettskjoldet i Polen. Som følge av Tysklands ønske om å opprettholde et godt forhold til Russland på den ene siden, og USA og NATO-landene på den andre siden, førte planene om rakettskjoldet til en dilemmasituasjon for Tyskland, der landet var nødt til å velge side i en sak som ble oppfattet som sikkerhetspolitisk sentral både i Russland og USA. Som følge av Tysklands allianseforpliktelser i NATO, og landets tradisjonelt sterke transatlantiske bånd, valgte Tyskland å tilslutte seg rakettskjoldet under NATO-møtet i Bucuresti, til tross for innenrikspolitisk motstand. Denne motstanden kom som følge av en rekke årsaker. Den tyske preferansen for å løse konflikter multilateralt var en av årsakene. En annen årsak er den pasifistiske holdningen i den tyske opinionen, og også blant flere av landets beslutningstagere. Hensynet til Russland ble likevel nedprioritert til fordel for å opprettholde gode transatlantiske forbindelser og enhet innad i NATO.

Når det gjelder problemstillingens første del, som var om et amerikansk rakettskjold lokalisert i Polen ville bidra til en følelse av økt sikkerhet i Tyskland, er svaret hovedsakelig nei. Utgangspunktet for Tyskland var at landets sikkerhetspolitiske situasjon var preget av stabilitet, og landets plassering i et geografisk område som tyskerne oppfattet som rimelig militært sikkert. Dette er i tråd med realismens forutsetning om at statens sikkerhet er den høyest prioriterte målsettingen, og fra tysk side var denne målsettingen i all hovedsak ivaretatt.

Etter Vladimir Putins tale i München i 2007, forandret situasjonen seg. Både opinionen og de tyske beslutningstagerne oppfattet det nå slik at rakettskjoldet, i tillegg til de forutgående og i særlig grad de eventuelt fremtidige NATO-utvidelsene, førte til bekymring i Russland. Russernes trusler om å starte et nytt våpenkappløp, og å revurdere CFE-avtalen, bidro til en følelse fra tysk side av at planene om å utplassere rakettskjoldet medførte en nedgang i sikkerhet både for Europas og Tysklands del. Tyskerne oppfattet det ikke slik at det planlagte rakettskjoldet ville gi landet kompensierende økning i sikkerhet, fordi Iran i svært liten grad ble sett på som en trussel overfor Tyskland. Det ble derfor fra tysk side forsøkt å berolige Russland, og det ble forsøkt å inkludere russerne i forhandlingene. Følelsen av at rakettskjoldet kunne beskytte Europa ble noe sterkere etter at det ble klart at Iran hadde startet anriking av uran i en industriell målestokk. Rakettskjoldet ble da av enkelte tyske beslutningstagere oppfattet slik at det i større grad enn før hadde en reell beskyttelsesfunksjon også for Tyskland. Angela Merkel uttrykte for eksempel at rakettskjoldet kunne ha en avskrekkende effekt overfor "røverstater". Fra opinionens side ble det planlagte rakettskjoldet

fremfor alt oppfattet slik at et godt forhold til Russland måtte prioriteres fremfor å utplassere rakettskjoldet. I det empiriske materialet har jeg ikke funnet tegn som tyder på at de amerikanske styrkene som er utplassert i Tyskland har hatt noen avgjørende betydning for den tyske følelsen av sikkerhet i forbindelse med den planlagte utplasseringen.

Når det gjelder det andre spørsmålet i problemstillingen; om Tyskland ble påvirket av et eventuelt sikkerhetsdilemma i forhold til Russland, kan det på bakgrunn av de funn som er gjort i analysen sies at dette til en viss grad var tilfelle. Da Russland trakk seg fra CFE-avtalen, delvis som følge av den planlagte utplasseringen av rakettskjoldet, kan dette sies å ha vært en reaksjon på USAs planer om å utplassere et defensivt våpensystem. Dette medførte som følge av de russiske reaksjonene et økt spenningsnivå, og en uvisshet rundt Europas fremtidige sikkerhetspolitiske utvikling. De russiske truslene om å rette raketter mot Europa generelt, og Polen og Tsjekkia spesielt, bidro også til at tyskerne oppfattet det slik at en utplassering av rakettskjoldet kunne bidra til et fremtidig våpenkappløp som ellers kunne vært unngått. Truslene om å utplassere Iskander-raketter i Kaliningrad er et eksempel på dette. Det ble også fryktet at det planlagte rakettskjoldet kunne være et mulig incentiv for russisk opprustning.

Tysklands geografiske posisjon sentralt i Europa, omgitt av allierte land, bidro til en viss grad til at tyskerne ikke oppfattet Russland som en direkte trussel mot Tyskland. Indirekte ble det likevel fryktet at et eventuelt russisk angrep på Polen eller Tsjekkia, som også er NATO-medlemmer, ville kunne sette Tyskland i fare som følge av landets allianseforpliktelser.

Den uttalte russiske frykten for rakettskjoldet ble tatt alvorlig i Tyskland, og det ble fra tysk side i stor grad utvist *security dilemma sensitivity*. Det ble vektlagt at Russland måtte inkluderes i forhandlingene om rakettskjoldet, og USA ble oppfordret til å arbeide aktivt med å overbevise Russland om at rakettskjoldet ikke utgjorde en trussel. Også flere av beslutningstagerne som støttet rakettskjoldet ønsket å inkludere Russland i forhandlingene, og etter NATO-vedtaket i Bucuresti ble det fra tysk side gitt uttrykk for at spørsmålet om rakettskjoldet burde løses på en måte som var akseptabel for både USA, Russland og Europa. Det ble også vektlagt å ikke isolere Russland, og oppfordret til å gjenoppta samarbeidet i NATO-Russland rådet så snart som mulig. Tyskland forsøkte også å berolige Russland ved å motsette seg at Ukraina og Georgia ble tilkjent MAP-status i NATO.

I det neste kapittelet vil det bli sett nærmere på hvordan den planlagte utplasseringen av rakettskjoldet påvirket følelsen av polsk sikkerhet, og om landet ble påvirket av et eventuelt sikkerhetsdilemma i forholdet til Russland.

6 Polen

I dette kapittelet presenteres prosessen frem til Polens offisielle tilslutning til rakettskjoldet og signeringen av rakettforsvars-avtalen med USA. Videre vektlegges den sikkerhetspolitiske konteksten Polen befant seg i under signeringen av avtalen, og situasjonen som oppsto i etterkant av signeringen. I de påfølgende underkapitlene belyses først Polens geopolitiske situasjon og landets forhold til Russland. Deretter vil jeg se på Polens sikkerhetspolitiske utvikling etter den kalde krigen og landets forhold til USA og NATO. Dette er viktige faktorer for å forstå under hvilke sikkerhetspolitiske betingelser Polen valgte å signere avtalen om å utplassere det amerikanske rakettskjoldet i Polen, og i hvilken grad man fra polsk side oppfattet det slik at rakettskjoldet bidro til økt sikkerhet eller ikke. Dette er første del av problemstillingen. For å belyse andre del av problemstillingen vektlegges det også å se etter sikkerhetsdilemma-tenkning fra polsk side i debatten om rakettskjoldet.

Avslutningsvis fokuseres det på den innenrikspolitiske debatten i Polen frem til signeringen av rakettskjold-avtalen med USA 20. august 2008. Hensikten med det siste underkapittelet er å se om den polske regjeringens beslutning om å signere rakettskjold-avtalen også hadde en innenrikspolitisk dimensjon, og om beslutningen hadde til hensikt å appellere til opinionen fremfor å ivareta det den polske regjeringen anså tjente polske sikkerhetsinteresser best.

6.1 Prosessen frem til rakettskjoldavtalen og Polens offisielle tilslutning

Forhandlingene mellom USA og Polen vedrørende det planlagte amerikanske rakettskjoldet i Polen startet i 2003. 13. juli 2004 ble det fra regjeringshold i Polen bekreftet at forhandlinger hadde pågått i åtte måneder, og at Polen ønsket å delta i prosjektet (Guardian 2004). Det ble fra polsk side uttrykt entusiasme for prosjektet, og tidligere forsvarsminister Janusz Onyszkiewicz begrunnet dette med et polsk ønske om fysisk nærvær av amerikanske styrker i Polen. Boguslaw Majewski, talsmann for det polske utenriksdepartementet, uttalte at: "We're very interested in becoming a concrete part of the arrangement" (Ibid.). Samtidig uttrykte han bekymring for eventuelle reaksjoner fra Russland, og fryktet at prosjektet kunne skape militær spenning i regionen. Majewski mente også at det var USAs ansvar å hindre at dette skjedde. "They need to clear the path with the Russians and reach a consensus before we will move

ahead” (Ibid.). Dette kan tyde på en viss grad av *security dilemma sensitivity* fra polsk side under de innledende forhandlingene.

Det ble antatt at en eventuell avtale om utplassering av rakettskjoldet i Polen ville bidra til å styrke de transatlantiske båndene mellom USA og Polen. Fra et strategisk synspunkt ville de to landenes forsvarssystemer integreres, men det ble samtidig fra polsk side fryktet at USAs dominerende rolle kunne føre landet inn i et avhengighetsforhold vis-à-vis USA (Osica 2005:71). I den polske befolkningen var det ingen entusiasme å spore; en opinionsundersøkelse gjennomført av GFK Polonia i perioden 4.-6. august 2006 viste at 63 prosent av polakkene var motstandere av å etablere rakettskjoldet i Polen (World Public Opinion 2006a). Den samme undersøkelsen viste samtidig at kun 23 prosent av polakkene støttet en utplassering.

En undersøkelse gjennomført av Pentot/Zycie Warszawy i perioden 23.-25. januar 2007 viste at 53 prosent av polakkene da var motstandere av å etablere rakettskjoldet i Polen, mens kun 34 prosent var tilhengere (Angus Reid 2007a). 26. februar 2007, forsøkte Polens daværende utenriksminister Anna Fotyga å berolige Russland ved å uttale til det russiske nyhetsbyrået RIA Novosti at forhandlingsprosessen kunne ta mange år som følge av både tekniske og juridiske utfordringer. Hun var likevel motstander av å gjøre rakettskjoldet til et europeisk tema og understreket at: ”All I can say with certainty is that, during the discussions, we will prioritize Poland’s security and then the security of Europe and the world” (Armscontrol 2007). Den polske argumentasjon var dermed i tråd med realismen ved at Polens sikkerhet ble fremhevet som viktigst. Samtidig viste Fotygas ønske om å berolige russerne at man på polsk side også hadde en viss grad av *security dilemma sensitivity* vis-à-vis Russland.

De offisielle forhandlingene mellom USA og Polen vedrørende en avtale om utplassering av rakettskjoldet startet først 24. mai 2007 (Horoszkko 2009:1). Det så lenge ut til at Polen ville signere en avtale med USA i løpet av 2007, men etter statsminister Jaroslaw Kaczynskis valgnederlag i oktober 2007 ble Polens posisjon overfor rakettskjoldet mer kritisk (Spiegel 2008a). Etter parlamentsvalget overtok det liberale partiet PO og bondepartiet PSL regjeringmakten under betegnelsen *Civic Platform*. Regjeringen ble ledet av statsminister Donald Tusk fra PO (Frank 2008:2).

I den offisielle polske holdningen vedrørende en eventuell utplassering av rakettskjoldet skjedde det med andre ord en endring etter regjeringsskiftet. Den forrige regjeringen under ledelse av Kaczynski var i større grad pro-amerikansk, og vektla verken

kostnadene ved rakettskjoldet eller den eventuelle risikoen Polen utsatte seg for i like stor grad som den nye regjeringen gjorde.

I begynnelsen av januar 2008 kom det indikasjoner på at Polen ville føre en hardere linje i forhandlingene vis-à-vis USA enn landet frem til da hadde gjort. Utenriksminister Radoslaw Sikorski²⁸ understreket at det fra polsk side var ønskelig å få klarlagt under hvilke betingelser rakettskjoldet ville bli utplassert. Den nye polske regjeringen ønsket også å få klarlagt hvilke risikoer utplasseringen kunne innebære for Polen, og kostnadene ved prosjektet (New York Times 2008a). I et intervju med avisen Gazeta Wyborcza uttalte Sikorski at: "We feel no threat from Iran" (Ibid.). Sikorski viste med dette at Polen ikke delte Bush-administrasjonens syn på Iran som en av de største truslene mot europeisk sikkerhet. Sikorski poengterte samtidig at både fordelene og ulempene ved å utplassere rakettskjoldet i Polen burde diskuteres videre (Ibid.). Dette kunne tolkes slik at de videre forhandlingene fra polsk side også var motivert ut fra et ønske om å få mer igjen for godtagelse av en utplassering. Både Donald Tusks regjering og en rekke forsvarsekspertene i Polen var enige om at rakettskjoldet ville redusere Polens sikkerhet, og ønsket derfor kompensasjon for dette ved at USA bidro til å styrke det polske luftforsvaret. Dette var ment som et mottrekk mot russernes trusler om å gjøre Polen til et mål hvis rakettskjoldet ble utplassert der (Federation of American Scientists 2008). Dette kan tyde på at det her gjorde seg gjeldende et sikkerhetsdilemma ved at rakettskjoldet, som ble oppfattet som et defensivt tiltak fra polsk side, medførte trusler fra russisk side som førte til en følelse av svekket sikkerhet i Polen. Dette underbygges av polakkenes ønske om tilleggssytelser i form av en styrkelse av det polske luftforsvaret.

Da Polens forsvarsminister Bogdan Klich besøkte Washington 16. januar 2008, gjorde Klich det klart at Polen ønsket at USA utplasserte taktiske luftvernraketter av typen Patriot PAC-3 i bytte mot at Polen tillot utplasseringen av rakettskjoldet (Time 2008a). Patriot-rakettene var ment å beskytte Polen mot angrep fra korttrekkende raketter fra nabostater, inkludert Russland²⁹ (Telegraph 2008).

I tillegg krevde Polen sikkerhetsgarantier fra USA, og ønsket å bedre landets tilgang til avansert militær teknologi fra USA (Time 2008a). Den nye polske regjeringen hadde heller

²⁸ Radek Sikorski var forsvarsminister i Kaczynskis regjering fra 2005. Etter interne uenigheter mellom Sikorski ham og Kaczynski-brødrene trakk han seg som forsvarsminister i februar 2007. Under valget høsten 2007 forlot Sikorski PiS og tilsluttet seg Donald Tusks parti PO. (Krakow Post 2008). Sikorski er nå utenriksminister i Tusks regjering.

²⁹ Da Polen først i 2007 uttrykte et ønske om utplassering av Patriot PAC-3 raketter som et forsvar mot et eventuelt russisk angrep på rakettforsvarsbasen, ble dette avvist av amerikanerne. USA mente dette kunne bidra til å skape et inntrykk i Moskva av at rakettskjoldet var rettet mot Russland fremfor land i Midtøsten, og dermed vanskeliggjøre arbeidet med å berolige russerne (Bauer 2007).

ikke noe hastverk med å signere en avtale med USA. Den samme kvelden Klich reiste til Washington uttalte Polens president Donald Tusk at: "It is not a race against time. The essential thing is to get what we want from the negotiation [...]" (Ibid.). Det ble også uttrykt et ønske fra utenriksminister Sikorski om å utsette en endelig avgjørelse til etter det amerikanske presidentvalget den påfølgende høsten (Spiegel 2008b). Sikorski mente det verst tenkelige utfallet sett fra polsk side ville være at landet provoserte Russland unødvendig ved å akseptere utplasseringen av det amerikanske rakettskjoldet, for så å oppleve at det ble kansellert av den nye amerikanske administrasjonen. Sikorski sa videre at det ikke var ønskelig å signere en avtale før det var gjort nøye overveielser vedrørende i hvilken grad rakettskjoldet tjente polske nasjonale interesser, og påpekte at rakettskjoldet var et amerikansk, og ikke et polsk prosjekt. Avslutningsvis uttalte Sikorski at: "There is lots of frustration in Poland about the discongruity between the American declarations and the real state of our cooperation. The U.S. reaction to our expectations will be a test whether Washington really treats Poland as its partner in Central Europe" (Time 2008a).

Det ble med andre ord fra polsk side sett som sentralt at en avtale mellom USA og Polen ikke bare innebar en utplassering av de ti avskjæringsrakettene, men også inkluderte fordeler for det polske forsvaret, inkludert utplassering av Patriot-raketter. Statsminister Donald Tusk uttalte under et møte med George W. Bush 10. mars 2008 at: "The missile defense system and the modernization of the Polish forces [...] come in one package" (Armscontrol 2008a). Bush lovte under samtalene at USA ville komme med et tilbud til Polen innen Bushs presidentperiode var over, men presiserte ikke nærmere hva en slik avtale ville innebære (Spiegel 2008a). Løftene fra Bush, som innebar at det ville bli utarbeidet en plan for hvordan det polske forsvaret skulle moderniseres, ble sett på som et gjennombrudd i forhandlingene sett fra polsk side (Federation of American Scientists 2008). Etter samtalene uttalte statsminister Tusk at: "The words of President Bush were very convincing. This is a politician who is controversial for some, but in my opinion is very trustworthy. I believe that is extremely important in the world of politics" (Spiegel 2008a). Tusk uttrykte også optimisme vedrørende de videre forhandlingene, og ga uttrykk for at USA og Polen hadde fått klarlagt de to landenes intensjoner godt under møtet (Ibid.). 11. august 2008 ble Polens sjefsforhandler Witold Waszczykowski byttet ut, og utenriksminister Sikorski overtok rollen som sjefsforhandler. Det offisielle begrunnelsen fra Donald Tusk var misnøye med hvordan Waszczykowski ledet forhandlingene, og spesielt under de avsluttende rundene (International Business Times 2008).

Den russiske invasjonen av Georgia i begynnelsen av august 2008 minnet polakkene på hvor ustabil regionen var, og fra polsk regjeringshold ble det understreket at konflikten viste Polens behov for en sterk alliansetilknytning, for å ivareta landets sikkerhet. Sikorski uttalte i forbindelse med konflikten i Georgia at Polen ikke kunne stole på traktater, og at den polske historien viste dette.³⁰ Sikorski sa også at: "We're determined this time around to have alliances backed by realities, backed by capabilities" (New York Times 2008f). Polakkene argumenterte med dette i tråd med realismen, både ved vektleggingen av alliansetilknytning, og ved å påpeke behovet for faktiske militære kapasiteter.

Bare 24 timer etter at det ble klart at Polen og USA ville signere avtalen om utplassering av rakettskjoldet i Polen, kom det fra russisk hold eksplisitte trusler mot Polen. General Anatoly Nogovitsyn uttalte da at: "By hosting these, Poland is making itself a target. Thos is 100 percent certain. It becomes a target for attack. Such targets are destroyed as a first priority" (Telegraph 2008). Nogovitsyn truet også med å angripe Polen med kjernefysiske våpen, og begrunnet dette med at Polen var alliert med land som var i besittelse av atomvåpen. Nogovitsyn minnet samtidig om at russisk militær doktrine tillot et slikt angrep (Ibid.). De russiske reaksjonene indikerte at et sikkerhetsdilemma gjorde seg gjeldende ved at det fra russisk hold ble truet med maktbruk som reaksjon på det polakkene anså som et defensivt våpensystem.

Utenriksminister Radek Sikorski understreket at avtalen om rakettskjoldet, og tidspunktet den ble inngått, ikke hadde noen sammenheng med hendelsene i Georgia, og at tidspunktet var en tilfeldighet. "It [the deal] is a coincidence [...] Georgia made a dramatic backdrop to it, but the timing had nothing to do with Georgia. We have offered Russia the right to inspect at any time. It only has the capabilities we say it does, which is to say, nothing to do with Russia" (Ibid.). Sikorski forsøkte derved å berolige Russland ved å gjenta at rakettskjoldet var et defensivt våpensystem, og ved å minne om at Polen var villig til å samarbeide med Russland om inspeksjoner på den planlagte rakettbasen. Også president Lech Kaczynski understreket rakettskjoldets defensive karakter: "[...] no one who has good intentions toward us and toward the Western world should be afraid of it" (Ibid.). Dette kan tyde på at det fra polsk side til en viss grad ble vist *security dilemma sensitivity*, ved at det ble gjort forsøk på å overbevise russerne om våpensystemets defensive egenskaper.

³⁰ Sikorski refererte i denne forbindelse til erfaringene landet hadde gjort i begynnelsen av andre verdenskrig, da Polen til tross for å være i allianse med Storbritannia og Frankrike endte opp med å sloss mot Tyskland på egenhånd (New York Times 2008f).

16. august 2008, bare dager før avtalen mellom Polen og USA skulle signeres, viste en meningsmåling gjennomført samme dag av GFK/Rzeczpospolita at 58 prosent av den Polske befolkningen støttet utplasseringen av rakettskjoldet (Angus Reid 2008).

Polens president Lech Kaczynski kommenterte 19. august 2008 de russiske truslene mot Polen vedrørende rakettskjoldet på følgende måte: "No-one can dictate to Poland what it should do. That's in the past. Our neighbours should now understand that our nation will never give in, nor allow itself to be intimidated" (Ibid.).

Den 20. august 2008, seks dager etter at de to landene ble enige om rakettskjoldet skulle utplasseres i Polen, signerte Polen og USA både en strategisk samarbeidsavtale og en overensstemmelse vedrørende rakettskjoldet (Horoszko 2009:1). De offisielle forhandlingene hadde da pågått i totalt 15 måneder (Dylla 2009:1). Avtalene omhandlet polsk-amerikansk samarbeid på tre felter; politisk-militært samarbeid, informasjonsdeling og teknologisk samarbeid. De polske kravene som var blitt fremsatt overfor USA ble i all hovedsak imøtekommet i avtalen. Det strategiske partnerskapet ble fra polsk side ansett som viktig fordi det ville bidra til at USA og Polen i større grad ville opptre i fellesskap i regionen. Dette var ment å skape ytterligere sikkerhetsgarantier for Polen i tillegg til de garantiene landet allerede hadde gjennom medlemskapet i NATO. I den strategiske samarbeidsavtalen sto det blant annet at USA hadde en politisk forpliktelse til å sikre både polsk nasjonal sikkerhet og sikkerheten til de amerikanske basene i landet. I avtalen sto det også at de to landene skulle samarbeide om å møte både militære og ikke-militære trusler. Samarbeidet om å møte de ikke-militære truslene kunne tolkes slik at amerikanerne ville assistere Polen også hvis landet ble utsatt for politisk press eller utpressing fra russisk side (Ibid:2). USAs utenriksminister Condoleezza Rices uttalelser 20. august 2008 støttet opp om det polske synet på de amerikanske sikkerhetsgarantiene. Rice kommenterte de russiske truslene mot Polen på følgende måte: "When you threaten Poland, you perhaps forget that it is not 1988. It's 2008 and the United States has a firm treaty guarantee to defend Poland's territory as if it was the territory of the United States. So it's probably not wise to throw these threats around" (Angus-reid 2008).

Rakettskjoldavtalen omhandlet for det første de ti rakettene i rakettskjoldet. I tillegg omhandlet avtalen også en modernisering av det polske forsvaret og utplassering av et Patriot PAC-3 rakettbatteri utenfor den polske hovedstaden (Horoszko 2009:1).

Polens president Lech Kaczynski uttrykte tilfredshet etter signeringen av avtalen. Kaczynski, som lenge hadde vært tilhenger av å signere avtalen med USA, uttalte etter signeringen at: "I believe that the events in Georgia caused the government finally to

understand that black is black and white is white” (Time 2008b). Regjeringen i Polen fikk også støtte fra store deler av den polske pressen etter signeringen av avtalene, og det så ut til at de russiske protestene bidro til dette. Avisen Rzeczpospolita skrev for eksempel på lederplass at: ”We have made another important step to increase Poland’s security [...] and it is the Russians who convince us how important it is. As our sad experience teaches us, the louder they protest against something we want to do, the more certain it is that it lies in our best interest” (Ibid.).³¹ Også statsminister Donald Tusk var tilfreds med utfallet av avtalen, og da han annonserte at avtalen var signert uttalte Tusk at det viktigste kravet fra polsk side var blitt innfridd. Dette innebar at USA ville stasjonere et Patriot PAC-3 rakettbatteri i Polen. USA hadde også lovet å bidra økonomisk til å styrke det polske luftforsvaret, i tillegg til å gi løfter om hjelp til å modernisere den polske hæren (Ibid.).

Utenriksminister Radek Sikorski forsøkte i etterkant av signeringen å berolige russerne ved å forsikre at Polen fremdeles sto inne for forslaget om at Russland kunne inspisere den planlagte rakettbasen. I den forbindelse uttalte Sikorski at: ”We want to continue the dialog with the Russian side, we want to convince themselves that the installation is not directed at them [...] Because of the brutal Russian action in Georgia, emotions rule now. But when the battle axes fall, we will still be neighbours” (Ibid.). Dette tydet på at Polen tenkte langsiktig, og ikke ønsket å provosere Russland ytterligere. Sikorskis uttalelser indikerte også her at polakkene til en viss grad viste *security dilemma sensitivity*, både ved å invitere til inspeksjoner, og ved å gjenta at rakettkjoldet var et defensivt forsvarssystem.

Det var imidlertid fremdeles visse hindre som måtte forseres før avtalen offisielt kunne godkjennes. For det første var det enda ikke avklart hvilken juridisk status de amerikanske styrkene i Polen skulle ha. Dette ble forsøkt utarbeidet gjennom en tilleggsavtale omtalt som Status Of Forces Agreement³² (SOFA), og så sent som 18. august 2009 reiste en amerikansk delegasjon til Warszawa for å gjennomføre den niende runden med SOFA-forhandlinger (US Embassy 2009). For det andre måtte underhuset i det polske parlamentet ratifisere begge avtalene før president Lech Kaczynski endelig kunne godkjenne dem (Horoszko 2009:2). Det ble antatt at det siste punktet, presidentens endelige godkjenning, ikke ville by på problemer, siden presidentens parti PiS var tilhengere av avtalen. Det var derimot knyttet større

³¹ En annen polsk avis, Gazeta Wyborcza, skrev under tittelen ”Good Shield for Bad Times” at avtalen med USA fortalte russerne at Russland kanskje kunne få oppfylt drømmen om hegemoni i Kaukasus, men påpekte samtidig at Sentral-Europa nå var utenfor russisk rekkevidde og at denne delen av Europa nå var en del av Vesten (Time.com 2008b).

³² SOFA-avtalen skulle i hovedsak regulere den juridiske statusen til amerikanske styrker stasjonert i Polen. Dette inkluderte alt fra skatteregler til spørsmålet om amerikanske soldater skulle straffes etter polsk eller amerikansk lov hvis de begikk en kriminell handling (International Herald Tribune 2009).

usikkerhet til hvordan statsminister Donald Tusks parti PO ville stille seg, fordi PO ønsket å utsette avgjørelsen om rakettskjoldet til Obama-administrasjonen hadde tatt en endelig beslutning om rakettskjoldets videre skjebne (Ibid.).

Obama-administrasjonen hadde fremdeles ikke avgjort om rakettskjoldet skulle utplasseres, og både rakettskjoldets kostnader og effektivitet ble gjennomgått for å se om en eventuell utplassering var det som tjente amerikanske sikkerhetsinteresser best. Elisabieta Horoszko (2009:1) mente en rekke faktorer spilte inn i den amerikanske analysen, og at det var en sammenheng mellom Irans kjernefysiske program, krigen i Afghanistan, kjernefysisk nedrustning og russisk motstand mot rakettskjoldet, som kunne tale for at planene om en utplassering av rakettskjoldet i Polen ble kansellert. USAs behov for å samarbeide med Moskva på de nevnte områdene kunne tolkes i samme retning.

Fordi det var uklart om Obama-administrasjonen ville videreføre planene om rakettskjoldet i Polen, forsøkte Polen å sikre at Patriot PAC-3 rakettene ble stasjonert i landet uavhengig av rakettskjoldets videre skjebne. I slutten av mai 2009 uttalte forsvarsminister Bogdan Klich at det i den strategiske samarbeidsavtalen fra 2008 eksplisitt sto at installasjonen av det første Patriot-batteriet skulle være fullført innen utgangen av 2009. Klich sa videre at han ville forholde seg til denne datoen i sine samtaler med amerikanerne (International Herald Tribune 2009). Fra amerikansk side var det blitt understreket at rakettskjoldet var knyttet opp mot Irans ballistiske raketter og kjernefysiske program, og USAs forsvarsminister Robert Gates uttalte i mai 2009 at hvis det ikke eksisterte noen trussel fra Iran ville det heller ikke være behov for rakettskjoldet i Polen. Dette bidro til å skape bekymring i Polen (Ibid.). President Barack Obama forsøkte etter Gates' uttalelser å berolige polakkenes ved å uttale at det ikke var noen sammenheng mellom Irans kjernefysiske program og en eventuell kansellering av rakettskjoldet i Europa (Ibid.). Det gjenstår fremdeles uenigheter mellom USA og Polen som må løses før en eventuell utplassering av Patriot-rakettene kan skje. I hovedsak går uenighetene ut på at Polen ønsker at Patriot-rakettene skal stasjoneres permanent i Polen, mens USA ønsker at rakettene vekselvis skal stasjoneres noen måneder av gangen i et rotasjonssystem mellom Polen og Tyskland (Ibid.). SOFA-avtalen må også slutføres før Patriot-rakettene, som bemannes av amerikanske styrker, kan utplasseres i Polen.

Polakkenes ønske om en stasjonering av amerikanske styrker i Polen ble med andre ord oppfattet som sentral for polsk sikkerhet, og en stasjonering av Patriot-raketter i Polen ville uavhengig av om rakettskjoldet ble etablert bidra til å sikre dette. Viktig for denne forståelsen, og for å se etter spor av sikkerhetsdilemmatenkning, blir da å se nærmere på

Polens geopolitiske kontekst, og hvilket forhold Polen hadde til Russland. Både polakkenes og russernes oppfattelse av rakettskjoldets geopolitiske betydning må ses i lys av dette.

6.2 Polens geopolitiske situasjon og forholdet til Russland

Siden avslutningen av den kalde krigen har Polen forsøkt å stabilisere forholdet til nabostatene i øst (Longhurst og Zaborowski 2007:58). Fremfor alt gjelder dette statene som befinner seg i området mellom Polen og Russland.³³ Polen har forsøkt å spille en regional rolle som brobygger mellom disse landene og Vest-Europa, som følge av Polens størrelse, geografiske plassering og medlemskapet i EU. Slik har Polen forsøkt å gjøre seg relevant i EU, og samtidig arbeidet for integrasjon av Ukraina og Hviterussland i Vesten. Arbeidet med integrasjon av Ukraina og Hviterussland preges av et ønske fra polsk side om å fremme demokrati, markedsøkonomi og respekt for menneskerettigheter i de to landene, for på den måten få stabile og forutsigbare stater langs sin østlige grense (Ibid:59).

I det bilaterale forholdet mellom Polen og Russland har situasjonen etter den kalde krigen endret seg på spesielt to punkter. For det første er ikke lenger Polen underlagt russisk dominans, og for det andre konkurrerer de to statene om innflytelse i Ukraina og Hviterussland. Polen står økonomisk og militært i en svakere stilling enn Russland gjør, men samtidig er landet medlem av EU og NATO.

Russland, på sin side, står sterkere både økonomisk og militært, i tillegg til å være en kjernefysisk stormakt. Russland forsyner også både de østeuropeiske statene og store deler av Vest-Europa med energi, og bruker tidvis dette som politisk pressmiddel (Ibid:60).

Forholdet til Russland er den viktigste delen av Polens politikk østover, og landets sterke engasjement vis-à-vis Ukraina og Hviterussland er blant de fremste kildene til uenighet mellom Russland og Polen (Ibid.). Andre kilder til uenighet er forholdet mellom Polen og Russland under den kalde krigen, og Polens NATO-medlemskap. Når avtalen om å utplassere deler av det amerikanske rakettforsvaret i Polen ble signert, forverret situasjonen mellom Polen og Russland seg ytterligere.

Noe av det som har blitt oppfattet som mest problematisk i forholdet mellom Polen og Russland, er russernes inntrykk av at Polen, i tillegg til en rekke andre land fra det som Russland oppfatter som landets innflytelsessfære, gradvis integreres inn i Vesten. Dette oppfattes fra russisk side som at EU, og i enda større grad NATO, trenger nærmere inn mot

³³ Mellom Polen og Russland befinner det seg tre land. Ukraina, Hviterussland og Litauen. I tillegg grenser Polen i nordøst opp mot Kaliningrad enklaven, som er en del av Russland.

Russlands grenser og derved begrenser russernes muligheter for å påvirke regionen. I et sikkerhetspolitisk perspektiv oppfatter Russland det slik at NATO omringer landet, og har i forbindelse med den planlagte utplasseringen av rakettskjoldet særlig protestert mot at amerikanske styrker planlegges utplassert i tidligere medlemsland i Warszawapakten (Cimbala 2008:74-75). Russland oppfatter dette som et brudd på løfter gitt til Russland i forkant av NATOs utvidelse østover. Det ble da lovet at det ikke ville bli stasjonert soldater fra andre NATO-land, eller etablert baser i de nye øst- og sentraleuropeiske NATO-landene (Slocombe 2008:21). Dette er i tråd med sikkerhetsdilemma-tenkningen, ved at stater ofte ønsker å kontrollere sine geografiske nærområder i den hensikt å bedre egen sikkerhetssituasjon.

Fra polsk side oppfattes det slik at Russland fremdeles utgjør en trussel mot landets sikkerhet, både rent militært og ved at polakkene oppfatter seg som sårbare overfor politisk utpressing. Polakkene ser derfor med skepsis på Russlands ambisjoner i regionen. En opinionsundersøkelse gjennomført av Globescan/BBC World Service Poll i perioden 11.-14. november 2005 viste for eksempel at 56 prosent av polakkene var negativt innstilt til Russland, og at kun 19 prosent av polakkene hadde et positivt syn på Russland (World Public Opinion 2006b).

Krigen i Georgia ble oppfattet av polakkene som en bekreftelse på at det var gode grunner til landets bekymring overfor Russland. Den russiske krigføringen, og mangelen på effektive mottiltak fra Vesten for å stanse krigen, viste at Russland fremdeles var en regional stormakt som var villig til å bruke militær makt der russerne fant dette hensiktsmessig. Russlands trusler om å gjøre Polske landområder til militære mål hvis USA utplasserte deler av rakettskjoldet der, bidro også til å bygge opp under den polske usikkerheten vis-à-vis Russland. Krigen i Georgia ble fra polsk side oppfattet slik at trusler om maktbruk fra russisk side måtte tas alvorlig, og at det ikke alltid var nok å være en nær alliert av USA for å sikre landets territoriale integritet.

I etterkant av krigen mellom Russland og Georgia ble det fra polsk side ytret ønske om at NATO skulle reagere sterkere overfor Russland. De andre NATO-landene, med unntak av Tsjekia og de baltiske statene, ønsket likevel ikke at konflikten skulle føre til et forverret forhold til Russland på lang sikt, og verken Frankrike, Tyskland eller England ønsket å isolere Russland (New York Times 2008e). Det ble imidlertid bestemt at NATO skulle innstille samarbeidet i NATO-Russland rådet inntil videre. Generalsekretæren i NATO, Jaap de Hoop Scheffer uttalte i den forbindelse 19. august 2008 at: "We're not abandoning the NATO-

Russia Council, but as long as Russian forces are occupying a vast part of Georgia, I cannot see the NATO-Russia Council reconvening” (Ibid.).

Frem til Russlands invasjon av Georgia i august 2008 var flertallet i den polske opinionen motstandere av å utplassere rakettskjoldet i Polen. Etter invasjonen ble det hevdet at de ti avskjæringsrakettene ble ansett å gi Polen økt sikkerhet. Denne sikkerheten ble ikke oppfattet som substansiell ved at rakettene i seg selv ville bidra til å øke Polens sikkerhet, men snarere som en symbolsk sikkerhet gjennom amerikanske styrkers nærvær i Polen. Dette ville bidra til å sikre at Polen ikke ville bli overlatt til seg selv dersom landet ble angrepet (Guardian 2008).

Russlands krigføring i Georgia bidro også til at Polen så et behov for ytterligere å styrke landets transatlantiske tilknytning. Fra polsk side ble det uttrykt et ønske om at både USA og EU skulle bidra til å sikre Georgias suverenitet og territorielle integritet (Kucharczyk 2009:11).

Polens geografiske plassering og polakkenes oppfattelse av Russland som en regional trussel underbygget med andre ord polakkenes oppfattelse av sårbarhet. Ønsket om en sterkere atlantisk tilknytning må ses i lys av dette, men må også ses i lys av den sikkerhetspolitiske utviklingen i Polen, som er tema for neste kapittel.

6.3 Sikkerhetspolitisk utvikling i Polen etter den kalde krigen

Allerede i 1989 var det klart at Polen ønsket en sikkerhetspolitisk tilnærming basert på integrasjon med Vesten. Kerry Longhurst og Marcin Zaborowski (2007:23) deler den polske utenriks- og sikkerhetspolitikken inn i tre utviklingsstadier, der forholdet til vestlige institusjoner, forholdet til vesteuropeiske og østeuropeiske stater, og den polske innenrikspolitikken utviklet seg.

Det første utviklingsstadiet varte i perioden 1989 til 1991, og var preget av den polske regjeringens ønske om en gradvis løsrivelse fra det formaliserte forholdet til Sovjetunionen og Warszawapakten. I juli 1991 ble Warszawapakten formelt oppløst, og Polen sto derved uten noen formell sikkerhetsgarantist. I motsetning til spørsmålet om NATO-medlemskap, som i den første perioden fremsto som umulig, var Polen tidlig ute med et ønske om tettere samarbeid med EF, senere EU. Den polske regjeringen ønsket å innføre liberalt demokrati og markedsøkonomi, og integrasjon i de vestlige institusjonene ville etter regjeringens syn øke Polens status internasjonalt, samtidig som det var sammenfallende med den innenrikspolitiske utviklingen regjeringen ønsket at Polen skulle følge (Ibid:27).

Det andre utviklingsstadiet varte i perioden fra 1992 til 1997. Det var først i denne perioden det kunne spores et ønske om en sterkere atlantisk tilknytning i den polske utenriks- og sikkerhetspolitikken. Det var ikke en aktuell problemstilling for Polen å søke om NATO-medlemskap i perioden frem til 1993, selv om det fra polsk side var blitt uttrykt interesse for NATO allerede før Warszawapakten ble oppløst ved utgangen av 1991. NATO var heller ikke mottakelig for nye medlemsland på det tidspunktet.³⁴ Først da Boris Jeltsin ved et offisielt besøk i Polen i august 1993 uttalte til journalister at Russland ikke nødvendigvis motsatte seg et eventuelt polsk NATO-medlemskap, åpnet det seg en mulighet for at dette kunne komme til å skje (Skogan 1995:525n). Frem til dette tidspunktet ble en eventuell utvidelse av NATO østover vurdert som risikabel fordi det kunne utløse sterke russiske reaksjoner. Forholdet til Russland ble ansett som viktigere enn spørsmålet om utvidelse av NATO. Jeltsins uttalelser gjorde det nødvendig for NATO-landene å ta stilling til en eventuell utvidelse (Ibid:525-526).

I dette andre utviklingstrinnet var det tre prioriterte målsettinger som styrte Polens vestlige orientering (Longhurst og Zaborowski 2007:30-32). Den første prioriterte målsettingen gjaldt utvidelsen av EU og NATO østover. Til tross for at landet ikke ble medlem i noen av disse organisasjonene i løpet av perioden, var det tegn som tydet på at det kunne skje i nær fremtid. Polen ble, sammen med Ungarn og Tsjekkia, under NATO-møtet i Madrid i 1997 invitert til å bli med i NATO (Lindley-French 2007b:79). Den andre prioriterte målsettingen dreide seg om et tettere samarbeid med Tyskland. Etter en tids interne uenigheter i Tyskland, fikk Polen støtte derfra med hensyn til ønsket om medlemskap i NATO. Den tredje og siste prioriterte målsettingen var å utvikle et tettere samarbeid med USA, ikke minst fordi USAs holdning til en eventuell utvidelse av NATO var av avgjørende betydning (Longhurst og Zaborowski 2007:31). I første halvdel av 1990-tallet så Polen på sitt forhold til Vesten og Russland som de viktigste delene av landets utenriks- og sikkerhetspolitikk. Først på midten av 1990-tallet ble Polen oppmerksom på at landet også kunne bidra til både europeisk og transatlantisk sikkerhet ved å føre en aktiv utenrikspolitikk østover. Denne innsatsen ble verdsatt av landets vestlige samarbeidspartnere, og det ble etablert tettere bånd til Ukraina, Litauen og etter hvert også til Hviterussland (Ibid:32).

Det tredje og siste utviklingsstadiet av polsk integrasjon varte fra 1998 til 2004. Da denne perioden var avsluttet var Polen medlem av både NATO og EU, og målet om integrasjon med Vesten var på lang vei nådd.

³⁴ Det ble ikke direkte avvist at de østeuropeiske statene en gang i fremtiden kunne bli NATO-medlemmer. For eksempel uttalte daværende generalsekretær i NATO, Manfred Wörner, under en konferanse i Bucuresti i juli 1991 følgende: "What NATO cannot offer is immediate membership" (Skogan 1995:525n).

Det var fremfor alt eksterne faktorer som påvirket Polens utenriks- og sikkerhetspolitikk i denne perioden. Blant disse var konflikten i Kosovo og terrorangrepene på USA med den påfølgende krigen mot terror. Polens respons på disse faktorene viste landets sterke atlantiske profil (Ibid:35). Da Polen i desember 2002 offentliggjorde at landet ville gå til innkjøp av 48 amerikanske F-16 fly, var dette også en indikasjon på at den atlantiske orienteringen i polsk sikkerhets- og utenrikspolitikk var sterk. Kjøpet vil ha stor innvirkning på det forsvarspolitiske samarbeidet mellom Polen og USA i de 30 årene flyene forventes å tjenestegjøre i det polske luftforsvaret (Lockheed Martin 2009).

Det som var mest karakteristisk for den polske holdningen under krigføringen i Kosovo, var at det ikke ble vektlagt at NATO-operasjonen manglet et FN-mandat. Dette til tross for at flere andre europeiske stater var sterkt kritiske til mangelen på et slikt mandat. Polen vektla i større grad menneskerettighetsbruddene i Kosovo enn de vektla det legale aspektet ved operasjonen. En av årsakene til den polske holdningen var at et FN-mandat måtte basere seg på godkjenning av ikke-demokratiske stater som Kina og Russland.³⁵ Slike argumenter var typiske for polsk sikkerhetspolitisk tenkning, og de samme argumentene ble gjentatt under Irak-krigen og under debatten om EUs sikkerhetsstrategi (Longhurst og Zaborowski 2007:35). Den polske holdningen til både internasjonal rett og multilateral tilnærming til konflikter lå tettere opp mot politikken den amerikanske administrasjonen førte enn de holdningene som dominerte blant de europeiske statene.

Fordi den atlantiske tilknytningen ble sett som Polens fremste sikkerhetsgaranti, var Polen lenge skeptisk til EUs planer om å etablere det europeiske forsvarssamarbeidet ESDP. EU ble sett på som en organisasjon som fortrinnsvis bidro til å løse økonomiske, sosiale og politiske spørsmål, og det ble fra polsk side fryktet at ESDP kunne undergrave den rollen NATO spilte for europeisk sikkerhet (Ibid:41). Etter terrorangrepene 11. september 2001 førte Polen en politikk som lagt på vei var sammenfallende med den amerikanske i krigen mot terror, og dette styrket de atlantiske båndene mellom de to statene. Polen sendte også egne styrker til Afghanistan i januar 2002 (Ibid:45). Da Storbritannias, Tysklands og Frankrikes forsøk på å koordinere EUs kamp mot terror etter hvert viste seg mislykket, førte dette til at polakkene styrket sin tro på atlantisk tilknytning som det riktige for landets sikkerhetspolitikk (Ibid:45).

I forbindelse med USAs invasjon av Irak i 2003 fikk som alt nevnt amerikanerne støtte fra flere europeiske stater, der først åtte, og så ytterligere ti stater ga sin tilslutning til USA. På

³⁵ Kina og Russland er to av de fem faste medlemmene i FNs sikkerhetsråd, og har muligheten til å nedlegge veto mot alle vedtak gjort av sikkerhetsrådet.

denne måten klarte Polen både å tilkjenne sin transatlantiske støtte til USAs Irak-politikk, og samtidig vise at det ikke var Tyskland og Frankrike alene som representerte EUs utenrikspolitikk. (Ibid:46). Det ble også presisert i det såkalte *letter of eight* at det transatlantiske samarbeidet med USA fremdeles var viktig for europeisk sikkerhet (Times 2003). Heller ikke i opinionen var det noen stor opposisjon mot Polens deltagelse verken i invasjonen av Irak eller den senere beslutningen om også å delta i stabiliseringen av landet (Springford 2003).

Ved utgangen av 2003 forandret situasjonen seg noe, både som følge av erfaringene i Irak-krigen, og som følge av Polens inntreden i EU. Polen ble mer positivt innstilt til ESDP, der de nå kunne bidra til å forme europeisk sikkerhetspolitikk. Det var likevel ikke slik at Polen forlot ideen om at landets sikkerhet best kunne garanteres ved en atlantisk tilknytning (Longhurst og Zaborowski 2007:43). Problemene som oppsto fra slutten av 2003 og utover 2004 skyldtes en rekke forhold. Det vokste gradvis frem en kritikk mot regjeringens linje både fra opposisjonen og fra opinionen. Regjeringen ble ansett for å være for ettergivende i forhold til USA, og krigen i Irak innfridde ikke til forventningene.

For Polen var skuffelsen stor over hvor lite landet hadde oppnådd som følge av sitt engasjement i Irak. Dette, kombinert med det nært forestående medlemskapet i EU, var medvirkende årsaker til at skepsisen mot ESDP gradvis avtok fra utgangen av 2004. I løpet av 2003 var EU engasjert i tre ulike oppdrag, og Polen deltok med styrker i alle tre (Ibid:52). For Polen innebar de tre oppdragene at de ikke lenger så på NATO og ESDP som to uavhengige organisasjoner plassert i hver sin boks. I stedet ble det erkjent at NATO og EU hadde overlappende sikkerhetsinteresser der de supplerte hverandre fremfor å konkurrere.

Det var likevel slik at Polen så på USA og NATO som landets fremste sikkerhetsgarantister når det gjaldt hard makt. For å forstå Polens sikkerhetspolitiske utfordringer i forholdet til det planlagte amerikanske rakettskjoldet er det nødvendig med en ytterligere utdyping av forholdet til USA og NATO. Det bringer oss over til neste kapittel.

6.4 Betydningen av USA og NATO

Etter at Polen ble medlem av NATO i 1999, har landet i likhet med Tyskland basert sin sikkerhet på denne organisasjonen. I tillegg til å delta med tropper i Afghanistan og Irak, har Polen også samarbeidet med USA på en rekke andre områder, inkludert arbeid for demokratisering, menneskerettigheter, ikke-spredning av atomvåpen og regionalt samarbeid

(Ek 2008:5). Fra Polsk side ble USA ikke bare sett på som Polens fremste sikkerhetsgarantist, men også som den fremste sikkerhetsgarantisten for det øvrige Europa (Dylla 2009:11).

Polen har uttrykt et ønske om at USA bidrar til at NATO opprettholder sin rolle som tradisjonell sikkerhetsgarantist overfor medlemslandene (Kucharczyk 2009:12). NATO har etter den kalde krigen gradvis utviklet seg fra å være en ren forsvarsallianse med det formål å sikre medlemslandenes territorielle integritet, til også å påta seg en rekke nye oppgaver globalt. Parallelt med dette har fokuset på den territorielle forsvarsdelen av organisasjonens ansvarsområde blitt nedprioritert for å møte de nye utfordringene NATO har tatt sikte på å løse. Etter den kalde krigens slutt har også de opprinnelige europeiske NATO-landene endret fokus vekk fra territorielt forsvar, fordi landene ikke lenger ser et konvensjonelt angrep på eget landområde som et sannsynlig scenario. Denne oppfattelsen deles ikke i de nye NATO-landene fra det tidligere Øst-Europa, som ikke i like stor grad ligger beskyttet til i et regionalt stabilt område.

Som følge av dette ønsker Polen å opprettholde tette bånd både til NATO generelt, og USA spesielt. Det har derfor vært en målsetting fra polsk side å styrke disse båndene, og landet har gått langt i å etterkomme allianseforpliktelsene i NATO, i tillegg til å bidra på amerikansk side under krigen i Irak. I motsetning til krigen i Afghanistan, var krigen i Irak ikke en NATO-operasjon, og ble av en rekke europeiske NATO-land sett på som illegitim. Polen valgte likevel å stille opp. Etter hvert overtok Polen også ansvaret for sikkerheten i en hel sone i Irak (Godzimirski 2005:83). Dette ble fra polsk side sett som en anledning til styrke de transatlantiske båndene til USA, og samtidig gjøre Polen til en sikkerhetspolitisk relevant aktør i Europa.

Til tross for at Polens deltakelse i Irak-krigen hadde bred politisk støtte fra den politiske eliten både på venstresiden og høyresiden, ble deltakelsen etter hvert mindre populær i den polske opinionen. Under valgkampen høsten 2007 lovte statsminister Donald Tusk at Polen ville gjennomføre en gradvis uttrekking fra Irak hvis hans parti vant valget (Kucharczyk 2009:11).

I forlengelsen av dette kan Polens ønske om å knytte sterke bånd til USA, slik landet har gjort både med hensyn til deltakelsen i krigen i Afghanistan, Irak, og også under forhandlingene om den planlagte utplasseringen av rakettskjoldet, ses som et ønske fra polsk side om amerikansk beskyttelse (Dylla 2009:11). Å ha amerikanske styrker fast stasjonert i Polen var et uttalt mål fra den polske regjeringens side under forhandlingene om rakettskjoldet, og indikerte at Polen så behov for fysisk tilstedeværelse av amerikanske styrker som en garanti for at USA ble inn i en eventuell konflikt i Polen.

Måten krigen i Georgia ble håndtert på av NATO og USA var med på å underbygge den polske oppfattelsen av at fysisk tilstedeværelse av amerikanske styrker var det som best sikret Polens sikkerhet. Da avtalen om utplasseringen av rakettskjoldet i Polen var signert, uttalte statsminister Donald Tusk at avtalen gjorde Polen sikrere ved at de gjensidige forpliktelsene mellom Polen og USA var blitt styrket. Med referanse til krigen i Georgia uttalte Tusk at USA, som følge av det planlagte rakettskjoldet, ville komme til reagere raskere i en konflikt som involverte Polen enn hvis Polen kun skulle unnsettes som følge av NATO-medlemsskapet: "Poland and the Poles do not want to be in alliances in which assistance comes at some point later – it is no good when assistance comes to dead people [...] Poland wants to be in alliances where assistance comes in the first hours of – knock on wood – any possible conflict" (New York Times 2008d).

Fra polsk side ble det med andre ord oppfattet slik at nærvær av amerikanske styrker, kombinert med utvidede sikkerhetsgarantier fra USA, ville bidra til å øke følelsen av sikkerhet i Polen i større grad enn NATO-medlemsskapet gjorde. Avslutningsvis vil det bli sett på om det i den polske debatten om rakettskjoldet kunne spores tegn på at rakettskjoldet ble forsøkt utnyttet fra politisk hold ut fra vikarierende motiver. Det lå et potensial i dette som følge av at majoriteten i opinionen, med unntak av en kort periode i forbindelse med krigen i Georgia, hovedsakelig var motstandere av utplasseringen av det amerikanske rakettskjoldet i Polen. Det følgende underkapittelet vil se nærmere på dette spørsmålet.

6.5 Innenrikspolitiske hensyn bak uttalelser om rakettskjoldet

Debatten i Polen var ikke i like stor grad som i Tyskland preget av partipolitisk uenighet. I hovedsak kan det sies at President Lech Kaczynskis PiS under hele prosessen var tilhengere av at rakettskjoldet skulle plasseres i Polen (Horoszko 2009:2). Statsminister Donald Tusks PO støttet også rakettskjoldet, men vektla samtidig at Polen burde forhandle frem best mulige betingelser sett fra polsk side. Det ble fra POs side også vektlagt hvilken rolle opinionen spilte, og partiet forsøkte derfor å forsvare avtalen overfor opinionen ved å henvise til de fordelene Polen kunne fått ved å tilknytte seg rakettskjoldet. En siste og avgjørende forskjell mellom PiS og PO var at PO ønsket å utsette en endelig avgjørelse til rakettskjoldets videre skjebne ble bestemt av Obama-administrasjonen (Ibid.).

Etter valget høsten 2007 fikk Polen en konservativ-liberal regjering under ledelse av Donald Tusk som styrte sammen med den konservativ-nasjonalistiske presidenten Lech Kaczynski. I det polske systemet er det regjeringen som sitter med det meste av makten.

Samtidig er det slik at presidenten har ”spesielle privilegier” når det gjelder landets utenrikspolitikk.³⁶ Som følge av dette har Polen vært preget av en rivalisering mellom de to ulike maktsentrene vedrørende landets utenrikspolitikk (Kucharczyk 2009:11).³⁷

I de innledende fasene av forhandlingene om utplasseringen av rakettskjoldet i Polen, ble regjeringen fra opposisjonens side kritisert for forsøk på å ta avgjørelser på vegne av landet uten å ha en klar majoritet i parlamentet (Reuters 2007b). Da opposisjonen under ledelse av Donald Tusk overtok forhandlingene etter valget høsten 2007, ble forhandlingene likevel videreført, men med mer vekt på å balansere hva som lå i Polens sikkerhetspolitiske interesse og hvilke fordeler en avtale med USA vedrørende rakettskjoldet kunne medføre for Polen. Et usikkerhetsmoment som preget den polske debatten rundt en eventuell avtale var hva som ville skje etter det amerikanske presidentvalget høsten 2008. Det var ikke bare Donald Tusks PO som ønsket å utsette beslutningen til etter at en ny administrasjon var på plass i USA. Etter statsminister Tusks besøk i Washington 10. mars 2008 uttalte Marek Borowski fra sentrum-venstre koalisjonen: ”I hope that the prime minister is negotiating so that no decision is taken during the current US administration. Even if one does not agree with the left that this shield is not necessary, perhaps one can agree that no more treaties should be made with the current administration” (Spiegel 2008a). Dette argumentet var ikke sammenfallende med Tusks argumenter i substans, fordi det indikerte en motstand mot George W. Bushs administrasjon spesielt, men det var like fullt en erkjennelse av at det var hensiktsmessig å utsette en beslutning til etter det amerikanske presidentvalget.

I de siste månedene før Polen og USA signerte avtalen om utplasseringen av rakettskjoldet i Polen, forsøkte den polske regjeringen å overbevise opinionen om tre ting vedrørende en eventuell utplassering av rakettskjoldet i Polen (Dylla 2009:13). For det første ønsket regjeringen å overbevise opinionen om at rakettskjoldet ville bedre den polske sikkerhetssituasjonen så lenge avtalen også innbefattet en modernisering av det polske forsvaret. For det andre at trusselnivået mot Polen ville være uforandret, selv uten at Polen godtok at USA utplasserte rakettskjoldet i landet. For det tredje ønsket den polske regjeringen å vise at en eventuell godkjenning av rakettskjoldets utplassering i Polen uten samtidig å motta ytterligere sikkerhetsgarantier fra USA ville redusere Polens sikkerhet (Ibid.).

³⁶ Donald Tusks regjering, som var sammensatt av Tusks parti PO og Det Polske Bondepartiet har majoriteten av setene i det polske parlamentet. Det trengs 60 prosent majoritet i parlamentet for å overprøve et eventuelt veto fra presidenten, og Tusks regjering er derfor avhengig av støtte fra venstrepartiet Lid dersom dette skulle være nødvendig (Ek 2008:2).

³⁷ Dette har blant annet gitt seg utslag vedrørende hvordan Polen burde tilnærme seg Russland. Både presidenten og regjeringen er kritiske til Russlands utenrikspolitikk, men de har ulikt syn på hvordan Polen best kan tilnærme seg Russland. Regjeringen blir ansett å ha en mykere linje overfor Russland, og er mer innstilt på internasjonalt samarbeid (Kucharczyk 2009:11).

I all hovedsak kan det sies at regjeringens linje i forhandlingene med USA ikke har hatt støtte i den polske befolkningen. Med unntak av en kort periode i forbindelse med krigen i Georgia har det ikke på noe tidspunkt vært en overvekt i den polske befolkningen som har støttet en etablering av rakettskjoldet i Polen.

I forkant av de offisielle forhandlingene var det sterk motstand i opinionen mot rakettskjoldet, og motstanden var også tiltagende. En undersøkelse gjennomført i november 2007 viste at 61 prosent av polakkene var motstandere av rakettskjoldets plassering i Polen, mens kun 24 prosent var tilhengere (Angus Reid 2007b). To tilsvarende undersøkelser gjennomført i juli og august 2007 viste en motstand mot rakettskjoldet på henholdsvis 55 og 56 prosent (Ibid.).

Som alt nevnt støttet 58 prosent av den polske befolkningen etableringen av rakettskjoldet i Polen etter krigen i Georgia, og bare dager før signeringen av rakettskjoldavtalen mellom USA og Polen (Angus Reid 2008). Dette kan tyde på at krigen i Georgia i en kort periode bidro til å påvirke den polske opinionens oppfattelse av Russland som en trussel i en slik grad at opinionen foretrakk en utplassering av rakettskjoldet, i håp om at dette kunne bidra til å avskrekke Russland.

Tidspunktet for signeringen av avtalene med USA var med andre ord godt egnet til ikke å provosere hjemlig opinion. Den polske opinionens støtte til rakettskjoldet kom imidlertid ikke til å vedvare, og opinionens motstand mot utplasseringen tiltok i styrke. I en meningsmåling gjennomført av det polske meningsmålingsinstituttet CBOS i mars 2009 kom det frem at 53 prosent av polakkene var motstandere av rakettskjoldet mens bare 29 prosent av befolkningen støttet prosjektet (Horoszkó 2009:2).

Det kan på bakgrunn av disse tallene ikke antas at de polske regjeringenes positive innstilling til rakettskjoldet var motivert av å følge majoriteten i opinionens ønsker. Det kan ikke utelukkes at regjeringene har brukt rakettskjoldet som et påskudd til å tiltrekke seg velgere fra spesielle segmenter i velgermassen, men det empiriske materialet i denne oppgaven tyder i større grad på at de to regjeringene har sett på rakettskjoldet som fordelaktig for Polen til tross for motstand i opinionen.

6.6 Oppsummering

Som det har fremkommet i dette kapittelet ble det fra polsk side under de innledende forhandlingene om rakettskjoldet uttrykt entusiasme for den planlagte utplasseringen, og samtidig uttrykt et ønske om fysisk nærvær av amerikanske styrker i Polen. Dette ønsket ble

gjentatt ved flere anledninger, og kan tyde på at nærværet av amerikanske styrker var et av kjernepunktene i den polske sikkerhetstenkningen. Det ble samtidig erkjent fra polsk side at utplasseringen kunne oppfattes som truende for russerne, og fra polsk side ble det derfor til en viss grad forsøkt å berolige russerne ved å henvise til rakettskjoldets defensive egenskaper og begrensede omfang. Etter regjeringsskiftet høsten 2007 skjedde det imidlertid et skifte i den offisielle polske oppfattelsen av rakettskjoldet. Det ble da i større grad stilt betingelser overfor USA for å tillate en utplassering i Polen, og det ble viktig å klarlegge hvilken risiko en eventuell utplassering innebar for landet. Det empiriske materialet i denne oppgaven tyder på at de polske kravene overfor USA i stor grad var basert på reelle sikkerhetspolitiske overveielser. Det kan likevel ikke utelukkes at fremførelsen av kravene også kan ha vært motivert av at polakkene forsøkte å utnytte amerikanernes ønske om en utplassering til å skaffe Polen fordeler utover det de rent sikkerhetspolitiske overveielserne skulle tilsi.

Når det gjelder problemstillingens første del, som var om et amerikansk rakettskjold lokalisert i Polen ville bidra til en følelse av økt sikkerhet i Polen, er svaret hovedsakelig ja. Iran ble ikke oppfattet som en trussel fra polsk side, men den polske regjeringen oppfattet det likevel slik at rakettskjoldet ville øke landets sikkerhet vis-à-vis Russland.

Frykten for russiske reaksjoner ble av den polske regjeringen veid opp mot de fordelene Polen kunne få ved å tilknytte seg rakettskjoldet. På den ene siden oppfattet polakkene det slik at en utplassering uten tilleggssytelser ville redusere landets sikkerhet som følge av truslene fra Russland. På den andre siden ble det oppfattet slik at rakettskjoldet ville sikre et nærvær av amerikanske styrker i Polen, landets luftforsvar ville styrkes og tilgangen på avansert amerikansk militærteknologi ville bedres. I tillegg ble det oppfattet slik at USAs utvidede sikkerhetsgarantier overfor Polen, som følge av de inngåtte avtalene, ville sikre landet i enda større grad enn NATO-paktens artikkel 5 gjorde. Rakettskjoldet ble derfor fra den polske regjeringens side oppfattet slik at det økte polsk sikkerhet så lenge en eventuell utplassering også inkluderte tilleggssytelser fra amerikansk side.

Fra polsk side ble tidspunktet for når avtalen ble inngått fremsatt som en tilfeldighet, og det er vanskelig å si med sikkerhet om dette stemmer eller ikke. Det er likevel nærliggende å tro at USA som følge av Georgia-krigen ønsket å straffe Russland ved å inngå avtalen på det som ble et symbolsk tidspunkt. Fra Polsk side var dette også et passende tidspunkt med hensyn til stemningen i den polske opinionen, i tillegg til at de polske kravene for å inngå avtalen med USA ble innfridd fra amerikanernes side. Med dette er problemstillingens første del besvart for Polens vedkommende, som er om et eventuelt rakettskjold utplassert i Polen vil bidra til å øke følelsen av sikkerhet i Polen. Den polske retorikken som ble fremført

umiddelbart etter signeringen av avtalen er med på å underbygge dette, ved at det først var da Polen fremsto med selvtilit og konfronterte russernes trusler. Det bør likevel tas med at den polske opinionen ikke delte regjeringens oppfattelse av at rakettskjoldet bidro til økt sikkerhet for polen, med unntak av en kort periode i etterkant av krigen i Georgia.

Når det gjelder det andre spørsmålet i problemstillingen; om Polen ble påvirket av et eventuelt sikkerhetsdilemma i forhold til Russland, er svaret på bakgrunn av de funn som er gjort i analysen ja. Dette kommer klart frem som følge av Polens ønske om Patriot-raketter. Det ble fra polsk side oppfattet slik at russerne så den planlagte utplasseringen av rakettskjoldet i Polen som en trussel, og som respons truet russerne med å utplassere Iskander-raketter i Kaliningrad. Fra russisk side ble det også truet med å angripe Polen med kjernefysiske våpen.

Den ulike oppfattelsen polakkene og russerne hadde vedrørende rakettskjoldets offensive eller defensive egenskaper, og russernes respons på den planlagte utplasseringen, tyder på at Polen opplevde et sikkerhetsdilemma. Det som fra polsk side ble sett på som et defensivt forsvarssystem ble ikke oppfattet slik i Russland, og førte til trusler om militære mottrekk fra russisk side. Polakkenes ønske om at rakettskjoldet og amerikansk personell skulle stasjoneres i Polen var i utgangspunktet ment å bedre landets sikkerhetssituasjon. Fra polsk side ble det likevel erkjent at rakettskjoldet utsatte landet for nye farer som ble forsøkt løst ved å utstasjonere Patriot-raketter i Polen. Dette er en klar orientering mot sikkerhetsdilemmatenkningen, ved at det som er ment som et defensivt tiltak fra stat A, like fullt kan oppfattes som truende av stat B. Dette fører til militære mottrekk fra stat B, som fører til at stat A sitter igjen med lik eller mindre sikkerhet enn stat A i utgangspunktet gjorde, til en økt kostnad.

Polens geografiske posisjon nær Russland, i et regionalt ustabilt område, gjorde at polakkene oppfattet det som at landet var mer utsatt enn hva tilfellet var for de opprinnelige NATO-landene i Europa. Polen så derfor behov for å styrke landets transatlantiske bånd til USA.

Fra polsk side ble det i liten grad utvist *security dilemma sensitivity*. Til en viss grad forsøkte polakkene å berolige russerne ved å åpne for russiske inspeksjoner ved den planlagte raketbasen. Fra polsk side ble det også vektlagt å understreke overfor russerne at rakettskjoldet var et defensivt tiltak som ikke var rettet mot Russland. Det ble likevel ikke tatt initiativ fra polsk side til å inkludere russerne i forhandlingene, og det ble ikke direkte avvist at Patriot-rakettene var ment som et forsvar mot eventuelle russiske reaksjoner. Med hensyn til behovet for å berolige russerne ønsket polakkene at amerikanerne skulle ta seg av dette.

Det er likevel verdt å merke seg at Sikorski umiddelbart etter signeringen av avtalen med USA i august 2008 var opptatt av å overbevise russerne om at rakettskjoldet ikke utgjorde noen trussel overfor Russland. Det empiriske materialet i oppgaven viser likevel at det fra polsk side i svært liten grad ble utvist *security dilemma sensitivity*.

7 Konklusjon

Oppgavens problemstilling var følgende: ”Vil et amerikansk rakettskjold lokalisert i Polen bidra til en følelse av økt sikkerhet i Polen og Tyskland, og mer særskilt, hvordan påvirkes landene av et eventuelt sikkerhetsdilemma i forhold til Russland?” Analysen ble basert på det empiriske materialet slik det forelå forut for 15. september 2009, og problemstillingen er derfor formulert i presens.

I besvarelsen av denne todelte problemstillingen ble oppgaven strukturert som to separate case-studier. En utfordring ved en så ambisiøs målsetting innenfor rammen av en masteroppgave var å behandle casene dypt nok, og samtidig sette casene i sammenheng. Denne oppgaven har derfor fokusert på dybde og kontekst, mens det komparative er skjøvet mer i bakgrunnen. Fordelene med dette er at konteksten i hver case belyses. En ulempe kan være at sammenhengen mellom casene blir noe svekket.

Analysene av Tyskland og Polen viser at tyskerne og polakkene hadde en ulik oppfattelse av hvordan den planlagte utplasseringen av det amerikanske rakettskjoldet ville påvirke de to landenes sikkerhet. De to landenes ulike geografiske plassering var en av årsakene til dette. Andre årsaker var forskjellen i de to landenes forhold til Russland, og en ulik oppfattelse av hvordan landene foretrakk å løse sikkerhetspolitiske utfordringer.

Den planlagte utplasseringen av det amerikanske rakettskjoldet bidro ikke til en følelse av økt sikkerhet i Tyskland. Tyskerne oppfattet det slik at rakettskjoldet førte til russiske reaksjoner som på sikt kunne medføre en nedgang i sikkerhet både for Tyskland og Europa for øvrig. Fordi tyskerne i liten grad så på Iran som en trussel, ville rakettskjoldets operasjonelle kapasiteter ikke gi Tyskland en kompenserende økning i sikkerhet som veide opp for et forverret forhold til Russland. Fra tysk side var derfor et godt forhold til Russland å foretrekke fremfor en utplassering av rakettskjoldet. Da Tyskland likevel tilsluttet seg rakettskjoldet under NATO-møtet i Bucuresti, skjedde dette fordi landet anså behovet for et godt forhold til USA, og enhet innad i NATO, som den viktigste målsettingen for tysk sikkerhet. Det ble likevel forsøkt å berolige russerne, blant annet ved at Tyskland arbeidet aktivt for å inkludere Russland i forhandlingene om rakettskjoldet. Slik sett ble det fra tysk side forsøkt å ta hensyn til de russiske bekymringene, og tyskerne viste en stor grad av *security dilemma sensitivity* vis-à-vis Russland. Til en viss grad ble Tyskland også påvirket av et sikkerhetsdilemma i forhold til Russland, som følge av de russiske reaksjonene på den planlagte utplasseringen av rakettskjoldet. Fra tysk side ble det oppfattet slik at rakettskjoldet kunne føre til opprustning fra russisk side, og dermed mindre sikkerhet i Europa. Tysklands

geografiske plassering var likevel en medvirkende årsak til at sikkerhetsdilemmaet ikke gjorde seg så sterkt gjeldende som det gjorde i Polen.

For Polen var landets viktigste sikkerhetspolitiske målsetting å opprettholde landets transatlantiske forbindelser, og polakkene så det slik at et fysisk nærvær av amerikanske styrker ville bidra til å bedre Polens sikkerhetssituasjon. Som følge av de russiske reaksjonene mot det planlagte amerikanske rakettskjoldet i Polen, anså polakkene det likevel ikke slik at rakettskjoldet uten tilleggsytelser bidro til å øke følelsen av polsk sikkerhet. Fra polsk side ble det derfor sett som nødvendig med utvidede amerikanske sikkerhetsgarantier, og støtte til modernisering av det polske forsvaret, for at rakettskjoldet skulle bidra til en økt følelse av sikkerhet i Polen. Iran ble ikke oppfattet som en trussel mot Polen, og fra polsk side var det først og fremst Russland som ble ansett som en potensiell trussel. Russernes reaksjoner på den planlagte utplasseringen av rakettskjoldet, og de russiske truslene om å gjøre Polen til et militært mål, bidro til å styrke polakkenes tro på at rakettskjoldet, i tillegg til moderniseringen av forsvaret og de utvidede amerikanske sikkerhetsgarantiene, var det som tjente polske sikkerhetspolitiske interesser best. Det ble fra polsk side vist mindre grad av *security dilemma sensitivity* enn hva tilfellet var for Tyskland, og forsøkene på å berolige russerne begrenset seg hovedsakelig til å referere til det planlagte rakettskjoldets defensive egenskaper, og ønsket om at USA i større grad informerte Russland om dette. I tillegg ble det åpnet for russiske inspeksjon av den planlagte raketbasen. Polen ble påvirket av et sikkerhetsdilemma i forhold til Russland ved at det planlagte rakettskjoldet, som ble oppfattet som et defensivt tiltak fra polsk side, medførte reaksjoner fra russisk side som økte spenningsnivået mellom de to landene. De russiske truslene mot Polen spesielt, og Europa generelt, er med på å underbygge dette.

De funn som ble gjort i analysen viste at rakettskjoldets sikkerhetsimplikasjoner for Tyskland og Polen ble oppfattet ulikt i de to landene. Det er nærliggende å tenke seg at Polen til en viss grad representerer det Donald Rumsfeld omtalte som *det nye Europa*, og at Tyskland til en viss grad representerer *det gamle Europa*. Oppfattelsen av rakettskjoldets betydning for de to landenes sikkerhet kan derfor ha en viss betydning også utover de to casene. Kanskje kan oppgavens funn bidra til å forsterke inntrykket av at det er en forskjell mellom *det nye* og *det gamle* Europa med hensyn til i hvilken grad landene vektla en sterk tilknytning til USA. Dette innebærer at landene i *det nye* Europa søker å basere sin sikkerhet på reelle militære kapasiteter fremfor preferansen for bruk av myk makt og multilateral tilnærming til sikkerhetspolitiske utfordringer, som til en viss grad er tilfellet i det Rumsfeld beskrev som *det gamle* Europa. Dette understøttes av den ulike vekten Tyskland og Polen la

på behovet for nærvær av amerikanske styrker, og ulikheten med hensyn til oppfattelsen av i hvilken grad Russland utgjorde en trussel. Dette er likevel antakelser som går utover oppgavens problemstilling, og vil være en naturlig ansats for videre forskning.

Casene er med dette svært ulike, men gir til sammen et bilde av de sikkerhetspolitiske utfordringene geografisk nærhet til Russland og avhengighet av USA medfører. Dette gir seg utslag i sikkerhetsdilemma-tenkning, og ved at en følelse av utsatthet fra polsk side medførte en større vektlegging av behovet for å etablere en maktbalanse basert på fysiske kapasiteter enn hva tilfellet var for Tyskland.

Litteratur

- ABC News (2008). "Russia Makes New Threats Over U.S.-Poland Missile Deal". Hentet 10.12.2008 fra <http://abcnews.go.com/International/story?id=5617271&page=1>
- ABM-Treaty (1972). "The Anti-Ballistic Missile Treaty". Hentet 11.2.2009 fra <http://www.state.gov/www/global/arms/treaties/abmpage.html>
- Andersen, Svein S. (2003). *Case-studier og generalisering. Forskningsstrategi og design*. Bergen: Fagbokforlaget
- Angus Reid (2007a). "Poland Rejects U.S. Missile Shield Base". Hentet 24.8.2009 fra <http://www.angus-reid.com/polls/view/14635>
- Angus Reid (2007b). "Opposition to U.S. Missile Shield Grows in Poland". Hentet 26.7.2009 fra <http://www.angus-reid.com/polls/view/29215>
- Angus Reid (2008). "Poles Increasingly Favour U.S. Missile Deal". Hentet 3.8.2009 fra <http://www.angus-reid.com/polls/view/31575>
- Armscontrol (2007). "Europeans Split Over U.S. Missile Defense Plans". Hentet 26.7.2009 fra http://www.armscontrol.org/act/2007_04/EuropeSplit
- Armscontrol (2008a). "U.S. Edges Closer to Europe Anti-Missile Deals". Hentet 16.5.2009 fra http://www.armscontrol.org/act/2008_04/EuropeAntiMissile
- Armscontrol (2008b). "Russia Suspends CFE Treaty Implementation". Hentet 3.3.2008 fra http://www.armscontrol.org/act/2008_01-02/cfe
- Auswaertiges Amt 2009a, "Russian Federation". Hentet 29.8.2009 fra <http://www.auswaertiges-amt.de/diplo/en/Laenderinformationen/01-Laender/RussischeFoederation.html>
- Auswaertiges Amt 2009b. "Steinmeier: Bundeswehr operations in Kosovo must Continue". Hentet 13.5.2009 fra <http://www.auswaertiges-amt.de/diplo/en/Aussenpolitik/RegionaleSchwerpunkte/Suedosteuropa/AktuelleArtike1/090513-kfor-bt-steinmeier.navCtx=274126.html>
- Bauer, Thomas (2007). "Missile Defence – The debate in Germany". Hentet 26.11.2008 fra http://www.frstrategie.org/barreFRS/publications/pv/defenseAntimissile/pv_20070625_eng.pdf
- BBC (2009). "G&A: US missile defence". Hentet 21.9.2009 fra <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6720153.stm>
- Belkin, Paul (2009), "German Foreign and Security Policy: Trends and Transatlantic Implications". Congressional Research Service. Hentet 6.9.2009 fra <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA501187&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf>
- Berntzen, Einar (2008). "Tyskland". I Knut Heidar, Einar Berntzen & Elisabeth Bakke (Red.). *Politikk i Europa*, s.225-238. Oslo, Universitetsforlaget.
- Bloomberg (2007a). "Merkel, in Poland, Stresses NATO Missile-Shield Role". Hentet 8.9.2009 fra <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601100&sid=aK.HmffeLAW8&refer=germany>
- Bloomberg (2007b). "Germans See U.S. a Bigger Threat to Peace Than Iran, Polls Shows". Hentet 1.9.2009 fra <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601100&sid=ab9f0KsOxbZA&refer=germany>

- Bloomberg (2007c). "Germany's Jung Warns of European Split over U.S. Missile Shield". Hentet 30.6.2009 fra <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601100&sid=aMALzP5Ckf0o&refer=germany>
- Booth, Ken & Wheeler, Nicholas J. (2008). *The security Dilemma: Fear, Cooperation and Trust in World Politics*. New York, N.Y: Palgrave Macmillan
- Braun, Aurel (2009), "NATO and Russia: Post-Georgia Threat Perceptions". Hentet 11.9.2009 fra http://www.ifri.org/files/Russie/IFRI_RussiaNATO_Braun_ENG_avril_09.pdf
- Butterfield, Herbert (1951). *History and Human Relations*. London: Collins
- Chivvis, Christopher S, and Rid, Thomas (2009), "The Roots of Germany's Russia Policy". *Survival*, No.51, Vol.2, s.105-122
- Cimbala, Stephen J. (2008). *Shield of Dreams: missile defense and U.S.-Russian Nuclear strategy*. Annapolis: Naval Institute Press
- Cohen, Ariel (2008). "Europe Anti-Missile Defense System: Standing Up to Russia's Threats". Hentet 7.9.2009 fra <http://www.heritage.org/research/russiaandeurasia/wm2139.cfm>
- Defence Professionals (2009). "Missile Defense Community Shifts Away from European Third Site in Poland and the Czech Republic". Hentet 28.8.2009 fra <http://www.defpro.com/news/details/9298/print/>
- Deutsche Welle (2007a). 29.5: "Putin Lashes Out at US, EU as Russia Tests Missile"
- Deutsche Welle (2007b). 30.5: "German Politician Urges US to Rethink Missile Shield Plans"
- Deutsche Welle (2007c). 3.6: "Putin: We Will Target Europe if US Builds Missile System"
- Deutsche Welle (2007d). 5.6: "Bush Appeals to Russia to Accept Missile Shield"
- Deutsche Welle (2008). 5.3: "German Minister Calls for Partnership With Russia"
- Dylla, Daria W. (2009). "The Theory of Double Survival and the Polish Missile Defence Decision", ('Article under review', sitert med tillatelse fra forfatter). Hentet 27.8.2009 fra: http://www.jaeger.uni-koeln.de/fileadmin/templates/publikationen/aufsaeetze/Dylla_Double_Survival_Missile_Defence_Poland.pdf
- Ek, Carl (2008). "Poland's New Government: Background and Issues for the United States". Hentet 6.7.2009 fra: <http://fpc.state.gov/documents/organization/101795.pdf>
- Federation of American Scientists (2008). "Missile Defense in Poland: Not a Done Deal". Hentet 28.7.2009 fra: <http://www.fas.org/blog/ssp/2008/03/missile-defense-in-poland-not-a-done-deal.php>
- Federation of American Scientists (2009). "START Follow-On: What SORT of Agreement?" Hentet 19.8.2009 fra: <http://www.fas.org/blog/ssp/2009/07/start.php>
- Financial Express (2007). 29.3: "Germans see US a bigger threat to peace than Iran"
- Financial Times (2007). 21.02: "US lashes out at Kremlin over missiles" (Daniel Dombey, Hugh Williams og Neil Buckley)
- Frank, Cornelia (2008). "Civilian power meets instinctive atlanticist: Comparing German and Polish European Security and Defence Policies". Hentet 29.7.2009 fra <http://www.cornelia-frank.de/Rollenpapier.pdf>
- Gaspers, Jan (2007). "A US Missile Defence Shield in Europe? Opinions and Arguments in the German Political Debate". Hentet 19.8.2009 fra http://www.natolin.edu.pl/pdf/analizy/Natolin_Analiza_7_2007.pdf
- Gerecht, Reuel Marc (2008). "European Missile Defense". American Enterprise Institute for Public Policy Research. Hentet 8.9.2009 fra <http://www.aei.org/outlook/28815>
- Global security (2009). "IAEA Chief: Iran not Cooperating". Hentet 16.3.2009 fra:

- <http://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/iran/2009/iran-090217-voa01.htm>
 Globescan (2004). "Poll of 35 Countries Find 30 Prefer Kerry, 3 Bush". Hentet 2.9.2009 fra http://www.pipa.org/OnlineReports/Views_US/USElection_Sep04/USElection_Sep04_pr.pdf
- Godzimirski; Jakub M. (2005). "Fattige slektninger og nyttige allierte. USA, sentral-Europa og den transatlantiske kløften". I Skogan, John Kristen (red.). *Hva nå USA og Europa*, s.81-95, Otta: Gyldendal Norsk Forlag AS
- Green, Simon, Hough, Dan, Miskimmon, Alister & Timmins, Graham (2008). *The Politics of the New Germany*. New York: Routledge
- Grønmo, Sigmund (2004). *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Bergen: Fagbokforlaget
- Guardian (2004). 13.7: "US in talks over biggest missile defence site in Europe" (Ian Traynor)
- Guardian (2007). 9.4: "Iran claims nuclear advances"
- Guardian (2008). 21.8: "Poland: Once bitten, twice shy" (Kamil Tchorek)
- Guardian (2009). 3.2: "Iran launches first domestically produced satellite" (Robert Tait)
- Hafez, Kai (2003). "The Iraq War 2003 in Western Media and Public Opinion". *Paper Presented at the Second METU Conference on International Relations, Middle East Technical University, Ankara, 23.-25. June 2003*. Hentet 1.9.2009 fra <http://ics.leeds.ac.uk/papers/pmt/exhibits/1983/Hafez-Irak.pdf>
- Haftendorn, Helga (2006). *Coming of Age: German Foreign Policy since 1945*. München: Deutsche Verlags -Anstalt
- Hellevik, Ottar (2000). *Forskningsmetode i Sosiologi og Statsvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget
- Heritage Foundation (2009). "Sustain MEADS, the Other European Missile Defense Program". Hentet 23.8.2009 fra http://www.heritage.org/research/nationalsecurity/upload/wm_2589.pdf
- Herz, John H. (1950). "Idealist Internationalism and the Security Dilemma," *World Politics*, s.157-180, vol.2, no.2
- Hilreth, Stephen A. (2009). "Iran's Ballistic Missile Programs". Congressional Research Service. Hentet 14.4.2009 fra <http://fas.org/sgp/crs/nuke/RS22758.pdf>
- Holsti, Kalevi. J. (1995). *International Politics: A Framework for Analysis*. Englewood Cliffs: Prentice Hall. Seventh edition.
- Horoszko, Elisabieta (2009). "Missile Defense: A View from Warsaw". *Working paper. Research Division. German Institute for International and Security Affairs*. Hentet 29.8.2009 fra http://www.swp-berlin.org/common/get_document.php?asset_id=6205
- Hovi, Jon (2007). "Trusler i internasjonal politikk". I Jon Hovi og Raino Malnes (red.). *Anarki, makt og normer. Innføring i internasjonal politikk*, s. 66-85. Oslo: Abstrakt Forlag
- Hyde-Price, Adrian (2003). "Foreign and Security Policy", I Stephen Padgett, William E. Paterson & Gordon Smith (Red.). *Developments in German Politics*, s.184-205. New York, N.Y: Palgrave Macmillan
- International Atomic Energy Agency (2009). "Implementation of the NPT safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions 1737 (2006), 1747 (2007), 1803 (2008) and 1835 (2008) in the Islamic Republic of Iran". Hentet 2.5.2009 fra <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2009/gov2009-8.pdf>
- International Herald Tribune (2008). 28.05: "Merkel calls for closer NATO ties to Russia" (Judy Dempsey)
- International Herald Tribune (2009). 29.05: "Poland seeks missiles regardless of Shield"

- (Judy Dempsey)
- International Business Times (2008). 11.8: "Poland fires missile defense Negotiator"
(Monica Scislowska)
- Jervis, Robert (1978). "Cooperation Under the Security Dilemma", *World Politics*,
s.167-214, vol.30, no.2
- Krakow Post (2008). 1.9: "Unity and Friction. The battle for Poland's foreign policy" (Peter
Gentle)
- Kucharczyk, Jacek (2009). "Transatlantic Relations 2009. European Expectations for
the Post-Bush Era". Hentet 14.9.2009 fra <http://www.irri-kiib.be/papers/08/eu/EPIN-WP20.pdf>
- Lindley-French, Julian (2007a). *A Chronology of European Security and
Defence 1945-2007*. Oxford: Oxford University Press
- Lindley-French, Julian (2007b). *The North Atlantic Treaty Organization. The
Enduring Alliance*. Abingdon Oxon: Routledge
- Lockheed Martin (2009). "Poland announces decision to purchase 48 Lockheed
Martin F-16 aircraft". Hentet 14.4.2009 fra
http://www.lockheedmartin.com/news/press_releases/2002/PolandAnnouncesDecisionPurchase48Lo.html
- Longhurst, Kerry & Zaborowski, Marcin (2007). *The New Atlanticist. Poland's
Foreign and Security Policy Priorities*. London: Blackwell Publishing
- Mankoff, Jeffrey (2008). "The Tricky U.S.-Russia 'Reset' Button". Council on Foreign
Relations. Hentet 29.8.2009 fra <http://www.cfr.org/publication/18551/>
- Missile Defense Agency (2007). "Proposed U.S. Missile Defense Assets In
Europe". Hentet 28.4.2009 fra <http://www.mda.mil/mdalink/html/thirdsite.html>
- Missile Defense Agency (2008). "Iranian Missile Threat". Hentet 16.12.2008
fra <http://www.mda.mil/mdalink/images/IranThreat.jpg>
- Missile Defense Agency (2009). "Testing Building Confidence". Hentet 12.9.2009 fra
<http://www.mda.mil/mdaLink/pdf/2009MDAbook.pdf>
- Morgenthau, Hans J. (1993 [1948]). *Politics Among Nations: The Struggle for
power and Peace*. New York: Alfred A. Knoph.
- Moses, Jonathon og Knutsen, Torbjørn (2007). *Ways of Knowing. Competing Methodologies
in Social and Political Research*. New York: Palgrave Macmillan
- National Intelligence Council (1999). "Foreign Missile Developments and the Ballistic
Missile Threat to the United States Through 2015". Hentet 24.4.2009 fra
<http://www.fas.org/irp/threat/missile/nic99msl.htm>
- NATO (1949). "The North Atlantic Treaty". Hentet 11.9.2009 fra
http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm
- NATO (2008). "Bucharest Summit Declaration". Hentet 4.8.2009 fra
<http://www.nato.int/docu/pr/2008/p08-049e.html>
- NATO (2009). "NATO Member Countries". Hentet 16.8.2009 fra
http://www.nato.int/cps/en/natolive/nato_countries.htm
- NATO Russia Council (2009a). Founding Act on Mutual Relations, Cooperation
and Security between NATO and the Russian Federation Paris, 27 May 1997. Hentet
2.9.2009 fra <http://www.nato-russia-council.info/HTM/EN/documents27may97.shtml>
- NATO Russia Council (2009b). Fact sheet of NRC Practical cooperation. Hentet
2.9.2009 fra <http://www.nato-russia-council.info/htm/EN/index.shtml>
- New York Times (2007a). 15.03: "U.S. says antimissile shield in Europe will be ready by
2011" (Judy Dempsey)
- New York Times (2007b). 21.3: "Merkel seeks 'common front' on U.S. missile Plans" (Judy
Dempsey)

- New York Times (2007c). 10.4: “Merkel aide seeks debate on U.S. antimissile shield” (Judy Dempsey)
- New York Times (2007d). 28.4: “Europe Worries as Russia and U.S. Argue Over Missiles” (Tom Shanker og Mark Landler)
- New York Times (2008a). 7.1 “Poland Signals Doubt About Planned U.S. Missile-Defense Bases on Its Territory” (Judy Dempsey)
- New York Times (2008b). 27.3: “Polls finds a broad desire to cooperate with Russia” (John C. Freed)
- New York Times (2008c). 4.4: “NATO Endorses Europe Missile Shield” (Steven Erlanger og Steven Lee Myers)
- New York Times (2008d). 16.8: “Poland-U.S. missile deal draws anger from Russia” (Tom Shanker og Nicholas Kulish)
- New York Times (2008e). 19.8: “Once Its Rationale, Collective Defense Pose New Challenges to a Larger NATO” (Helene Cooper)
- New York Times (2008f). 20.8: “Georgian Crisis Brings Attitude Change to a Flush Poland” (Nicholas Kulish)
- New York Times (2009). 03.2: “Iran Launches satellite in Challenge for Obama” (William J. Broad)
- Osica, Olaf (2005). “With the Shield or upon it?” *The Polish Foreign Affairs Digest*, s.71-75, Issue 4 (17)
- Overhaus, Marco (2007a). “Analysis: European Diplomacy and the Conflict Over Iran’s Nuclear Program”. Hentet 2.9.2009 fra <http://www.deutsche-aussenpolitik.de/index.php?resources/dossiers/iran06/Introduction.php>
- Overhaus, Marco (2007b). “Neither Complacency nor Agitation – Europe Needs a Realistic Debate on Missile Defence”. Hentet 28.7.2009 fra http://www.deutsche-aussenpolitik.de/digest/op-ed_inhalt_38.php
- Phillips, James & Spring, Baker (2009). “Iran’s Satellite Launch Underscores Growing Military Threat”. Hentet 4.5.2009 fra http://www.heritage.org/research/middleeast/upload/wm_2270.pdf
- Pravda (2008). 17.03: “Robert Gates and Condoleezza Rice come to Moscow for Nothing”
- Putin, Vladimir (2007a). “Speech at the 43rd Munich Conference on Security Policy”. 2.10.2007. Hentet 4.8.2009 fra <http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?sprache=en&id=179>
- Putin, Vladimir (2007b). “Diplomacy and External Affairs”. Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy. Hentet 2.8.2009 fra http://eng.kremlin.ru/speeches/2007/02/10/0138_type82912type82914type82917type84779_118123.shtml
- Putin, Vladimir (2008). “Transcript of Annual Big Press Conference”. 14. februar 2008. Hentet 28.7.2009 fra http://www.kremlin.ru/eng/speeches/2008/02/14/1011_type82915_160266.shtml
- Radio Free Europe (2007). “U.S./EU: Summit Presents United Front On Missile Defense, Iran”. Hentet 11.7.2008 fra <http://www.rferl.org/content/article/1076220.html>
- Reuters (2007a). “Germany chides U.S. move on anti-missile shield”. Hentet 29.8.2009 fra <http://www.reuters.com/article/worldNews/idUSL1813892620070218>
- Reuters (2007b). “Poland may soon finalize U.S. anti-missile talks”. Hentet 16.4.2009 fra: <http://www.reuters.com/article/politicsNews/idUSL2966261120070829>
- Schelling, Thomas C. ([1960]1980). *The Strategy of Conflict*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

- Schröder, Gerhard (2005). Speech at the opening of the 41st Munich Security Conference. Hentet 29.8.2009 fra <http://www.european-security.com/index.php?id=5143>
- Skogan, John Kristen (1995). "Utvidelse av NATO?", *Internasjonal Politikk*, s.525-548, vol.53, nr.4
- Skogan, John Kristen (2005). "Transatlantiske sprik i trusselvurderinger". I John Kristen Skogan (Red.). *Hva nå USA og Europa?* s.107-119. Otta: Gyldendal Norsk Forlag
- Skogan, John Kristen (2007). "Sikkerhetspolitiske mål og virkemidler". I Jon Hovi og Raino Malnes (Red.). *Anarki, Makt og Normer*. s.101-148. Trondheim. Abstrakt Forlag
- Slocombe, Walter B. (2008). "Europe, Russia and Missile Defence". *Survival*, s.19-24. vol.50, no.2
- Spiegel (2007a). 26.3: "America's Controversial Missile Shield. Where Does Germany Stand?" (Ralf Beste, Konstantin von Hammerstein, Siegesmund von Islemann & Georg Mascolo)
- Spiegel (2007b). 19.3: "German Concern Over Missile Shield Plans. Merkel Urges US to Consult Allies"
- Spiegel (2007c). 18.3: "Beck warnt vor neuen Raketen in Europa"
- Spiegel (2008a). 3.11: "What Did Tusk Accomplish in Washington?"
- Spiegel (2008b). 1.7: "Poland Questions the Missile Shield"
- Spohr, Kristina (2000). "Between Official History, Academic Scholarship, and Political Memoirs". *The Historical Journal*, s. 869-888, vol.43, no.3
- Springford, John (2003). "'Old' and 'New' Europeans united: Public Attitudes Towards The Iraq War and US Foreign Policy". *Centre for European Reform: Background Brief*. Hentet 25.2.2009 fra http://www.cer.org.uk/pdf/back_brief_springford_dec03.pdf
- Steinmeier, Frank-Walter (2009a). "The US and Europe Standing Shoulder to Shoulder". Hentet 28.9.2009 fra <http://www.spiegel.de/international/germany/0,1518,druck-600721,00.html>
- Steinmeier, Frank-Walter (2009b). "Speech at the 45th Munich Security Conference 2.6.2009". Hentet 1.9.2009 fra http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?id=223&menu_2009=&sprache=en&
- Stelzenmüller, Constanze (2009). "Germany's Russia Question". *Foreign Affairs*, s.89-100, mars/april
- Struck, Peter (2003). "Defence Policy Guidelines for the area of responsibility of the Federal Minister of Defence". *Bundesministerium der Verteidigung*. Hentet 18.7.2009 fra http://merln.ndu.edu/whitepapers/Germany_English2003.pdf
- Thränert, Oliver (2009). "Europe's Need for a Damage Limitation Option". I Michael Emerson (Red.) *Readings in European Security*, s.62-77, vol. 5
- Telegraph 2008. 15.8: "Russia threatens nuclear attack on Poland over US missile shield deal" (Harry de Quetteville og Andrew Pierce)
- Time (2008a). 16.1: "Poles, Czechs Balk at Missile Shield" (Andrew Purvis)
- Time (2008b). 18.08: "Behind Poland's Defying Russia" (Beata Pasek)
- Times (2003). 30.1: "Europe and America must stand united"
- Times (2008). 6.11: "President Dmitri Medvedev orders missiles deployed in Europe as world hails Obama" (Tony Halpin)
- Times (2009). 4.2: "Iranian satellite launch raises anxiety as White House aims for nuclear deal" (Tim Reid, Tony Halpin og Michael Evans)
- Toledoblade (2009). "Why are American troops still in Germany?" Hentet 30.7.2009 fra

- <http://toledoblade.com/apps/pbcs.dll/article?AID=/20090610/COLUMNIST43/906100323>
- Transatlantic Trends (2008). "Strengthening Transatlantic Cooperation. The German Marshall Fund of the United States". Hentet 23.8.2009 fra <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2008/10/transatlantic-trends-2008.pdf>
- US Embassy (2009). "U.S. and Polish SOFA Negotiations in Warsaw". Hentet 29.8.2009 fra <http://poland.usembassy.gov/embassy-events-2009/u.s.-and-polish-sofa-negotiations-in-warsaw-18-august-2009>
- Väyrynen, Raimo (2009). "Controversies Over Missile Defense in Europe". The Finnish Institute of International Affairs. Hentet 29.5.2009 fra www.upi-fiia.fi/assets/publications/UIP_Working_Papers_59_2009.pdf
- Washington Post (2007). 14.6: "U.S. says Russia offer cannot replace missile Shield" (Mark John og Andrew Gray)
- Washington Post (2008). 4.4: "Missile Defense Endorsed By NATO" (Peter Baker)
- Washington Post (2009). 11.3: "U.S., Israel Disagree on Iran Arms Threat" (Peter Finn)
- Waltz, Kenneth N. (1979). *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill
- Wilkening, Dean A. (2004). *Ballistic-Missile Defence and Strategic Stability*. Routledge, New York.
- Wolfers, Arnold (1952). "National Security as an Ambiguous Symbol". *Political Science Quarterly*, s.481-502, vol.67, no. 4 (Dec., 1952)
- World Public Opinion (2005). "In 20 of 23 Countries Polled Citizens Want Europe to Be More Influential Than US". Hentet 2.9.2009 fra http://www.worldpublicopinion.org/pipa/pdf/apr05/LeadWorld_Apr05_rpt.pdf
- World Public Opinion (2006a). "Six in ten Poles Oppose U.S. Anti-Missile Base". Hentet 27.7.2009 fra <http://www.worldpublicopinion.org/pipa/articles/breurope/244.php?lb=breu&pnt=244&nid=&id=>
- World Public Opinion (2006b). "Global Poll Finds Iran Viewed Negatively". Hentet 2.9.2009 fra http://www.worldpublicopinion.org/pipa/articles/views_on_countriesregions_bt/168.php?nid=&id=&pnt=168#US
- World Public Opinion (2006c). "BBC World Service Poll. Global views of Countries". Hentet 2.9.2009 fra http://www.worldpublicopinion.org/pipa/pdf/feb06/ViewsCountries_Feb06_quaire.pdf
- World Public Opinion (2009). "German Public Opinion on Obama, US Policies, and Afghanistan". Hentet 2.9.2009 fra http://www.worldpublicopinion.org/pipa/pdf/jun09/WPO_Germany_Jun09_quaire.pdf
- Yin, Robert K. (2003). *Case Study Research: Design and Methods*. Thousand Oaks, California: Sage
- Østerud, Øyvind (2007). "Makt og maktbruk i internasjonal politikk." I Jon Hovi, og Raino Malnes (red.). *Anarki, makt og normer. Innføring i internasjonal politikk*, s.86-100. Oslo: Abstrakt forlag